

ალექსანდრე ორბელიანის საზოგადოება

როსტომ ჩხეიძე

ყველაზე
XIX
საუკუნისეული

„ჩვენი მწერლობა“
თბილისი
2015

**რედაქტორი
ელგუჯა თავგარიძე**

**მხატვარი
კარლო ფაჩულია**

**ოპერატორი
თამარ ჩიხლაძე**

**კორექტურა
თამარ ყალიჩაძე
ეკა გუჯიაშვილი**

**კომპიუტერული უზრუნველყოფა
თენგიზ რობიტაშვილი**

ISBN 978-9941-0-7981-8

© როსტომ ჩხეიძე, 2015

კარგ ყმად ვინა ვსთქვათ, ვაჟებო,
ნათქვამი არა გეცხვენოდეს,
მსმენლის გულს აბორგოვებდეს,
არავის არა სწყენოდეს?

ვაჟა-ფშაველა

მარგალიტი ტალახშიაც მარგალიტია.
შალვა დადიანი

წინათქმის მაგიერ

ვახტანგ ჭელიძეს ეამაყებოდა, რომ მისი თაობის ადამიანთა ცხოვრებაში XIX საუკუნე მარტო წიგნებით არ შემოსულიყო — და რომ მოსწრებოდნენ იმ პიროვნებებსაც, რომელთაც აქტიური საზოგადოებრივი ცხოვრებით ეცხოვრათ წინა საუკუნეში, უშუალოდ შეხვედროდნენ ილია ჭავჭავაძესა თუ აკაკი წერეთელს და მათთან ურთიერთობაც ჰქონოდათ... და როდესაც მათგან ისმენდნენ გარდასულ ამბებს, თითქოს თვალწინ უცოცხლდებოდათ ის დიდი საუკუნე.

— მის განუმეორებელ ფერებს ვხედავდით, მის მაჯისცემას ვგრძნობდით, სუნთქვა გვესმოდა მისი. თვით ამ ადამიანებს დაჰკრავდათ წარსული საუკუნის ფერი, იმ საუკუნის მაღლი

გადმოჰყოლოდათ, და სწორედ ეს განგვაცდევინებდა ცოცხლად არცთუ შორეულს, მაგრამ ჩვენს ცნობიერებაში ლეგენდის სიდიადითა და მკრთალი ელვარებით შემოსულ წარსულს.

იმ ადამიანთა შორის ყველაზე კოლორიტულად და ყველაზე „მეცხრამეტე საუკუნისეულებად“ მაინც ორ პიროვნებას გამოარჩევდა:

თედო სახოკიასა და შალვა დადიანს.

შალვა დადიანი კიდევ უფრო ღრმა ფესვებით რომ დაკავშირებოდა XIX საუკუნეს, ვახტანგ ჭელიძის დასტურიც კი აღარ სჭირდება, რადგანაც მამამისი — დიდ ნიკოდ შერაცხილი — გამოჩენილი მოღვაწე გახლდათ და 60-იანელთა მეგობარი და თანამებრძოლი. და როდესაც ბავშვი უკვე ხედავდა რჩეულ მოღვაწეთ, სულაც მათი საუბრების, ხმის, მეტყველების თავისებური ინტონაციის, ღიმოლის, სიცილის გარემოცვაში იზრდებოდა, წარმოიდგინეთ, როგორ შეეთვისებოდა ეპოქის სულს და რაოდენ სასიკეთოდ და წარუშლელად დააჩნდებოდა ეს ყოველივე მის ფსიქიკას.

და იქნებოდა, აბა, როგორ არ იქნებოდა ყველაზე მეცხრამეტე საუკუნისეული!..

ნიშანდობლივია, რომ თეატრალურ საზოგადოებაში თავისი თავმჯდომარეობის ხანას ხალხს დაამახსოვრებდა გულითადობის, თავაზიანობის, თავმდაბლობისა და უბრალოების, საქმის სიყვარულის სკოლად. და ვახტანგ ჭელიძე სავსებით ბუნებრივად მიიჩნევდა, რომ აქ

ვერ შემოედნია საბჭოთა იმპერიაში ასერიგად გავრცელებულ ბიუროკრატიზმს, რომელსაც ბევრი დაწესებულება მოეცვა.

თურმე კაბინეტში იშვიათად ნახავდით — დიდბუხრიან ოთახში ამჯობინებდა ყოფნას. იქვე დავით ჩხეიძეც იმყოფებოდა, რამდენიმე მანდილოსანიც და ძველ თეატრალთაგან ხან ვინ და ხანაც ვინ, რომელთაც შალვა დადიანი მოვლენოდან მფარველად, კაცი, ვინც იმითაცაა ცნობილი, რომ ეძნელება თხოვნაზე უარის თქმა და ყოველნაირად ცდილობს დაეხმაროს ყველას, სადამდეც გაწვდება.

სასურველი შინაურული განწყობილება დაგეუფლებოდაო, — განაგრძობდა ენაწყლიან თხრობას ვახტანგ ჭელიძე, — და ქვეცნობიერად ისეთი შთაბეჭდილება გექმნებოდა, რომ უსათუოდ ასეთი უნდა ყოფილიყო „ივერიის“ ან „დროების“ რედაქცია — ასეთი სასურველად შინაურული, ასეთი სიკეთის მფრქვეველი, და ასეთი საქმიანი, ცრუ ფაციფუცს მოკლებულიო.

ბევრ კეთილ საქმეთაგან, შალვა დადიანის თაოსნობით რომ აღსრულებულა თეატრალურ საზოგადოებაში, ლიტერატურული პორტრეტის ავტორი გამოარჩევდა პატარა გამომცემლობას, სადაც ხუთიოდე კაცი მუშაობდა, უხმაუროდ და უფუსფუსოდ, თანაც ცალკე ოთახი არც მოეძევებოდათ. თეატრალურ მოღვაწეთა მემუარებს სხვა მიზანდასახულად ვინ მოუყრიდა თავს და გამოსცემდა, თუ არა შალვა დადია-

ნი, ვისაც ჩინებულად მოეხსენებოდა ამ ჯერაც მარგინალურად შერაცხილი ჟანრის გამორჩეული ღირსებანი და ის პერსპექტივა, რაც სულ მალე ჩვენშიც მოატოვებინებდა უკან პოპულარობით მხატვრულ ჟანრებს. ამიტომაც გამოიდებდა თავს ვახტანგ ჭელიძის ბიოგრაფიული რომანის — „ცხოვრება ივანე მაჩაბლისა“ — გამოსამზეურებლადაც.

ეს წიგნი დაახლოებდათ და ჟურნალი „ცისკარი“ რომ დაარსდებოდა მალევე და მის რედაქტორად ვახტანგ ჭელიძე დაინიშნებოდა, რედაქტორი პირველ ყოვლისა თუ რაიმეს მოინდომებდა, ეს აღმოჩნდებოდა შალვა დადიანისათვის ვრცელი მემუარული თხზულების დაკვეთა.

გასახსენებელი იმას ექნებოდა თუ ექნებოდა!..

თითქოს გაუჭირდებოდა დათანხმება. მართალია გამოექვეყნებინა ორიოდე მოგონება თავისი დროის ადამიანებზე („ჩემი მარაო“), თუმცა აპირებდა კი გაგრძელებას?.. მაგრამ უარის თქმა რომ ეძნელებოდა, ვახტანგ ჭელიძე ამით ისარგებლებდა და აღარ მოეშვებოდა.

ღრმა სიბერე აღარ შეაძლებინებდა გაბმულ თხრობას შალვა დადიანს და უფრო მოზაიკურ ყაიდაზე აიგებოდა, ცალკეულ ეპიზოდთა ნაკრებად შეიკვროდა და სათაური — „რაც გამახსენდა“ — მის კომპოზიციურ აღნაგობაზეც მიანიშნებდა იმთავითვე. ვერც სრული იქნებოდა ეს ავტობიოგრაფიული თხზულება და ნაჩქარე-

ობაც დაეტყობოდა, რაკილა ჟურნალის ყოველი ახალი ნომრისათვის უნდა მოესწრო ახალი მონაკვეთი. თუმც ეს მოთხოვნა რომ არა, წერა ძალიან გაუჭიანურდებოდა და ეგებ ძალიან მალე უნუგეშოდაც გაეწყვიტა.

მნიშვნელოვანი მონაპოვარია ეს თხზულება, ავტობიოგრაფიულ რომანადაც რომ შეიძლება მოვიხსენიოთ.

სალი აზროვნების უნარი და მეხსიერება კი შერჩენოდა, მაგრამ დრო რომ აღარ ჰყოფნიდა? და ვახტანგ ჭელიძე დანანებით დასძენს:

— კარგი იქნებოდა, ათი წლით ადრე მაინც დაეწერა.

მაშინ არავინ გამოუჩნდებოდა ისეთი თავგამოდებული მთხოვნელი, „ცისკრის“ რედაქტორით, და მისი ასერიგად მდიდარი ბიოგრაფია კინალამ შეუქმნელი დარჩა. ახლაც რაოდენ დაწურულია და ერთი გადარბენით დაწერილის შთაბეჭდილებას ტოვებს, რამდენიმე ტომის მასალა ერთ წიგნში რომ ჩაწნეხილა და მკრთალ ისტორიულ-დოკუმენტურ ფონს ვერც პორტრეტთა ხელხვავეიანი გალერეა ამშვენებს, არადა, ის რამდენიმე სილუეტი ისეთი რელიეფური და ექსპრესიულია, ისეთი საგულისხმო დეტალებით გადავსებული, წარმოიდგინეთ, ასეთ ნიმუშთა წყება რაოდენ დიდებულ პანორამას გადაგვიშლიდა.

ეჰ, დრო, დრო, თორემ იმდენ ცნობას დაგვაყრიდა თავზე, ეპოქათა კულუარებს ნაბიჯ-

ნაბიჯ შემოგვატარებდა და კვლევა-ძიებისთვისაც კიდევ უფრო მეტად აგვანთებდა — თითო ფრაზას რომ ჩავუდგებოდით კვალში.

ვახტანგ ჭელიძე განსაკუთრებით გამოარჩევს თუნდაც ამ დეტალს, შალვა ბავშვობისას პირველად რომ იხილავდა ილია ჭავჭავაძეს:

— საყელოში თითი ჩამიყო და თითქოს მომილიტინა...

რათა გაგვიზიაროს იგივე განცდა, თვითეულ ჩვენგანსაც რომ გაუჩნდებოდა ამ პასაჟის ნაკითხვისას: ეს ერთი შეხედვით უმნიშვნელო დეტალი ჩვენც რა ცოცხლად განგვაცდევინებს დიდი წინაპრის სიახლოვეს; თითქოს უფრო მოგვიახლოვა და ჩვენთვისაც შინაური და ახლობელი გახადა. უყვარდა ილიას ბავშვებთან ასეთი გახუმრებაო.

საყელოში თითი ჩამიყოო...

და როგორ არ დაგენანოს ის უამრავი ამისთანა რეალია, თხრობის მიღმა რომ დარჩენილა, რაკილა სახელდახელოდ აღარ წამოჰგონებია შალვა დადიანს.

დრო კი არ ითმენდა.

თუმც სინანულთან ერთად სიხარულიც ხომ გვეუფლება, ამ სახით რომ მაინც გვიპყრია ხელთ ეს ერთ-ერთი გზამკვლევი იმ საუკუნეში, რომლის სულიც „რაც გამახსენდას“ ავტორს თავისი არსებობითაც მოჰქონდა: სიტყვა-პასუხით, ქცევით, იდუმალი ძაფების წყალობით.

ყველაზე მეცხრამეტე საუკუნისეულიო...

გრიგოლ ორბელიანსაც კი მოსწრებოდა — ორჯერ ენახა საკუთარი თვალთ და ერთხელ სულაც შინ სწევოდა.

პატარა შალვა და მისი და მათ მფარველსა და მოსიყვარულეს იონა მეუნარგიას სტუმრად წაეყვანა ჯერ სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის დასთან — ნინოსთან, მუხრან-ბატონის მეუღლესთან, მერე კი გრიგოლ ორბელიანთანაც; და ბავშვს სამუდამოდ აღებეჭდებოდა მეხსიერებაში მასპინძლის ჭარმაგი მოყვანილობა გენერლის საშინაო ფორმაში. მხიარულად შეგებებოდა ბავშვებს, რალაცებსაც გახუმრებოდა, ხოლო როდესაც შალვა მის პატარა „ეტაჟერკას“ ჩაცვივებით (თვითონ ამ სიტყვას ამჯობინებს: ჩაკეკებით) მიაცქერდებოდა, გაიღიმებდა და ეტყოდა:

— ოჰ, ყმანვილო! ეგ ნანერები ჩემსავით ბებერი და დამტვერიანებულია.

1881 წელს ალექსანდრე მეორეს რომ მოკლავდნენ, იმპერატორის საპატივსაცემოდ მაშინდელი ერევნის მოედანზე, ზედ იმ სასტუმროს პირდაპირ, სადაც შალვა ბინადრობდა, პარადი გაიმართებოდა — მოედანი გადაივსებოდა ჯარით და ეტლებით მოქროლდებოდნენ ნაირ-ნაირი გენერლები.

შალვა აივნიდან გადაჰყურებდა მოედანს.

აი, გრიგოლ ორბელიანიც უნდა გამოჩენილიყო და ამას, აღტაცებულს, კიდევ უნდა წამოცდენოდა: აგერ, ჩემი მეგობარიცო!..

ჰოი, რას გაიხარებდა!..

ეგაა, როგორღაც არ ეჭაშნიკებოდა, რატომ ახურავს სპილენძისებური ქვაბი თავზე ან ზედ გადმოფენილი რაღაც დიდი ფოჩები რას უნდა ნიშნავდესო.

ნეტა აკაკი წერეთელთანაც თუ გამოიღებდა თავს: გრიგოლ ორბელიანი ჩემი მეგობარიაო?!

ან იმხანად, როდესაც ისიც ჩვეული სიხალისით ეთამაშებოდა ბავშვებს, ანდა მოგვიანებით, როდესაც შალვა წამოიზრდებოდა და სულ უფრო მოიხვეჭდა სახელს თეატრალურ და სამწერლო წრეებში?!

ალბათ არ მოერიდებოდა აკაკი ბავშვისა თუ ჭაბუკის სიამაყეს და აუცილებლად ჩაიცინებდა სარკასტულად: ძალიან მეგობარი კი გიშოვნიაო!..

ვერაფერს შეერიგებინა გრიგოლ ორბელიანთან და რაღა შალვა დადიანი შეარიგებდა.

ყველაზე მეცხრამეტე საუკუნისეულიო...

თვითონ შალვასათვის რომ გეკითხა, ვერც გიპასუხებდა თუ რას ნიშნავდა ამ საუკუნეში ფესვების ასე ღრმად გადგმა და მისი სულიერების შენარჩუნება... თუმცა რა პასუხი და მტკიცება უნდა ბუნებრიობას, სიმართლეს, სინაწფელს?!

თავი I

„მხოლოდ შენ ერთს“ — ეროვნულ ჰიმნად

— რომაელ ორატორს მომაგონებ!

და დადნებოდა ამ სიტყვების გაგონებაზე შალვა დადიანი და აღტაცებით შეხედავდა საკუთარ თავს: ეს რა სიტყვა წარმომითქვამს, მე არ ვაფასებ ჩემს საჯარო გამოსვლებს და თურმე რომაელი ორატორებიც შეიძლება გაახსენდეთო.

ჯერ ისედაც გაიხარებდა, ვინმე რიგით მსმენელს რომ დარჩენოდა ეს შთაბეჭდილება და გულალალადაც გამოეთქვა, და ახლა ხომ მთლად მეცხრე ცამდე აფრინდება, რადგანაც თვით აკაკი წერეთელი ეუბნებოდა ასეთ დიტირამბს, მას ჰგონებოდა, ჩემი მეგობრის შვილი კი არა, რომაელი ორატორი გამომცხადებიაო.

სხვა დროს კი შესაძლოა ისეთი სარკაზმიც გამოეჩინა ამ ახალგაზრდა კაცის მიმართ, შალვას გუნება ნახდენოდა.

ეს მაშინ, ქუთაისის ბულვარში რომ ჩაისეირნებდა „ჩერკესკითა“ და იარაღში ჩამჯდარი, ნა-

ბიჯიც მტკიცე ექნებოდა და შესახედაობაც „დამოუკიდებელი“.

ეს ბულვარი, რომლისთვისაც გიორგი წერეთელს რომის ფორუმი შეერქმია, ენაკვიმატ ქუთათურებს კი „გულვარდი“, და სულ სხვადასხვა აღზრდის, მსოფლმხედველობისა და მდგომარეობის ადამიანებს იზიდავდა, შალვა დადიანიც იმთავითვე ამ „მიზიდულებში“ ერია.

და ახლაც აღფრთოვანებულიყო სიცოცხლით!..

უეცრად აკაკის დაინახავდა, მარტო მომავალს, და მოკრძალებით მიეგებებოდა.

ის ღიმილით ჩამოართმევდა ხელს, ახედ-დახედავდა და... ჩაიქირქილებდა:

— როგორ ცოტნე დადიანივით გამოწყობილხარ?

ეს იგრძნობდა საყვედურის კილოს და სინითლე მოერეოდა, ის კი კვლავაც სუსხიანად განაგრძობდა:

— სულ მიატოვე საზოგადოებრივი საქმიანობა? თეატრი? მწერლობა?

გული რეჩხს უზამდა შალვას: ვაიმე, აკაკიც ტანსაცმელს აქცევს ყურადღებასო.

არც ერთი მიეტოვებინა და არც მეორე, და აკაკისთანაც ასევე იმართლებდა თავს, მაგრამ არც ის გახლდათ შემთხვევითი, რომ ჩოხა-ახალუხსა და ქამარ-ხანჯალს დაემართა მისთვის ეს „საჯაყი საქმე“.

დროება ისე გამოცვლილიყო, „ჩერკესკიანობა“ მუქთახორობას, ლოთობასა და სკანდალისტობას გაიგივებოდა და აკაკიც სწორედ ამას შეეფიქრიანებინა — გარეგნულმა იერმა ეს ჩვენი საიმედო ჭაბუკიც თანდათან იქით არ გადაძალოსო.

მკაცრად კი ეთქვა საყვედური.

და შალვას თითქმის მთელი დღე მოეწამლებოდა.

იმ წუთას კი:

რომაელ ორატორს მომაგონებო...

ეს თელავში მოხდებოდა, სადაც შალვა დადიანი თეატრალურ წარმოდგენებს მართავდა და აკაკი წერეთელიც ესტუმრებოდათ.

მემუარისტი რომც არ ახსენებდეს სიტყვას „დღესასწაული“, ისედაც ადვილი მისახვედრია, რომ კახელობა სწორედ დიდებულ დახვედრას მოუწყობდა სათაყვანებელ მგოსანს — ეს სალამოებიო, ეს წარმოდგენებიო — მისი „თამარ ცბიერიც“ დაიდგმოდა — ეს სიტყვებიო, ეს მისალმებანიო, ეს საჩუქრებიო.

ამასობაში ილიაობაც მოაწევდა და, რაკილა წერა-კითხვის საზოგადოების თელავის განყოფილება ყოველწლიურად იხდიდა ამ დღეობას სოფელ ყვარელში, ილიას ეზოში, სალამო-წარმოდგენის შემოსავალს კი საქველმოქმედო მიზნებს ახმარდა, იმ წელსაც არ დაირღვეოდა ეს ტრადიცია და, რასაკვირველია, აკაკისაც მიწვევდნენ ზეიმზე.

ისიც არ გაანბილებდათ და მასპინძლები, ძვირფასი სტუმრით აღტაცებულნი, სულ აკაკის დასტრიალებდნენ თავს.

მასპინძელთა შორის ერია რეჟისორი და დრამატურგი კონო ანდრონიკაშვილიც.

და აკაკი შალვა დადიანსაც და კონო ანდრონიკაშვილსაც ქება-დიდებას არ მოაკლებდა:

— მშვენიერი მწერლები ხართ, კიდევ უკეთესი აქტიორ-რეჟისორები.

შალვა კანში ველარ დაეტეოდა — გუშინდელი რომაელი ორატორი დღეს ჩინებულ მწერლად, და კიდევ უკეთეს აქტიორ-რეჟისორად ცნარმომდგარიყო აკაკის თვალში და მეტი რაღა ენება!.. ეს „კიდევ უკეთესი“ შესაძლოა მთლად არ ეჭაშნიკებოდა: ბარემ მადლისათვის მარილიც მოეყარა და ამის ნაცვლად „არანაკლები“ ეთქვაო, მაგრამ ამას ჩიოდნი?!

და ზეცას შეუდგამდა მხრებს შალვა დადიანი.

კონო ანდრონიკაშვილიც ნაკლებად არ გაამაყდებოდა — მას მხოლოდ რომაელი ორატორის ტიტული აკლდა, თუმც მჭევრმეტყველებაზე ალბათ არც სდებდა თავს.

რაღაც საქმე გამოუჩნდებოდა, ამათ მოშორდებოდა და... მოუბრუნდებოდათ აკაკი შალვასაც და ერთ-ორ თანმხლებსაც:

— ამაზე უნიჭო, უნდილი მწერალი და ქართულის არმცოდნე ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს.

და გაიცინებდა.

ეს რა დღეში ჩავარდებოდა, შალვა?!

მაშინვე ეს გაუელვებდა: რომ მოვშორდე, ჩემზე რალას იტყვისო!..

და გადაწყვეტდა: სანამ სხვა რამეზე გუნება არ შეეცვლება, მანამ გვერდიდან არ მოვცილდებიო.

თუმცა განა როდემდე უნდა ელოდა და ეტრიალა მის სიახლოვეს?!

ისე რა აუცილებელი გახლდათ, ჩამოშორდებოდა თუ არა, აკაკის მაშინვე მიედევნებინა მწარე სიტყვები, სხვა დროს ვერ გაკილავდა თუ რა!..

და კიდევ:

სწორედ კონო ანდრონიკაშვილი უამბობდა შალვას: აკაკიმ მიწასთან გაგასწორა, განსაკუთრებით გაილაშქრა ლექსზე „მხოლოდ შენ ერთსო“.

არადა, ეს ლექსი სრულიად შემთხვევით გაჩენილიყო და მოგვიანებით შალვა დადიანი თუ მოიგონებდა, მხოლოდ როგორც სალიტერატურო კურიოზს.

ნინო ჩხეიძის ბენეფისს ეპირებოდნენ ქუთაისში და ლადო მესხიშვილი ურჩევდა კარეევის პიესას საბენეფისოდ და თარგმნას კი შალვას მიახლოებდა. ეს სახელდახელოდ გადმოიღებდა და... სინანულად დარჩებოდა: როგორი თარგმანიც იყო, თქვენ იქიდან განსჯით, რომ თვით სათაურიც კი უხეიროდ ვთარგმნე და „უბედური ნაბიჯი“ დავარქვიო.

მაგრამ მთავარი ისაა, რომ პიესაში ერთი სა-
სიმღერო ლექსიც ჩართულიყო და მას პიესი-
სათვის ისეთი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ უსა-
თუოდ უნდა თარგმნილიყო. შალვა რომ ლექ-
სადვე გადმოიტანდა, უფრო ზუსტად, მისი
შთაგონებით შექმნიდა თავის პოეტურ ნიმუშს,
მსახიობი კოტე სარჯველაძე მუსიკას მოარგებ-
და და ისე გავრცელდებოდა მელოდიაც და
ტექსტიც, და ისე გადმოინაცვლებდა თაობიდან
თაობაზე, აღარავის ეცოდინებოდა მათ შემქმ-
ნელთა ვინაობა. ის კი არა, რუსეთში კიდევ
რომ დაბეჭდავდნენ ამ რომანსს, ასე წააწერდ-
ნენ: ქართული ხალხური სიმღერაო. საქმე ამით
არ გათავდებოდა: გრიგოლ ვოლსკი ახლა ქარ-
თულიდან თარგმნიდა რუსულად და გამოაქ-
ვეყნებდა „ნოვოე ობოზრენიეს“ ფურცლებზე,
თუმც არ წააწერდა — თარგმანიო. თითქოს
თავისუფალი არანაყოფიერება გახლდათ, მაგრამ
შალვას როგორ გამოაპარებდა, რომ რუსული-
დან მის მიერ თარგმნილი ნიმუში კვლავ რუსუ-
ლად ეთარგმნათ.

თავგადასავლად ესეც იკმარებდა, თუმც
„მხოლოდ შენ ერთს“ სხვა ვარსკვლავზე დაბა-
დებულიყო და აკი ბედისწერაც სხვაგვარი აღ-
მოაჩნდებოდა.

1914 წელია და მსოფლიო ომიც უკვე ატეხი-
ლია. შალვა სადილობს ქუთაისის პალას-
ოტელში და რესტორანი სავსეა სამხედროებით.
უეცრად ერთ მაგიდაზე ვილაც გენერალი უნდა

წამოდგეს და შესვას იმპერატორის სადღეგრძელო და ყველა იქ მყოფთაც მოუწოდოს ამ სადღეგრძელოს დაღევა.

იმპერატორს დღეგრძელობასაც უსურვებდნენ ერთბაშად წამოშლილი მოქეიფენი და ერთობლივადაც მოისმენდნენ ორკესტრის მიერ საგანგებოდ აუღერებულ ჰიმნს: „ღმერთო, ჰფარვიდე მეფეს“.

რაკილა დარბაზში ათასი ჯურის ადამიანი შეკრებილიყო, ყველა თავთავისი ჰიმნის შესრულებას მოითხოვდა და ორკესტრიც არ დააყოვნებდა — ინგლისურს მოჰყვებოდა ფრანგული, იაპონურს იტალიური, კიდევ სხვა და კიდევ სხვა. გერმანიის წინააღმდეგ გაერთიანებულ სახელმწიფოთა ჰიმნების დაკვრა ერთ საათს მაინც გაგრძელდებოდა.

ბოლოსდაბოლოს მოთავდებოდა — ამოიწურებოდა სახელმწიფო ჰიმნთა რეპერტუარი.

და არც შალვას და არც მის ქართველ თანამეინახეებს არაფერზე ეტყობათ განანყენება — არ არსებობს ქართული ჰიმნი და ორკესტრიც, აბა, რას შეასრულებდა.

გულის სიღრმეში კი უთუოდ იგრძნობდნენ განზილებას, კიდევ ერთხელ რომ შეეხლებოდათ სახეში ასე მკვეთრად უსახელმწიფოებრიობა — სხვის პროვინციად რომ გადაქცეულიყავი და ქართული ჰიმნის შექმნის უფლება აღკვეთილი გქონდა... მაგრამ ამ ტკივილს გულშივე ჩაიბრუნებდნენ.

ყველა ჰიმნი შესრულებულია, რომელ სახელმწიფოსაც ამ დარბაზში ერთი მოქალაქე მაინც ჰყავს.

და დროსტარება ჩვეულებრივად უნდა გაგრძელდეს.

მაგრამ უეცრად ვილაც სამხედრომ უნდა წამოიძახოს:

— აბა, ქართული ჰიმნი!

ალბათ დაცინვის მიზნით, იქ თავშეყრილი ქართველობა რომ გაეზიარებინა და თვითმპყრობელობის გადმოსახედიდან ჩაეჩაკუნებინა თავში მათთვის: უუფლებონი და უძალონი ხართ და მაინცდამაინც თავი ნუ გამოგიდიათ, ან ჰიმნი ვინ მოგცათ და ან სახელმწიფოს სხვა ნიშნებო.

თან ისეა ეს ფრაზა გადმოსროლილი, საბაბიც არა გაქვს შეურაცხყოფად მიიღო და დუელში გამოიწვიო საკუთარი ღირსების დასაცავად.

შალვა და მისი თანამეინახენი დაიძაბებოდნენ. მუსიკოსები შეშფოთდებოდნენ.

და უეცრად დირიჟორს ნიშანი უნდა მიეცა და:

— ჩემს გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა, რომ ქართულ ჰიმნად ჩემი და სარჯველაძის „მხოლოდ შენ ერთს“ მოვისმინე.

და გულში ჩაეცინებოდა: ვინ წარმოიდგენს, რომ ამ სახელდახელოდ შეთხზული ქართული ჰიმნის ერთი მონაწილე აქ ზისო!..

ის სულაც არ უკვირდა: რატომ აღაშფოთებდა ეს მრავალჭირნახული ლექსი აკაკისო, — და

სავსებით ეთანხმებოდა: მეტად პრიმიტიულია და პოეზიის საგანძურის კართან თუ დადგებაო. არც იმას მოერიდებოდა, რომ „უხეიროდაც“ მოეხსენებინა.

ისიც შეანუხებდა, დაბეჭდვისას უკანასკნელ სტრიქონს რომ დაუმახინჯებდნენ და ნაცვლად შალვასეული: სიცოცხლეშიც, საფლავშიაც შენთან ერთად, შენთან ერთად, — ჩასწორებული ვარიანტი გამოჩნდებოდა: აქაც, იქაც შენთან ერთადო!..

ნეტა ეს გამაგებინა, „აქაც, იქაც“ რას უნდა ნიშნავდესო, — ბურტყუნებდა.

არადა, აკაკი რალაც განსაკუთრებით შემოწყნოდა ამ ლირიკულ ნიმუშს და მოინდომებდა ხალხისათვის დაეკარგვინებინა მისი სიმღერის ხალისი. გაზეთ „თემის“ ფურცლებზე საგანგებო სტატიასაც გამოაქვეყნებდა და საკუთარ ლექსსაც ამავე თემაზე — „მხოლოდ შენ ერთს“ — მონოდებით: ეს იმღერეთო.

მიძღვნით ელენე თარხნიშვილს მიუძღვნოდა, შალვა დადიანის ლექსზე შექმნილი სიმღერის შესანიშნავ შემსრულებელს, და აკაკი პირველ ყოვლისა მის გადაბირებას ლამობდა: უკეთესი სიმღერის შესრულება არ გირჩევნიაო?..

აკაკის ამ ლექსს მოინონებდა შალვა დადიანი: მშვენიერიაო.

მაგრამ ის უცნაურობა როგორღა ახსნილიყო, რომ აკაკის თითქმის ყოველი მეორე ლექსი სასიმღეროდ გადაიქცეოდა ხოლმე და ამ თვით

მის მიერვე შეთავაზებულს კი ხალხმა ზურგი შეაქცია?.. იმას დაინუნებდა და ავტორისავე შეფასებით „უხეიროს“ ასერიგად აიტაცებდა!..

თაობიდან თაობაზე გადმოინაცვლებდაო...

შალვა ხელს ჩაიქნევდა ახსნაზე და მობოდიშებასავით განაცხადებდა:

— თურმე ხდება ლიტერატურაშიაც ასეთი კურიოზები.

საბოდიშო რა ჰქონდა, მაგრამ...

არადა, ისე განიცდიდა სიცოცხლის ბოლომდე, თავს რატომღაც დამნაშავედ გრძნობდა აკაკის წინაშე და იხვეწებოდა: ეგებ რომელიმე ჩვენმა კომპოზიტორმა ახლა მაინც მიაქციოს ყურადღება აკაკის ამ ლექსს და სამღერლად შესაფერ მუსიკაზე გადაიტანოსო.

ეს ნაამბობი სიუჟეტურ ქარგად გამოადგებოდა ელგუჯა თავბერიძეს დოკუმენტური ნოველის — „არ იმღერება ეს სიმღერა“ (საბოლოოდ ბიოგრაფიულ რომანში რომ ჩაურთავდა — „აკაკის ლანდი“) — შესაქმნელად, მიყრუებულ ეპიზოდს შთამბეჭდავად რომ შემოიტანდა სალიტერატურო მიმოქცევაში და მზამზარეულ ხასიათებსაც ახალ შტრიხებსა და ნიუანსებს შესძენდა, რათა სახალისოდ მოყოლილი ამბის შინაგანი დრამატიზმიც მძაფრად შეგვეგრძნო ანუ შალვა დადიანის მემუარების ეს ეპიზოდი კლასიკურ ტრაგიკომიკურ სურათად ჩავგებეჭდვოდა ცნობიერებაში.

ელგუჯა თავბერიძე წამიერად წარმოიდგენს: ნეტა რა იქნებოდა, აკაკი რომ შესწრებო-

და შალვა დადიანის იმ ლექსის უეცარ გარდასახვას ჩვენს სახელმწიფო ჰიმნადო?! — და ამ რიტორიკულ შეკითხვას შესაფერის პასუხსაც მოადვენებს:

— შეუძლებელია გული არ შეძვროდა, ამ ფაქტს არ აღენთო და აღეფრთოვანებინა, სულ დავიწყებოდა, როგორი ტექსტი იყო, მთავარია, დიდი ქვეყნების მერე მისი სამშობლოს ჰიმნიც აჟღერდა, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ერთი ატრიბუტი სუფრაზე, რესტორანში დაიბადა, დაიბადა და გახმიანდა — „მხოლოდ შენ ერთს“ საქართველოს ჰიმნად მოინათლა.

ნეტა მართლა რომ შესწრებოდა!..

ამ აქტში შეუძლებელია კეთილის მაუნყებელი სიმბოლო არ დაენახა და შალვასთვის არ გადაეძახა: ახლო არს გაზაფხულიო!..

მიმხვედრნი მიხვდებოდნენ.

და იმ გაზაფხულის სადღეგრძელოც შეისმოდა, მოიხატებოდა და მოგვირისტდებოდა.

თითქოს აქ უნდა მოთავდეს ამ ლექსის განსჯაც და მემუარული პასაჟისაც, მაგრამ...

ფარული განცდა ასე იოლადაც რომ არა გვტოვებს?!.

შალვა დადიანის ნაამბობის სტრიქონებს შორისაა გალანდული ის მწარე გულისტკივილი, უჰიმნოდ დარჩენილი იძულებული რომ ხარ რიგითი — ის კი არა, სხვებზე უარესი — სიმღერა ეროვნულ ჰიმნად გაასაღო და იმ წუთას ბედს არ დაეჩაგვრინო.

რალაც ამგვარი მოგვიანებით — ექვსი ათეული წლის შემდგომ — ნანა მჭედლიძის ფილმშიც მოხდებოდა: „პირველი მერცხალი“.

ნეტა შემთხვევით თუ შალვა დადიანის მოგონებათა ის პასაჟი არეკლილიყო თავისებურად?

შინაგანი აღნაგობა და სულისკვეთება კი ერთი აქვთ და...

თუმც სცენარისტსა და რეჟისორს აქვთ ამგვარი სესხების უფლება მიუთითებლად — რეალური ეპიზოდის თავისებურად გააზრების, მხატვრული თხზულებისა ხომ არა.

ნურც იმას გამოვრიცხავთ, რომ წარმოსახვა ძალდაუტანებლად დაემთხვეს ყოფით რეალობას.

ასეა თუ ისე, კინოფილმში, რომლის თემაც საქართველოში პროფესიული ფეხბურთის ჩამოყალიბების პროცესია, ამგვარი კადრებიც უნდა გამოჩნდეს: ერთ მხარეს, კარის წინ ინგლისელები დგანან, მეორე მხარეს — ქართველი ფეხბურთელები, რომელთაც აქამდეც ჩაუტარებიათ საერთაშორისო მატჩები, მაგრამ ის, რაც ახლა უნდა მოხდეს, მანამდე ვერც წარმოედგინათ.

ჰგონიათ, აჰა და თამაშს დავიწყებთო და...

უეცრად ინგლისელები იწყებენ ეროვნული ჰიმნის სიმღერას — საკუთარი სამშობლოს, სახელმწიფოს სადიდებელს.

ქართველები მაშინვე მიხვდებიან, რომ რალაც ასეთი მათაც მოეთხოვებათ, მაგრამ რომ

არ მოეპოვებათ ეს „რალაც ასეთი“? როდესაც სახელმწიფო არ გაგაჩნია, არც ჰიმნი გექნება, არადა, ინგლისელთა ამგვარი გამოწვევაც მოითხოვს შესაფერის პასუხს და აღარც ქართველები დააყოვნებენ. მერე რა, რომ ჰიმნი არ გააჩნიათ, ხალხური სიმღერები ხომ უხვად მოეძეებათ და გავარჯიშებულნიც არიან მათ სიმღერაში — მაშ ადგებიან და ერთ-ერთს შეასრულებენ.

აკაკი ბაქრაძე ამ ფილმისადმი მიძღვნილ კინოეტიუდში („პირველი მერცხლის“ ალეგორია“) საგანგებოდ ჩაუკვირდებოდა ამ სურათს და მასში იპოვნოდა კინოსურათის დედააზრის გახსნის გასაღებს.

ჯერ იმ გარემოებას მიაქცევდა ყურადღებას, რომ:

— მთავარია ის, რომ ვაჟკაცურად ჟღერს. შეგიძლია იხტიბარი არ გაიტეხო და მეტოქეს თვალში ნაცარი შეაყარო, ასეც იქცევოიან.

თვითონ ღიმილით რომ მიაჩერდებოდა ამ სურათს და უეცრად ბოლმის მოწოლასაც იგრძნობდა, განცდათა ამ ურთიერთჭიდილს ყველა მაყურებლისათვის მოსალოდნელ განწყობილებად მიიჩნევდა და საკუთარ თავსაც დაუზუსტებდა და სხვათაც სიხალისეში შემოჭრილი მტანჯველი გრძნობის ფსიქოლოგიურ მიზეზს.

— უფრო იმიტომ, რომ მეტოქე მიხვდა: არავინ ხარ. მიხვდა, რომ ჰიმნის მაგიერ, უბრალო ხალხურ სიმღერას მღერი, მაგრამ მას კეთილ-

შობილება და აღზრდის კულტურა ნებას არ აძლევს არ მოგისმინოს, პატივი არ გცეს და თავი არ მოიტყუოს. იგი ყველაფერს ისე იღებს, როგორც ნამდვილს. არ გაგარძნობინებს, რომ სიცრუეს მიგიხვდა, ამ დამოკიდებულებით კიდევ უფრო გამცირებს.

სიცილის გუნებაზე როგორღა იქნები, არა?

— პროვინციალიზმი და ჩამორჩენილობა ტრაგიკული და მეტად მტკივნეული ხდება, მაგრამ ამ ტკივილს უნდა გაუძლო. იგი გულში ჩაიმარხო და სახიდან სევდანარევი ღიმილი არ მოიცილო. სხვა გამოსავალი არ არის.

ამ პასაჟში პუბლიცისტურადაა გამძაფრებული თვითგვემის შეგრძნება და რთული, წინააღმდეგობრივი განცდა ცალმხრივდება და ფერმკრთალდება, მაგრამ აკაკი ბაქრაძე ასე იოლად ვერ შეელეოდა ეროვნულ ჰიმნად აუღერებული რიგითი სიმღერის თემას, და თუ ამჯერად ერთგვარად ამარტივებდა სათქმელს, ეს იმიტომ, რომ კინოეტიუდის ბოლოს კიდევ ერთხელ დაბრუნებოდა და იმგვარადაც შეეფასებინა, ტრაგიზმსა და უმწეობის შეგრძნებაში არა სრული უსასოობა და ფარსი, არამედ რწმენის გადარჩენისაკენ სწრაფვა დაგვენახა, იმედოვნება, რომ რაც არ არის დღეს, აუცილებლად, აუცილებლად, აუცილებლად იქნება ხვალ, თუკი დაბეჯითებით გვეცოდინება, რომ ეროვნული ჰიმნი შესასრულებელი გვაქვს, ეროვნული ჰიმნი კი უკვე სახელმწიფო ატრიბუტია.

მატჩი ინგლისელებთან დიდი ანგარიშითაა წაგებული, ისე, რომ ალბიონიდან მოსულმა სტუმრებმა ფეხიც არ გაანძრევინეს ქართველ სპორტსმენებს. თამაშისას დაწყებულმა წვიმამ ხომ მთლად მოუღო ბოლო ჩვენს ფეხბურთელებს და ისედაც გამწარებულები მთლად ტალახშიც უსაშველოდ ამოითხვარნენ. მიდიან, მილასლასებენ, ვიდრე ერთ უდაბურ ადგილას მიაღწევდნენ და კბოდეზე შეჩერდებოდნენ. ინგლისელთა გემი კი შორს მოჩანს უკვე, მიექანება და იქიდან აღწევს ხმა ეროვნული ჰიმნისა, გრიალითა და გუგუნით რომ ავსებს სივრცეს. ინგლისელებმა ერთხელ კიდევ ასახელეს არამარტო სპორტული კლუბი თუ სამშობლოს სპორტული პრესტიჟი, არამედ სწორედაც სამშობლო, და ხელიდან არ უშვებენ შესაძლებლობას, ცას მიაწვდინონ მისი სადიდებელი.

ქართველ ფეხბურთელთა სახეზე არამარტო წვიმა და ოფლი აზელილა, არამედ ცრემლიც და ტალახიც.

სასონარმკვეთი წუთებია.

და ინგლისელთა სახელმწიფო ჰიმნიც კიდევ უფრო მწვავედ მოქმედებს მათ შეგნებაზე — სპორტულ შეჯიბრში დამარცხებას ვინ ჩივის, გულსაკლავი ისაა, რომ არაფერს წარმოადგენ და იმ სიმღერამაც საბოლოოდ უნდა დაგიტანოს და გაგანიორწყლოს, რაკილა ხელშესახებად უნდა გაგითვალსაჩინოოს შენი რაობა — გასაქრობად განწირული მეობა.

ხომალდი ლალად მიაპოვს ტალღებს.

ჰიმნი გუგუნებს.

ესენი მზერით მიაცილებენ.

და თითქოს მართლაც ვულკანივით ამოხეთქა დაგროვილმა ბოლმამო.

„პირველმა მერცხალმა“ სიმღერა უნდა დაიწყოს, და კვლავ ის, მატჩის დაწყების წინ რომ იმღერეს ეროვნული ჰიმნის მაგივრად.

ფილმის ავტორთა მიზანი გახლდათ მაყურებელს თვალნათლივ ეხილა, თუ როგორ ამოსდევდა სიმღერას მათი გულიც, როგორ სკდებოდა ძარღვები და იხლიჩებოდა ყელი, რათა ხალხური სიმღერა ამ განცდის წყალობით ეროვნული ჰიმნის დონემდე ამაღლებულიყო და თუნდ წამიერად ჩანაცვლებოდა.

— არსებითად ეს არ არის სიმღერა. ეს უფრო გლოვია, თვალებიდან მოწანწკარებს ცრემლები, სხეული უთრთით და უცახცახებთ, მაგრამ სიმღერას არ სწყვეტენ. ეს სასიცოცხლო ენერგიის გამოვლენაა. სხვა ძალა მათ არა აქვთ. გაუტეხელ სულში უნდა იპოვნონ არსებობის საფუძველი.

მთავარიც ესაა:

გაუტეხელ სულში პოვნა არსებობის საფუძვლისა.

ეროვნული ჰიმნი ხიდია ეროვნული სახელმწიფოსაკენ.

ის, რაც ქვეტექსტში შეფარულა, სულაც არ არის ბუნდოვანი და კიდევ უფრო კანთიელად

გაცხადდება, თუკი „ინგლისელთა“ მიღმა იმერს ვიგულისხმებთ, რომელთა კაბალაში ჩავარდნითაც წაგვრთმეოდა სახელმწიფოებრიობა და ოცნებად გადაგვეცეოდა მისი ამოგება.

ინგლისიც ხომ იწვევს იმპერიის ასოციაციას და — გნებავთ ქვეშეცნეულიც უნოდეთ — უშუალოდ გადაჰქონდა მაყურებლის ფიქრი რუსეთის იმპერიაზეც და მის საპყრობილეში მომწყვდეულ ხალხთა ბედზეც, და ახლა ეს ხალხური სიმღერა აღვიძებდა რწმენას იმ დახშული კედლის ადრე თუ გვიან გარღვევისა, მართლა ქართული ეროვნული ჰიმნიც რომ აგუგუნდებოდა — ჩვენი სახელმწიფოებრიობის დაბრუნების დასტურად.

მიცურავდა გემი — გამარჯვების ძლევამოსილებით გაღაღებული.

კბოდებზე იდგნენ დამარცხებული ადამიანები, დამარცხებულნი, მაგრამ არა დათრგუნულნი და სასონარკვეთილნი. და ხალხური სიმღერით რომ მიაცილებდნენ გაღაღებულ ხომალდს, დამსკდარი ძარღვები, დახლეჩილი ყელი და ამომსკდარი გული მიანიშნებდა იმ გარდუვალობას, შენი თავის შენადვე ყუდნებას სასიცოცხლო აუცილებლობად რომ სახავს და მაშ კიდევ უნდა აღსრულდეს, რაკილა სულს სწყურია თავისუფლება, დამოუკიდებლობა, საკუთარი სახელმწიფო — ყველა ატრიბუტიანად, ამჯერად ჰიმნი საკუთრივ თავის თავსაც რომ გულისხმობს და დანარჩენ სახელმწიფოებრივ ნიშნებსაც.

ილია ჭავჭავაძეს რუსეთი ოსმალეთად დაე-
ქარაგმებინა.

აკაკი წერეთელს — ყიზილბაშებად.

კონსტანტინე გამსახურდიას — ბიზანტიად.

ოთარ ჩხეიძეს — თათარხანებად.

გურამ გეგეშიძეს — მონღოლებად.

აგერ კინოფილმში კი „ინგლისელებადაც“
მონათლულიყვნენ.

კიდევ თუ მიმოვიხედავთ, კიდევ სხვა ქარაგ-
მებსა თუ მინიშნებებსაც აღმოვაჩენთ, მაგრამ
სანიშნოდ ესეც კმარა. და თუ მალევე ვერ
იშიფრებოდა ქარაგმები, შესაფერისი დროც ხომ
უნდა დამდგარიყო, თორემ აკაკი ბაქრაძე ამ კი-
ნოეტიუდს რომ წერდა — 1978 წელს — არამც-
თუ „ინგლისელთა“ ვინაობის გაშიფვრას არავინ
დაანებებდა, ტელეეკრანიდან პირწმინდად და
ოფიციალური პრესის ფურცლებიდან კი თითქ-
მის განდევნილიყო საქართველოს ხსენება და
მას ზოგადი „რესპუბლიკა“ ჩანაცვლებოდა.

და აკაკი ბაქრაძე მაინც გამოძებნიდა შესა-
ფერის ხერხს, რათა მაყურებელი და მკითხვე-
ლი სწორ გზაზე დაეყენებინა და დაებეჯითები-
ნა, რომ „პირველი მერცხალი“ სულაც არ გახლ-
დათ მარტოდენ სახალისო, იუმორისტული სუ-
ლით გაჟღენთილი კინოსურათი და მასში დიდი
ტკივილები გამოხვეულიყო, ის კი არა, თით-
ქოსდა უბრალო სპორტული ამბავი გამოყენე-
ბულიყო ერის ისტორიული ცხოვრების ტრაგი-
კულ ალეგორიად.

ეტყობა, ფილმის ავტორებისათვის უცნობი დარჩენილიყო შალვა დადიანის მოგონებათა ის ეპიზოდი, ორკესტრი ქართულ ეროვნულ ჰიმნად „მხოლოდ შენ ერთს“ რომ შეასრულებდა, თორემ უსათუოდ მას გამოიყენებდნენ ხალხური სიმღერის ნაცვლად და ქვეტექსტსაც და ალეგორიასაც კიდევ უფრო გაამკვეთრებდნენ და გამჭვირვალეს გახდიდნენ. მაინცდამაინც ის ფიქრი ნუ გაგვიჩნდება, რომ კვალის დასაფარავად მოხდა ეს შენაცვლება.

აკაკი ბაქრაძის თვალსაც როგორღაც მიფარებოდა „რაც გამახსენდას“ ის პასაჟი, თორემ მსჯელობისას მარჯვედაც ჩაურთავდა და გააღრმავებდა კიდევ.

შალვა დადიანს კი თან სიამედ ჩაეფინებოდა გულში, მის თარგმანს რომ ეშველა ეროვნული თავმოყვარეობის გადასარჩენად პალას-ოტელის რესტორანში და იმ სამხედროსაც და სხვა მისნაირთაც იმ წუთას პირში ბურთი ჩაეჩარათ; და თან უხერხულობასაც იგრძნობდა, რამდენი მოგვეპოვება უკეთეს ლექსზე შექმნილი სიმღერა და ნეტა ისინი შეესრულებინათ, ჯერ მარტო აკაკი წერეთლის ლექსებს რა ჩამოთვლის, მაშინვე რომ სასიმღეროდ იქცევა ხოლმეო.

ორკესტრი კი უკრავდა და რას წარმოიდგენდნენ ღირიჟორი და ორკესტრანტები, თუ რამხელა მოვლენის წინამორბედნი უნდა გამხდარიყვნენ, და სულ რამდენიმე წელიწადში, რაღაც შორსა და შორს კი არა.

სახელმწიფოც დაგვიბრუნდებოდა და ეროვნული ჰიმნიც შეითხზოდა მისი სრულფასოვნების ერთ-ერთ ნიშნად და დასტურად.

— როგორ ცოტნე დადიანივით გამოწყობილხარ? — საყვედურობდა მეგობრის ვაჟს აკაკი წერეთელი, რომელსაც ძალიან ეჩქარებოდა იმ ჟამის დადგომა და გაფაციცებით ადევნებდა თვალს ახალთაობელთ, ნეტა თუ შეძლებენ ჩვენი ჭაპანის ღირსეულად განევასო, მათ შორის უფრო საიმედოთ კი ბევრსაც სთხოვდა — რას იზამ, მცირერიცხოვან ქვეყანას სხვა გზა არ დარჩენია და თვითეულ მოღვაწეს რამდენიმე საქმე უნდა აჰკიდოს, ბევრგან მიაგდოს და სულიც ამოართვას... და სულ შიშობდეს, გული არ აიყარონ საკუთარ მოწოდებაზე, სავალი ძალიან არ ეძნელოთ და ორიოდე გაფხაკუნების შემდეგ უსახურ ნაკადს არ შეერივნონო.

შალვა დადიანი როგორი გასამეტიებელია უსახური ნაკადისათვის?!

სულ მიატოვე საზოგადოებრივი საქმიანობა? თეატრი? მწერლობა?

ვინ, თუ არა აკაკი, არ მოერიდებოდა მკაცრ მუნათს, თუნდაც გადამეტიებული შიშით, ათასგვარ საცთურთაგან ვაითუ რომელიმემ კიდევ გადაძლიოსო.

არადა, შალვასაც რა ექნა — საქვეყნო საქმე საქვეყნო საქმედ და დროდადრო მასაც ხომ უნდა ჩაეველო ქუთაისის ბულვარზე დარდიმანდულად, წამიერად რომ შეაგრძნობინებდა დიდი

სახელმწიფოს შვილობას და გაჩერებული დროის სულშიც ჩაახედებდა, ვიდრე იქიდან ამოყვინთულ-გამორკვეული დაუბრუნდებოდა ყოფით რეალობას — დანვრილმანებულსა და ათასგვარად გაძეძავებულს.

განა აკაკისაც არ დაუდგებოდა სულისმოთქმის წუთები, როდესაც გამოექცეოდა ყველასა და ყველაფერს და გაჩერებული დროის სიღრმეში ლამის ფსკერამდე ჩაყვინთავდა ხოლმე?

ეგაა, ერთი შეხედვით ვერ შეატყობდა, შალვას მხრივ ეს წამიერი გადარდიმანდება გახლდათ თუ საქმეთაგან გამოქცევის სურვილი, და ამიტომაც წინასწარვე დაიჭერდა თადარიგს — რა ვუყოთ, თუ შალვას მთელი ის დღე მოენამლებოდა, სამაგიეროდ, ეს სიტყვები აღარც არასოდეს ამოეშლებოდა მეხსიერებიდან — გნებავთ შეგონებად და გნებავთ გაფრთხილებად.

* * *

— ვისაც ვხედავ აქ, სუყველა არის ჩემგან გამოზრდილიო, — თორნიკე ერისთავი რომ ამბობდა აკაკი წერეთლის პოემაში, შალვა დადიანს ამ სტრიქონის ყოველი წამოგონება ისეთ განცდას უჩენდა: თვითონ აკაკი გვიცხადებს, ჩვენ ყველა მისი გამოზრდილნი რომ ვართო.

პოეტს ასეთი რამ არ ეფიქრა, როდესაც პერსონაჟს ამას ათქმევინებდა?

მერე რა, მთავარია, რომ არავის შეეფერებოდა ამ ფრაზის წარმოთქმა აკაკისავით.

— მთელი შენი „სამშობლო მხარე“, რომელიც დღეს შენს წინაშე მუხლს იდრეკს, შენი გამოზრდილია.

ასე ეთხოვებოდა აკაკის ნეშტს, თუმც წამითაც არ იჯერებდა მის სამუდამო განშორებას წუთისოფელთან და გულს უმაგრებდა ქართული სიტყვის — გარდაცვალება — იღუმალი შუქი, თავისთავად მანუგეშებლის, თუმც ესეც კი აღარ უჯდებოდა გონებაში და... წინწკლებით შემოსავდა.

განსხვავდებოდნენ გარშემომყოფნი ერთმანეთისაგან მსოფლმხედველობით, აღზრდით, განვითარებით?

ამ მხრივ მაინც ყველა ერთ სულ შექმნილიყო, რაკილა:

— შენით აუდგამს ბავშვობაში ენა, შენით აღზრდილა, შენით შეუყვარებია მისი ქვეყნის მომავალი...

ექვი არ ეპარებოდა, რომ „ცის ნიჭით მოვლენილი მგოსანი“ უთუოდ შეამჩნევდა, რომ მისგან დაზრდილებს უკვე დიდიხანია თავზე დასთამაშებდათ ერთი უცხო შარავანდი, რომელიც უხილავად მასვე დაენტო და ახლა, მისი „გარდაცვლის“ ხანაში, კიდევ უფრო ძლიერდებოდა.

მათ შორის ჯერ თუმც ბუნდოვნად, მაგრამ მაინც სანეტაროდ ისახებოდა ამ შარავანდით გაისრული სიტყვები:

— ახალი საქართველო.

ფერფლით აღდგენილი აკაკის მიერ.

და ყველაზე უკეთ ამ აღმტაც განცდას ეს დაფნის გვირგვინი თუ გამოთქვამდა:

— აკაკის საქართველო.

...ვისაც ვხედავ, აქ სუყველა არის ჩემგან გამოზრდილიო, — არას იკვებნიდა თორნიკე ერისთავი, თავისთვის, გულში თუ ეამაყებოდა, მის გაზრდილთა შემართებას რომ შეჰყურებდა.

* * *

როგორ ცოტნე დადიანივითო...

ისე როგორ გგონიათ — ირონიაში აღტაცებაც ხომ არ გამოსჭვივის ჭაბუკის შნოიანი გარეგნობით?!

თავი II

გრძნეული ღიმილი

ქუთაისის გიმნაზიის მოწაფეებიც ისევე გატაცებულიყვნენ რომანტიკული პატრიოტიზმით, როგორც ჩვენი დანარჩენი ახალგაზრდობა, რომელთა ამ გატაცებასაც ქართული მწერლობა და თეატრი ჰკვებავდა.

ლეო ქიაჩელი იმჟამინდელ განწყობილებას ასე აღადგენდა: გმირად გვყავდა წარმოდგენილი ყველა, ვინც მაშინ ამა თუ იმ სახით ქართულ სახალხო საქმეს ემსახურებოდა, მათი ერთადერთი სარბიელი კი მწერლობა და თეატრი იყო.

რა გასაკვირია, რომ ახალგაზრდებს არ აკმაყოფილებდათ ის სინამდვილე, რომელშიც ცხოვრობდნენ, ოცნებებსა და წარმოსახვებს ასდევდნენ და თეატრში ნანახი დავით ერისთავის „სამშობლოსა“ თუ სხვა ისტორიულ პიესათა გმირები სცენიდან ცხოვრებაში გადმოჰყავდათ, როგორც ვითომდა მათ რეალურ დროში მოქმედი ადამიანები. მათი როლების შემსრულებელ მსახიობებს თვით გმირთაგან არც გა-

ნასხვავებდნენ და წყინდათ, როდესაც თეატრის გარეთ ნახავდნენ ხოლმე, როგორც... ჩვეულებრივ ადამიანებს. სურდათ, რომ ისინი ცხოვრებაშიც ხიმშიაშვილები და ლეონიძეები ყოფილიყვნენ და მათ ბაგეთაგან ნამდვილად გაეგონათ ვაჟკაცური მონოდების სიტყვები: დაჰქარ, ლევან! მით სამშობლოს იხსნიო.

და ერთ ასეთ გმირ-მსახიობად იმდროინდელ ქუთაისში შალვა დადიანიც დამახსოვრებოდა „ჰაკი აძბას“ მომავალ შემოქმედს.

შალვა მითუფრო იზიდავდათ, რომ ჟურნალ-გაზეთებში ხშირად კითხულობდნენ მის საუცხოოდ მოქარგულ მინიატურებს, ასერიგად მომხიბლავთ, და მისი პატარა პოეტური კრებულის გულზე იმიტომ ხვდებოდათ, რომ ესენიც ფარულად დაატარებდნენ უბით საკუთარ ლექსთა რვეულებს, გუნებში კი შალვასებურ იმედს, რომ კვლავაც ბევრს და უკეთესს დაწერდნენ.

და აი შალვა დადიანი პირველად უნდა ენახა სცენის გარეთ — ეს მოხდებოდა საგაზეთო ჯიხურთან, ბულვარში, სადაც გიმნაზიელები ხშირად იყრიდნენ თავს ახალი წიგნებისა თუ გაზეთების მოლოდინში.

ერთხელაც ანაზღად ჯიხურის კარს უნდა მისდგომოდა ბრგე და ახოვანი ვაჟკაცი, რომელიც ახალგაზრდების ყურადღებას მიიტაცებდა. თითქოს... ეცნაურებოდათ კიდეც. უბრალოდ გამოწყობილიყო — მონაცრისფრო ჩოხა

ეცვა, სადა და თეთრტარიანი ხანჯალი ერტყა. ცალ მხარზე დარაიას ყაბალახი გადაეგდო და შიშველ თავზე ხუჭუჭი თმა ჯილასავით ადგა. ხელში წიგნი და მთელი დასტა ქაღალდები ეჭირა. ჯიხურში არ შევიდოდა, გარედან მოიკითხავდა რომელიღაც წიგნს, რომელიც არ აღმოჩნდებოდა, და ის უკანვე გაბრუნდებოდა.

სცენიდან გაგონილი ხმის ტემბრზე შეიცნობდნენ — შალვა დადიანი უნდა იყოს, „ქუჯიო“. და გაუკვირდებოდათ, რომ სინამდვილეშიც, სცენის გარეთაც, გმირსა ჰგავდა.

თითქოს ისეთიც რა მოხდა, არა?

წამიერად გაიელვა, წიგნი მოიკითხა და... თავისი გზით წავიდა.

რა მოსაგონებელი იყო?

მაგრამ ჩინებულ ბელეტრისტს ლეო ქიაჩელს არავისგან ესწავლებოდა ასეთი „წვრილმანების“ განუზომელი ფასი, თუკი მის სიღრმესა და შინაგან შთამბეჭდაობას ჩანვდებოდი და გონებაშიც აღიბეჭდავდი, როგორც განსაკუთრებულ წამს.

მეტი რაღა გინდა — ყოფით რეალობაში შეხვედრა ოდნავადაც ვერ გააფერმკრთალებდა სცენიდან მოგვრილ ხიბლს, და შალვა დადიანი ყმანვილებს ამ ჩვეულებრივი გამოჩენით გმირის იდეალსაც შეუნარჩუნებდათ და თეატრის ჯადოსნური სამყაროს შეგრძნებასაც, იმ პეროიკულ სულს, რომელიც მაშინ კიდევ უფრო გადამდებია, როდესაც მხატვრული და ყოფითი

სინამდვილე ჰარმონიულად ეზავება და ერწყმის ურთიერთს.

თითქოს ისეთივე რა მოხდა?

მეტი რალა გვინდა.

და საგულისხმოა, რომ ლეო ქიაჩელი შალვა დადიანის გატაცებას თეატრით „რაინდულს“ არქმევს, და რაინდობადვე მიაჩნია მის მიერ პირველი მოძრავი თეატრის შექმნაც საქართველოში, შორეული კუთხეებიც, მივარდნილი სოფლებიც რომ არ უნდა დარჩენოდა მოუნახულებელი — დასის წევრებთან ძმად შეფიცული შეუდრეკელი მხნეობისა და ამტანობის მაგალითს რომ აძლევდა ყველას, ვისა უსახსრობითა და შიმშილით გამოწვეულ გულგატეხილობას შეამჩნევდა.

და პირდაპირი მნიშვნელობითაც რომ მოუწევდა რაინდობის გამოჩენა — ცოტნედადიანურობისა!..

თუმც იმ წუთებშიც, ლაგოდეხის იმ შარაგზაზე მოხდებოდა ის, რასაც მისგან ისედაც ყველა მოელოდა და აკი ამიტომაც არ განერჩეოდათ — სცენაზე იდგა თუ სცენის გარეთ. და გრიგოლ რობაქიძეც არამარტო პირადი საუბრებისას გამოთქვამდა ამ მოსაზრებას, 1923 წლის 30 მაისს შალვასადმი გაგზავნილ ბარათში პირდაპირაც განუცხადებდა: მე თქვენ რაინდული რასის წარმომადგენლად მიმაჩნისართო.

რაინდული რასაო...

სხვათა შორის, ამ ბარათში რალაცას ებოდიშება: მე მეშინია — ჩემი დღევანდელი ნათქვამი

— ისე არ გაიგოთ, თითქო მე მოხარული არ ვიყუ პირადათ თქვენთან თანამშრომისა, გეფიცებით ყველაფერს: პირიქით. მე ჩემი სიტყვებო მათქმევინა მხოლოდ საქმის გარემოებამ, რომელიც მე, ჩემის დაახლოვებით გაგებით, ისე მესმის, როგორც მე გადმოგეცითო, — როგორც ჩანს, რაღაცაზე ვერ შეთანხმებულან, მაგრამ ამან ხელი არ უნდა შეუშალოს მათ კეთილ ურთიერთობას. სხვას იქნებ მორიდებოდა კიდევ გრიგოლი და დიპლომატია მოემარჯვებინა, მაგრამ შალვა დადიანთან თავისუფლად შეეძლო გამოეჩინა გულახდილობა, და ეს სწორედ იმიტომ, მართლაც რაინდული რასის წარმომადგენელი რომ გახლდათ.

სხვა ბარათში, 1922 წლის 9 სექტემბრით რომ დათარიღებულა, გრიგოლ რობაქიძე შეატყობინებდა: თქვენი წერილი მივიღეთ, მეტად საინტერესოა და მეათე ნომერში დავბეჭდავთო, — და ზოგიერთ ახალ ამბავსაც რომ ამცნობდა — თეატრების მმართველად ალექსანდე ნუნუნავას დანიშვნას („დიდი ომი იყო. ორჯერ ჰქონდა სხდომა „ცეკას“. მეორე პრეტენდენტი „გაშრა“), თვითონ შალვას მიწვევას დასში აქტიურ მინაწილედ, ელო ანდრონიკაშვილის მიუწვევლობას (შეპირდებოდა: საკითხს დავსვამო), კოტე მარჯანიშვილის ჩამოსვლას („დიდი ინტერესი გამოიწვია. რჩება ტფილისში. საგრძნობი ძალა არის“), შალვას იუბილეს (30 წლის მოღვაწეობისა) დანიშვნას 2 თებერვლისათვის

და უახლოეს ხანს საიუბილეო კომისიის ამოქმედებასაც, ამ სურვილსაც გაუზიარებდა:

— იმედია: კახეთში დასწერთ კარგს რამეს. კარგი იქნება ლაიტთემად „ალავერდობას“ აიღებდეთ.

საიუბილეოდ კი სიტყვას რომ მოამზადებდა, ამ მცირე ესეიში ისეთი შთამბეჭდაობით გამოჰყვებოდა შალვა დადიანის პიროვნულ და შემოქმედებით არსსა და თავისებურებას, ტევად ფრაზებს გაშლი და... მთელი მონოგრაფია შეიძლება შეგრიხეს ხელთ. გვარის რაობა ყოველთვის განსაკუთრებით აღელვებდა გრიგოლ რობაქიძეს, მისი მეტაფიზიკური და მისტიკური განზომილება, მისი იდუმალება და ძალმოსილება, ერისა და კაცობრიობის სულსა და სუნთქვას რომ განსაზღვრავდა და... აგერ საუკეთესო დასტური მისი თეორიული განჯისა და დაკვირვების — ამ უჩვეულო კაცში განსხეულებული გვარის იდუმალი, ამოუხსნელი და ყოვლისგანმსაზღვრავი ძალა და მადლი:

— შალვა დადიანი მთელი თავისი პიროვნებით „გვარშია“ მოცემული: გვარი როგორც პსიხიური რასსა.

ორ სახეობას გამოაცალკევებდა ამ ფსიქიკური რასისა:

გვარი პირვანდელი — მოვარდნილი ბარბაროსული სიუხვით;

და

გვარი თითქო „გარდასული“: დარბილებული უკანასკნელი სინაზით.

შალვა დადიანში... სწორედ მეორე გვარის სიცოცხლე მდინარეებდა.

აქ არ ყოფილა ველური სიძლიერე მუხნარის, სტიქიური მონგრევა ზეავის, ზღვარგადასულობა ადიდებული მდინარის. სამაგიეროდ აშკარა გახლდათ სირბილე და სინაზე, თვინიერება, თავაზიანობა და სიღარბაისლე.

ხანდახან „გადასულ“ ყვავილთა ნიადაგზე უცხო ყვავილი რომ აღმოცენდება ხოლმე? ყვავილი, რომელსაც არ გააჩნია სიძლიერე ყოფილი ყვავილების, მაგრამ... აქვს უფრო მძაფრი „თვისობა“ თავისი გვარის.

— აქ არის ნაირი დეკადანსი, რომელიც საოცარ სურნელებას იძლევა.

აქ ხედავდა გრიგოლ რობაქიძე სათავეს იმ მოვლენისა, შალვა დადიანი მრავალხაზოვნებას რომ ამჟღავნებდა. და ეს იმიტომ, რომ ყოველი ბარბაროსული სიძლიერე მიიმართება ერთხაზიანი გეზით, თორემ სირბილესა და თვინიერებას უყვართ ყოველი გზა და ყოველი კუთხე.

დიახ, ამიტომაც ვერა კმარობდა შალვა დადიანი მარტოდენ ერთ დარგს და კიდევ მსახიობობდა, კიდევ რეჟისორობდა, კიდევ ნოველისტობდა და კიდევ დრამატურგობდა.

— ყველგან კი — პირველი დახასიათებით.

ამიტომაც ვერა ჩერდებოდა საქართველოს ერთ რომელიმე კუთხეში, მოგზაურობდა და დროს ატარებდა. თუმცა ამ სიტყვას გრიგოლ

რობაქიძე შალვასთან მიმართებით თავისებურ შრესა თუ ნიუანსს მოუნახავდა: „დროსტარე-ბა“ ნამდვილი „სეზონია“ არტისტული, ამ სიტყვის ფრანგული გაგებითო.

შალვა დადიანის გვარული ფსიქიკა კი ნიშნავდა, რომ:

— წარსულის დენას მასზე უმახვილესად თანადროულებში თითქმის ვერავინ განიცდის. ყოველს მის სიტყვაში, თქმულში თუ წერილში, მოსჩანს ხვეული ქართული ფრესკის. სიტყვის თუ ხატის მოგრეხა ყოველთვის სხვანაირია მისი: თუმცა ნაცადი თვალი მასში უთუოდ დაინახავს წარსულის კოლორს.

გრიგოლ რობაქიძეს ეამაყებოდა, თვითონ რომ ჰქონდა ეს „ნაცადი თვალი“ და ამიტომაც არ გამორჩებოდა არც წარსულის ფერი შალვა დადიანის არსებაში და არც ეს სრული ამოვარდნა თანადროულობიდან, წარსული თავისთავად რომ მოედინებოდა მასში, ბუნებრივად და ძალდაუტანებლად. რასაც სხვები ესწრაფოდნენ, შალვასთვის ეს ჩვეულებრივი რამ გახლდათ და ვერც კი გაიგებდა, შურიტ თუ მოწონებით რომ გაუსვამდნენ ხაზს მის ამ თვისებას. ეგონა, ყველა ადამიანი ასე იყო — წარსულის დინებაში მოქცეული.

გრიგოლ რობაქიძე კი მისი პიროვნულიკონსტიტუციის კვლევას რომ გაჰყვებოდა, როგორ არ გაკვირვებოდა და ეს განცდა სხვებისთვისაც როგორ არ გაეზიარებინა, რომ კაცი, ვინც თითქოს მარტოდენ ისტორიითა და ისტორიუ-

ლით (თითქოს „გადასულით“) ცოცხლობდა, ასე მძაფრად გრძნობდა ახალსაც.

დეკადანსში ყოველთვის შეიგრძნობა ახლის წინაგზნება?

შალვას ნოველებშიც შესამჩნევი გახლდათ მოდერნის ხაზი, და ვინ იყო მოვალე აღენიშნა ეს გარემოება, თუ არა „ახალი მწერლობის კავშირი“, რომლის ერთ-ერთ მესვეურადაც მიიჩნევდა გრიგოლ რობაქიძე საკუთარ თავს, კავშირის საქმიანობაში კი უმთავრესად სწორედ ამას რაცხდა — თავთავისი შესაფერისი ადგილი მიეჩინა სიტყვის ოსტატთათვის და მიუდგომლად განესაზღვრა ის ლიტერატურული ნაკადები და სიახლენი, რაც ასეთი სიმძლავრით ტრიალებდა სამწერლო ცხოვრების დუღილში.

თავს იდებდა, ჩემს სახელს უკავშირდება კულტურტრეგერობა და დასავლურ ლიტერატურულ სკოლათა გამოცდილების გადმონერგვა ქართულ სახელოვნო-სალიტერატურო სივრცეშიო, მაგრამ მითუფრო მოვალედ მიიჩნევდა თავს, ჯეროვნად დაეფასებინა თანამოკალმენი და განსაკუთრებით აღენიშნა მათ მხატვრულ ძიებებში ახლის დაკვიდრების სურვილი თუ მკვეთრი მისწრაფება.

აგერ შალვა დადიანის მცირეფორმიანი ბელეტრისტული ნიმუშები რაოდენ მადლიანი მასალა გახლდათ ამ მხრივ — წარსულის დენა ახალ კალაპოტში, გრიგოლის განსაზღვრებით: მოქროლვის გზნება.

ფინალური აკორდი კი სხვა რა შეიძლება ყოფილიყო, თუ არა მამშვილობისადმი მიძღვნილი აღმტაცი სიტყვა, გარის ღირსება რასაც გულისხმობდა და ნიკო და შალვა დადიანების ურთიერთობაში ასეთი მადლმოსილებით გამოკვეთილიყო.

ეს კი ნიშნავდა, რომ თაობებს შორისაც უნდა გაძლიერებულიყო სულიერი თანაზიარობა და მამაშვილობის ინსტიტუტად ჩამოყალიბებულიყო, რათა ადვილად ველარაფერს შეემუსრა. და რა სჯობდა, რომ იდეალი ამ მხრივ წარმოსახვაში კი არ უნდა გეძებნა, არამედ სისხლითა და ხორციით აღვსილი პიროვნება მთლად აგერ იდგა, შენს თვალწინ, და თავისი ყოველი სიტყვითა თუ მოქმედებით განმტკიცებდა ამ ჰარმონიის აუცილებლობას ქვეყნის სიცოცხლისა და მოღონიერებისათვის.

— უდიდესი ბედნიერება ადამიანის — მამებისა და შვილების კავშირის გრძნობაშია. ისტორია ნამდვილი აქ არის. შალვა დადიანი თავის დღე-სასწაულზე უთუოდ მიიღებს ამ ბედნიერებას.

მიიღებდა იმ ღირსეული უბრალოებით, რაც ასერიგად ამშვენებდა.

წარსული მოედინებოდა მასში.

და მისი ყოველი სიტყვა, თქმული თუ დანერილი, ამიტომაც განგაცდევინებდა ხვეულს ქართული ფრესკის.

და საქართველოს კუთხე-კუნჭულებს მოდებული შთაინთქმოდა იმ თავბრუდამხვევ არ-

ტიტულ სეზონებში, რომელსაც გარეგნულად მოძრავი თეატრალური დასის მოგზაურობა ერქვა, თორემ უფრო მაღალი მიზნით ქვეყნის გაერთიანებისაკენ სწრაფვად წარმოედგინა შალვა დადიანს, სულიერი ძაფების შეკვრა-შეკავშირებად.

მაშინ ვერ დაიჯერა იმ ადამიანებისა, მოსკოვის ერთ რესტორანში რომ მიაკითხავდნენ თებერვლის გადატრიალების დღეებში და შესთავაზებდნენ... საქართველოს მეფის ტიტულს: მონარქიის აღდგენა გვაქვს განზრახული და შენზე უკეთესი სამეფო კაცი არავინ გვეგულებათ.

იცინებდა და რას იცინებდა, მაგრამ რომ აღარა და აღარ მოეშვებოდნენ, თავის უარს ასე გაამართლებდა: ჩემი ცხოვრება ასეა აწყობილი — ერთი კვირა გადაბმულად ვქეიფობ, ერთი კვირა ვისვენებ, ერთი კვირა გადაბმულად ვწერ და ერთი კვირაც გადაბმულად დავდივარ ქალებში. თვეში მეხუთე კვირაც რომ იყოს, აი, იმ დროს კი ვიმეფებდი და გადაბმულადაც ვიმეფებდი, ახლა კი აღარ ვიცი, რა ვიღონო — ან თვე უნდა გაიზარდოს ხუთ კვირამდე და ან ჩემს გამეფებაზე ხელი აიღოთო.

ისე კაცმა რომ თქვას, გვირგვინის დადგმა რა აუცილებელი გახლდათ, მონდომებული ადამიანი ვითომ რა, საკუთარ გზას უამისოდაც ვერ გამონახავდა ქვეყნის გასამთლიანებლად ერთი სკიპტრის ქვეშ?.. და შალვა დადიანი საამისოდ თეატრალურ დასს დაიგულებდა — და-

დიოდა და აბამდა სულიერ ძაფებს მთელ საქართველოში.

ამ სახელმწიფოებრივ მისიას კი გვარი ავალებდა.

რაინდული რასის ჩამომავლობა აგულიანებდა. მამის სახეა ამხნევებდა.

...ჩემს მზერას რა გამოეპარებაო, — თავმომნონეობა არა და არ ეშვებოდა გრიგოლ რობაქიძეს.

* * *

დავით კასრაძე მისი ლიტერატურული პორტრეტის შექმნას რომ მოინადინებდა, ჩანაფიქრს შალვა დადიანის გარეგნული იერის აღწერაზე ააგებდა — უნაკლო ახოვანებაზე, კეთილშობილებაზე, მომაჯადოებელ ხმაზე, კეთილგონიერებაზე, ზრდილობასა და უბადლო ნიჭზე. და მკითხველსაც მოუწოდებდა: აბა, დაუკვირდით მის პორტრეტს, კარგად, ღრმად დაუკვირდით და თქვენს თვალწინ ამოიზიდება ბეთანიის ტაძრის ფრესკაში ამოკვეთილი ლაშა-გიორგის ნათელი სახე, ქართველურად გადაკალმული წარბებითო.

— ჩვენთვის უცნობი მხატვრის მიერ, ჟამთა სვლის ყოველ მოდგმათა განსაცვიფრებლად, ბეთანიაში გადმოცემულ მშვენიერებას თითქოს შალვაში უპოვია თავისი განმეორებული სახე.

თანაც ამისათვის უნდა დაგვემატებინა დადიანთა ქართველური, ზვიადი რიხი, ბაჯაღლო პატიოსნება და გრძნეული ღიმილი.

ამ ღიმილზე საგანგებოდ შეაჩერებდა მკითხველის ყურადღებას დავით კასრაძე, იქვე „ჯადოსნურადაც“ მოიხსენიებდა და ლეგენდასავით შემორჩენილ მოგონებასაც მოადვენებდა:

1919 წლის ზაფხულში ლაგოდეხის შარაგზას მოუყვებოდა შალვა დადიანი თავისი მოგზაური დასით. ეს ის დროა, როდესაც ურმითა და ფურგონით მოგზაურობდნენ ანდა დანჯღრეული ტარანტასით და ხან დასისხულთვალება კამეჩები შეებათ, ხან თვალბრიალა ხარები და... ხანაც ციებიაწივით ძაგძაგა ძრავი ჩაედგათ.

მსახიობთა დასი ჯიბეგაფხეკილი ბრუნდება ლაგოდეხიდან.

უფულობა დიდად არ აწუხებთ მოგზაურობით ატაცებულთ და მხიარულად უბრუნდებიან ტფილისს, ალაზნის გაშლილ ველთა მშვენიერებით შეძრულნი.

მსახიობები ისედაც მიჩვეულიყვნენ შიმშილობას, თანაც — როგორც ირწმუნებოდნენ — დასის ხელმძღვანელი ღვთაებასავით წარმოდგინათ და მის წინაშე თითქოს მღვდელმსახურებას ასრულებდნენ ხოლმე.

მოვალეობა მოვალეობად — ქვეყნის შორეული კუთხე-კუნჭულებიც არ უნდა დარჩენილიყო თეატრალურ დადგმათა გარეშე.

სხვაგვარად შეკრულან და შეთვისებულან, სხვაგვარად უძგერთ გული, ხალისსაც სულმუდამ ინარჩუნებენ და მორალურ მრწამსსაც.

დაძმებივით ვიყავითო, — ირწმუნებოდა. მუდმივი თეატრალური დასის დაარსების სათავესთან მყოფი ავქსენტი ცაგარელი, — რომანები არ გაჩაღებულა ჩვენს წრეში, ხოლო თუ ერთიმეორე შეჰყვარებიან, შეუღლებულან კიდეცო.

თეატრალური ინტრიგებისა ხომ მას არც არაფერი გაეგებოდა.

წლები გადიოდა, თაობა იცვლებოდა, მაგრამ უცვლელი რჩებოდა მსახიობთა დასის მორალური პრინციპები. და შალვა დადიანიც ამასვე ირწმუნება: ჩვენს შორის რომანები არ გაჩაღებულა, თითქოს ერთი ოჯახი ვიყავით, და-ძმანი და ერთიმეორისადმი დამოკიდებულება არასოდეს გასცილებია ამ კეთილშობილურ გრძნობას, ეგაა, თუ ერთიმეორე შეჰყვარებიან, კიდეც დაუდგამთ ცოლქმრობის გვირგვინიო.

ინტრიგები?

რა სათქმელია. არა, შესაძლოა მცირე რამ უსიამოვნებანი იჩენდა თავს, მაგრამ ამ ჩარჩოს არ გადასცდებოდა და არ გადაიზრდებოდა დიდ შურიანობასა და სიხარბეში. და თუ მაინც გამოჩნდებოდა ამ ბუნების ადამიანი?

— ის ჩვენთან დიდხანს ვერ იბოგინებდა.

გაძევება არც დასჭირდებოდათ, თვითონვე იგრძნობდა თავს ზედმეტად ასეთი ადამიანი და პირუჩუმრადაც გაეცლებოდათ.

შემთხვევითაც აღარ მოაგონდებოდათ მისი არსებობა.

რა დრო ყოფილა, არა?!

დაუჯერებელი, მაგრამ... ეჭვშეუვალი, რაკი-
ლა ისეთი კაცი ირწმუნება.

ისეთი ანუ როგორი?

როგორი და... ყველაზე მეცხრამეტესაუკუ-
ნისეული, ახლა თეატრალურ დასს ლაგოდები-
დან რომ მოუძღვის.

აგერ პირველი საათია. ჭიაბერის ტყეში ზან-
ტად მოგორავს ფურგონის ბორბალი და ფრინ-
ველებს კი ისეთი სტვენა-გალობა გაუჩაღები-
ათ, ორკესტრანტებს შეეხარბებათ.

შალვა ფურგონზე მიწოლილა და იდაყვდაყ-
რდნობით ოხუნჯობს, უარაფრებთ განბილე-
ბას, უმეორებთ, რომ კარგი საქმე აღსრულდა
და... დასძენს: ახლა კიდევ გვმართებს მსხვერპ-
ლის გაღება და ახალი კუთხის მონახულებაო.

ერთ მსახიობსაც არ დაემჩნეოდა ყოყმანი ამ
სიტყვების გაგონებისას.

შალვასთან ერთად ქვეყნიერების კიდეში
წავლენ, თორემ საქართველოს კუთხეების მოვ-
ლა რა სათქმელია.

მაგრამ უეცრად მჭექარე ხმამ უნდა დაარლ-
ვიოს მათი მხიარულება და დაზაფროს ამგვარ
თავგადასავლებს მიუჩვეველი მსახიობები:

— შესდექით!.. ხელები მაღლა! ან ფული, ან
სული!

* * *

მაშინ კი გადარჩებოდა ყაჩაღთა თავდასხ-
მას, აკაკი წერეთელთან ერთად რომ მიიპატი-

უებდნენ ყვარელში — ილიაობაზე. ილიას ეზოში სალამო-წარმოდგენას რომ ეპირებოდნენ შალვასა და ელო ანდრონიკაშვილს (მისი მეუღლე — სხვათა შორის, „გვირგვილიანების ოჯახში“ რომ გაიელვებდა, როგორც ცეკვების კლასიკური შემსრულებელი, იმ ქუთათურ სალამოსაც რომ თავს გამოიჩენდა თავისი გოგმანით, ცეკოთი და კდემამოსილი მიხრა-მოხრით, როდესაც განთქმულ ნიკო ფალავასთან ერთად საგანგებოდ იცეკვებდა „უჭკნობი სიყვარულის საოცნებო პოემას, ქართული იერიით გადმოცემულს“) სთხოვდნენ მის მონყობას, ეტლში კი ამ სამეულთან ერთად იმყოფებოდა ნიკიფორე მიმინაიშვილიც, ქალთა გიმნაზიის დირექტორი და წერა-კითხვის განყოფილების თავმჯდომარე.

აკაკი რას აღარ მოჰყვებოდა, და თუმც შალვა შეატყობდა, ფანტაზიაც ბევრი ურევია მის ნაამბობშიო, მაგრამ გაფაციცებულნი კი უგდებდნენ ყურს, რადგანაც ტკბილი — და ზოგჯერ გესლიანი — ჰუმორით იყო მოთხრობილი. მომხიბლავ საუბარში გართულნი ისე მიუახლოვდებოდნენ ყვარელს, ვერც კი შეამჩნევდნენ.

და უეცრად ორმოციოდე ცხენოსანი შემოერტყმოდათ და შეაჩერებინებდნენ.

— მართალი გითხრათ, პირველ ხანად შევეკრთი. იმ არე-მარეზე იმ ხანად ყაჩაღობა იყო და მეგონა თუ თავს დაგვესხნენ, მაგრამ სანამ რასმე მოვისაზრებდი...

მხედრები ელვისისწრაფით ჩამოხტებოდნენ ცხენებიდან.

ერთი ტანმორჩილი, კახურ ჩოხა-ახალუხით გამოწყობილი, თავზე ნაბდისქუდიანი, წინ წამოდგებოდა და მჭექარე ხმით მიესალმებოდა აკაკის.

დამატყვევებელ საუბარში ჩაფლულს სულ დავიწყნოდა, რომ ყვარელს საზეიმოდ მიეშურებოდნენ და, რა გასაკვირია, იქაურები მათთვის ძვირფას პოეტს განსაკუთრებულადაც დახვედროდნენ.

პირველ ხანად შევკრთიო...

ესაა და ეს რასაც ყაჩაღთა მოლანდება გაუჩენდა.

სანამ რასმე მოვისაზრებდიო...

აშკარაა, დამორჩილებას არ აპირებდა, და თანამგზავრებს — პირველ ყოვლისა აკაკის — გადაეფარებოდა.

იდგებოდა შემართული, თავისი გრძნეული ღიმილით, მოვიდეს, რაც მოსასვლელიაო.

მერე კიდევ ეცინა „თორნიკე ერისთავის“ შემოქმედს: რომელი ცოტნე დადიანი შენა მყავხარო!..

* * *

— ან ფული, ან სული!

სხვა არჩევანს არ გიტოვებდნენ.

ქალები იკივლებდნენ, ზარდაცემული მამაკაცებიც მათთან ერთად გადაცვივდებოდნენ ფურგონიდან და სიმინდებს მოედებოდნენ.

მაგრამ ყაჩაღებს სად დაემალები!..

თუმც მათ ჯერ ფურგონი უნდა გაასუფთაონ, რადგანაც იქ ეგულებათ ამათი ავლა-დიდება.

ცხადია, ამ უფლებით უპირველესად მეთაური სარგებლობს, იგი უნდა აიჭრას ფურგონზე და იქ დარჩენილი ერთადერთი კაცისაგან ჩაიბაროს იმ ადამიანთა ქონება, რომელთაც მალე პერანგსაც აღარ შეარჩენენ.

ბანდის მეთაურს ეჭვიც არ ეპარება მოვლენათა ამგვარ მსვლელობაში.

არც არავის იქ მყოფთაგან.

თავდამსხმელთ ხომ არა, სიმინდებში მიმოფანტულთაც, ინსტინქტურად რომ გაერიდნენ იქაურობას, თორემ უკვე კარგად მოეხსენებათ, რომ მათი შეპყრობა გარდუვალა. და არც ამტყუნებენ დასის ხელმძღვანელს, თუ ყველაფერს პირნმინდად მიუთვლის, რაც აბადიათ. — რას იზამ, ჩახმახზე შეყენებული იარაღის პირისპირ უიარალო კაცი უმწეო ხდება და მორჩილად ასრულებს ყოველგვარ მოთხოვნას.

მაგრამ ის კაცი... შალვა დადიანია.

ის კაცი... გვარიშვილია.

ის კაცი... ძველი საქართველოს ანასხლეტია და იმ ჰეროიკული ამბებით გაზრდილი.

ის კაცი... გამქრალი რაინდობის მოლანდებაა.

ამიტომაც მისი მოქმედება ყოფითი ლოგიკის ჩარჩოებში ვერ მოემწყვდევა და სულ სხვა განზომილებიდან ნაკარნახევს მიჰყვება.

ამიტომაც მშვიდად უნდა წამოუდგეს ფეხზე ყაჩაღთა მეთაურს.

და მის პირქუშ, ბოროტ, შემაშინებელ მზე-რას... გრძნეული ღიმილი შეაგებოს.

ღიმილითვე მოიფხიკოს ჯიბეები.

ორ აბაზს მოუყაროს თავი.

მარჯვენა ხელით გაუწოდოს.

ხოლო მარცხენა ხელით... მარცხენა ხელით უეცრად სილა სტკიცოს.

ეს ეპიზოდი დავით კასრაძის ხელში ნოველისებურ დასასრულს ჰპოვებდა — იქ უნდა შეწყვეტილიყო, შალვა დადიანი ფურგონზე რომ დარჩებოდა თავისი გრძნეული ღიმილით.

კომპოზიციურად სხვა რომელი სტრიქონი თუ ხატი შეკრავდა ასე მარჯვედ ამ მღელვარებით დამუხტულ ამბავს?!

მანამდე კი ავტორი გვამცნობდა, თუ როგორ წაახდენდა მოულოდნელად შემოკრული სილა ფირალთა წინამძღოლს. როგორ შეკრთებოდნენ დანარჩენებიც და თოფებს დახრიდნენ შალვას ვაჟკაცური უდარდებლობის, ბეჯითი ჟესტისა და სანდომიანი, თილისმური ღიმილის, მისი კეთილშობილური სახის შემხედვარენი. გაოცებული მეთაური კი, ფულს რომ უკანვე დაუბრუნებდა, დაბნეული მოკრძალებით დაიხევდა.

ასეთი რამ მანამდე არ ენახათ?

ალბათ არც სმენოდათ.

თუმც, აი, ეს „ნახდენა“ კი ცოტა მარტივი ახსნა უნდა იყოს იმ უჩვეულო ფსიქოლოგიური ორთაბრძოლისა.

ნახდენილი, შემკრთალი კაცი ასე ვერაფრისდიდებით ვერ მოიქცეოდა, ფული მიებრუნებინა და მოკრძალებით განშორებოდა. დამცირების შეგრძნებას აუცილებლად მოჰყვებოდა სამაგიერო — შალვას გულსა ან შუბლში ჩაჭედებული ტყვია.

არა, კი არ ნახდა, ნამდვილი ვაჟკაცის, რაინდული სულის კაცის შემყურემ თვითონაც იგრძნო საკუთარ არსებაში რაღაც ასეთის ჩადენის სურვილი და მოინდომა ტოლი არ დაედო მოპირისპირისათვის.

ტყვიის გასროლა ბანდის მეთაურის საბოლოო მარცხის, მორალური განადგურების დასტური იქნებოდა, სირცხვილისაგან ვერ დაიხსნიდა და ბანდაც შემოეფანტებოდა ნაცემ მეთაურს. ეგებ მათ შემოფანტვას კიდევ შელეოდა, მაგრამ მორალურ განადგურებას რაღას უზამდა, როგორღა აითრევდა წელს ამის შემდეგ?..

განსჯით თუ ამდენს ვერ განსჯიდა, ის ფარული სურვილი ისე უჩხვლევდა, გზასაც უჩვენებდა, კაცურად როგორ მიეტოვებინა იქაურობა — ელიარებინა მოპირდაპირის ვაჟკაცობა და ქედი მოეხარა მის წინაშე.

საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგანო!..

რუსთველური სენტენცია ვითომ ყაჩაღთა
მეთაურზეც უპრიანია?

ეგრე გამოდის და...

ხომ ვაფასებთ იმ მონღოლი ნოინის პიროვნულ ღირსებას, ცოტნე დადიანი და კოხტისთავის სხვა შეთქმულნი ვინც გაათავისუფლა ტყვეობიდან ცოტნეს უჩვეულო საქციელით აღფრთოვანებულმა?

ძლივს ხელთ იგდო მემამბოხეთა წინამძღოლები, ეს ერთი კაცი აკლდა და აჰა, ისიც ანისის ველზე იწვა თაკარა მზის ქვეშ თაფლნაცხობილი და ფუტკარ-კრაზანათა დასანესტრად თავგადადებული, და ბარემ ამოხდომოდათ სული და კარგა ხნით ჩაშოშმინდებოდა საქართველოში წინააღმდეგობის ჟინი. ეს კი, ნოინი, რას სჩადიოდა? ყველას ერთობლივ ანიჭებდა თავისუფლებას და სადავიდარაბოდ იხდიდა უკვე მოგვარებულ საქმეს, ძალით იჩენდა თავსატეხს, ნებით იწვევდა ეროვნული ტალღების აზვირთებას.

მაგრამ დგება ხოლმე წუთი...

წუთი — როდესაც პირისპირ უნდა შეხვდეს ძლიერს ძლიერი, რადიარდ კიპლინგის ბალადის („დასავლეთსა და აღმოსავლეთზე“) სულისკვეთებისა და ფორმულასავით სტრიქონებისა არ იყოს: მაგრამ რას ნიშნავს ჯიში და მოდგმა, რაა მამული, სისხლი, იერი, როცა პირისპირ, როცა პირისპირ, პირისპირ ხვდება ძლიერს ძლიერიო!

და ის წუთი გიღირს ყველაფრად.

აღარაფერი გახსოვს ამქვეყნად, გარდა ერთისა — ტოლი არ დაუდო მოპირდაპირეს ვაჟ-კაცობაში.

საამისოდ კი აუცილებელია, რომ შენც მოგეპოვებოდეს სულიერი სიმაღლე და ვაჟკაცობა, თუნდაც მისი ნამცეცები, მაგრამ ესეც საკმარისია, თუკი იმ წუთას გასაქანს მისცემ და მის ქროლვას დაემორჩილები.

მხოლოდ ასე დააფასებ მოპირდაპირის სულიერ სიმამაცეს, მის ზნეობრივ სიმტკიცეს, დააფასებ და — ჯეროვანი პატივის მისაგებად — შენც მისებურად შეეცდები მოიქცე.

და იმ წუთას მასზე არანაკლებიც კი შეიძლება გახდე.

ძალას ძალა შეხვდა და ზნეობას ზნეობა და ვერცერთმა ვერ გადასწონა, რაკილა ფარდნი აღმოჩნდნენ.

და ამიტომაც მოტივტივებს ჩვენს წარმოსახვაში ცოტნე დადიანის ლანდთან ერთად იმ მონღოლი ნოინის სახეც, როგორც უებრო ვაჟკაცისა და მისი საქციელის პირველი დამფასებლის — ის, რაც მერე უკვე ცოტნეს თვისტომთაც უნდა ელიარებინათ.

ჩვენ კი იმ ნოინის დამფასებელნი შევქმნილვართ და... ამიტომაც აღარ განვსჯით, რამხელა წვლილი შეიძლება მიუძღოდეს ჩვენი ქვეყნის აოხრებაში.

და მაშ ნურც იმ ყაჩაღთა წინამძღოლს მოვუთავებთ ხელს იოლად და დავინახოთ მისი სუ-

ლის ბორგვაც და წყურვილიც კაცური საქციელის ჩადენისა. და დაგვენანოს იმ გზისათვის, სადაც ავ ბედისწერას მიეგდო და ვერა და ველარ გამოხსნილიყო.

ცოტნე დადიანის ბიოგრაფიის ის ეპიზოდი უამთააღმწერელს იქ უნდა შეეწყვიტა, გმირის სულიერი ამალლების წუთებში, ზნეობრივი ახოვანებითაც რომ წარმოდგებოდა, და დაე გაჩერებულიყო დრო და აღარ დაკნინებულიყო ყოფითობამდე.

და შალვა დადიანის ბიოგრაფიის ეს ეპიზოდიც აკი ამალლების წუთებშია შეწყვეტილი და გაჩერებული დრო აღარც აქ კნინდება ყოფითობამდე, გმირი ზნეობრივი ახოვანებით რომ წარმომდგარა.

გარეგნულად თითქოსდა რა:

კაცი დგას ფურგონზე.

და ილიმება.

მაგრამ... გრძნეული რომ არის ეს ღიმილი? ჯადოსნური? დადიანური?

ბეთანიის ფრესკას დააკვირდით, ლაშა-გიორგისაც თუ არ მიაშვავსოთო, — თავისას გვიბეჯითებდა დავით კასრაძე.

* * *

შალვა დადიანის იშვიათი, გულშიჩამწვდომი ღიმილი დამახსოვრებით ყველას ამახსოვრდებოდა, მაგრამ ფურცელზე ერთი-ორი თუ გადაიტანდა და მათ შორის კოლაუ ნადირაძეც, ავ-

ტობიოგრაფიულ თხზულებაში — „რაც ლექსად ვერ ვთქვი“ — შორიდან რომ მიელაციცებოდა მის სილუეტს, უფრო ზუსტად, საგანგებოდ დაისაჭიროებდა, რათა მკითხველისათვის უფრო მკაფიოდ გაეთვალსაჩინოებინა... ჯიბრელ იაშვილი, პაოლოს მამა, მისი თამაღობა, მისი ზრდილობა, მისი სათნო ღიმილი, სუფრასთან შემოკრებილ შვილის მეგობარ პოეტებს რომ სთავაზობდა... და ამ კოლორიტულ შტრიხებს რომ აღადგენდა, დასძენდა: უნებლიეთ შალვა დადიანი მოგაგონდებოდათო.

გასაგებია რატომაც:

— იგივე არისტოკრატიული თავდაჭერა, იგივე თავაზიანი საუბარი, იგივე თითქოს უდარდელი ღიმილი. ღიმილი!.. ადამიანის სახის მოძრაობათა შორის ეგ ხომ ყველაზე სრულყოფილი საშუალებაა გრძნობათა განსახიერებისათვის!

ოღონდ... რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, ქართველ დენდთა შორის კი არ მიუჩენდა ადგილს შალვა დადიანს.

ხოლო ამის თაობაზე საგანგებოდ ჩამოაგდება სიტყვას და მოინატრებდა: ნეტა გამოჩნდეს ქართული დენდიზმის ისტორიის დამწერიო.

ეს მაშინ:

ნიკო ლორთქიფანიძის კოლორიტული პორტრეტის გამოკვეთას რომ შეეცდებოდა, ძალდაუტანებლად წამოაგონდებოდა ეს სიტყვა: დენდიზმი, — და ამ კუთხიდან აზომავდა ამ

დიდებული მწერლის პიროვნებას. ამასთან, მკითხველს დაუზუსტებდა ამ სიტყვის მნიშვნელობას, პიროვნული გამორჩეულობის ამ მთავარ ნიშანს:

— ეს ხომ არისტოკრატიზმის უმაღლესი საფეხურია და განირჩევა მისგან მეტი ბუნებრივობით, თავშეკავებით და კეთილშობილური უბრალოებით.

რა გასაკვირია — ის ხომ ნასაზრდოები გახლდათ რაინდული ეპოქის ტრადიციებით და შესაფერისი ღირსებანიც იქიდან გადმოსცემოდა, თუნდ ჰუმანიზმი და უმართებულოდ ჩაგრულის დაცვა, შერწყმული შეუბღალავ პატიოსნებასთან. მართალია ქონებრივი საყრდენის გარეშე ის ნაწილობრივ ჰკარგავდა თავის ბრწყინვალეობას, მაგრამ მარტოდენ ქონებრივ საყრდენს რომ არასოდეს შეექმნა დენდიზმი, ლორდ ბაირონის, პერსი ბიში შელისა და ოსკარ უაილდის სახელებიც ადასტურებდა.

ახ, ქართული დენდიზმის ისტორია!..

როგორ, ნუთუ არასოდეს დაინერებოდა?

ნუთუ არავინ გამოუჩნდებოდა მემატიანედ?

და კოლაუ ნადირაძე მზერას რომ მიმოატარებდა პერსონაჟთა გალერეის შესარჩევად, დაიბეჯითებდა, ეს ისტორია ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბრწყინვალე პიროვნებით უნდა იწყებოდესო.

სხვათ უკვე აღარ გაჰყვებოდა წინა თაობის მოღვაწეთაგან (თვითონ კი არ წერდა ამ ისტო-

რიას!), და თავის თანამედროვეთაგან კი გამო-
არჩევდა კონსტანტინე ერისთავს, ულამაზეს
კაცს დავით მიქელაძეს, იასონ გელოვანს, კოტე
მაყაშვილს, გიორგი შერვაშიძეს, კოტე აფხაზს.
ნიკო ლორთქიფანიძეს ხომ თავისთავად — აკი
სულაც მის სახებას მოენატრებინა კოლაუსათ-
ვის ქართველ დენდთა გალერეის ერთი კუთხის
წარმოსახვა, თუმც ყველაზე შთამბეჭდავი
კუთხის, აქედან რომ უნდა მოჰფენოდა სხივები
საქართველოში დენდიზმის ისტორიას, მერე და
მერე მეტ-ნაკლებად სრული სურათის აღდგენის
შემდგომ — შესაძლებელი რომ გახდებოდა ქარ-
თული დენდიზმის თავისებურების გამორჩევა
ინგლისური და ფრანგული დენდიზმისაგან.

მრავალმხრივ საგულისხმოა ეს პასაჟი კო-
ლაუ ნადირაძის მემუარებში და ადრე თუ გვიან
უსათუოდ აიყოლიებს რომელიმე მკვლევარს ამ
მარჯვედ მიგნებული თემის გასააზრებლად და
ხორცშესასხმელად, ფორმითაც რომ ისეთივე
დახვეწილი იყოს ის თხზულება, დენდიზმის ის-
ტორიას როგორც შეჰფერის — ანუ სტილურა-
დაც დენდიზმით აღბეჭდილი.

აიყოლიებს და... თუ ბატონი კოლაუს მზერა-
ში არა, იმის თვალთახედვაში მაინც ამოჩნდება
შალვა დადიანის ხორციელად და სულიერად
ახოვანი ფიგურა, სწორედაც რაინდული ეპო-
ქის ძარღვზე ამოზრდილი, მისი ხილვა ცოტნე
დადიანის აჩრდილისაკენ რომ მიგახედებდა
გონების თვალთ.

აიყოლიებს, თორემ აბა — ქართული დენ-
დიზმის ისტორია და... უშალვადადიანოდ?!

იგი ხომ ასე ძალდაუტანებლად იდგა არის-
ტოკრატიზმის ამ უმაღლეს საფეხურზე თავისი
იმ „მეტი“ ბუნებრიობით, თავშეკავებითა და კე-
თილშობილური უბრალოებით.

მისმა უჩვეულო ღიმილმა ამ გალერეიდანაც
უნდა შემოგვანათოს, თორემ ისე ხომ კრთის და
ელვარებს ხან საიდან და ხანაც საიდან.

უჩვეულომ და სათნომ, გარეგნულად უდარ-
დელსაც რომ ჩამოჰგავს.

* * *

— ბუნებით თითქო უშიშარი ვიყავ...

მხოლოდ ასე მოკრძალებით თუ მოიხსენიებ-
და თავის თავზეხელაღებულ გამბედაობას —
თითქოსო, ისიც იმიტომ, რომ ცოტა არ იყოს
ირონიულად მოეგონებინა დამცველ რაზმში
ყოფნისა და მისი მეთაურობის ამბებიც და ის
ჭრილობაც, შუბლზე რომ დააჩდებოდა სამუ-
დამოდ.

დიდი მეომრის საბრძოლო ნიშანივით არა
მაქვსო? — იცინოდა ხოლმე შალვა დადიანი და
მოადევნებდა: თოფისა და საერთოდ იარაღის
ხმარებისა არაფერი გამეგებოდაო.

სცენაზე რომ ხდებოდა საჭირო, კაცი მოეკ-
ლა?

იქ ყველაფერი ადვილი გახლდათ — ევალე-
ბოდა მხოლოდ რევოლვერის ამოღება ჯიბიდან

და დამიზნება, კულისებში კი გაისმოდა გასროლის ხმა. რომანის „გვირგვინიანების ოჯახი“ ერთ-ერთ შენაკადში უშუალოდ ჩართავდა პირად მოგონებას — ლადო მესხიშვილთან ორთაბრძოლისა სცენაზე. ვასილ ყიფიანის პიესაში „ლევან, სამეგრელოს მთავარი“ შალვას დაევალებოდა გიორგი ლიპატიანის როლის შესრულება, ლევანის ბიძისა, ლადო მესხიშვილი ვისაც ასახიერებდა. ერთ სცენაში ლევანს გიორგი უნდა მოეკლა, მაგრამ მალულად, მიპარვით კი არა, პირდაპირი შეტევით. პიესის რეპეტიციები მცირე იყო და მკვლელობის სცენა სრულიად არ გაუვლიათ.

— ეს არ იყო „ჰამლეტი“, სადაც საჭიროა წრთვნა ფარიკაობაში, არც აღმოსავლური „კინება“ და ამიტომ ასეთ სცენებს ყურადღება არ ექცეოდა. იგულისხმებოდა, რომ გამოცდილი მსახიობი მეორე მოქმედი პირის ხანჯლით მოკვლას მოახერხებდა, და ამაზე გულს აჯერებდნენ.

სპექტაკლისას მოაწევდა ეს სცენაც და ლადო მესხიშვილი და შალვა დადიანი ხმალამოღებულნი დადგებოდნენ ერთიმეორის პირისპირ, ხმლის მოსაქნევად გამზადებულნი. უტრიალებდნენ ერთმანეთს — ჰა ერთი დაჰკრავს თუ ჰა მეორეო, და ისეთი დაძაბული ვითარება შეიქნებოდა, პარტიერში მყოფი ძველი რაინდი კონია დადიანი ყვირილით წამოვარდებოდა:

— გააშველეთ, დადიანი მოჰკლავს მესხიშვილს!

მაგრამ ამ დროს ნუცა ჩხეიძე (პიესით — დარეჯანი) შალვას ფეხებშუა პანია, დაბალ სკამს შეუგდებდა, ეს ნაიქცოდოდა და... მოწინააღმდეგე მოახერხებდა მის „მოკვლას“.

ნასპექტაკლევს ლადო ეტყოდა:

— შალვა, ამ სცენაში შენი მეშინოდა, რაც უნდა იყოს დადიანების ჯიშისა ხარ, ხმლის ხმარება ეცოდინება და ანაზღად არ დამკრას-მეთქი და ამას ვშიშობდი.

ეს... თავის შიშს გაუმჟღავნებდა:

— რას ამბობ, ლადო, გენაცვა... შენი ამბავი რომ ვიცი... მერე, როცა თვალები აგემღვრა, გაფაციცებით შემოგცქეროდი — არ დამკრას ამ თათარმა, თორემ ჩემი ხმლის ხმარება ვის გაუგონია-მეთქი.

იცინებდა და რას იცინებდა ორივე.

მეორე დღეს ქუთაისის ბულვარში მოსეირნე თავადები ძალზე შეაქებდნენ შალვას „უნებლიე ვაჟკაცობას“, გუბერნიის მარშალი სიმონ წერეთელი კი სულაც თავისთან მიიხმობდა და ძალიან გაამხნევებდა:

— მშვენივრად შეასრულე, შალვა, წუხელი გიორგის როლი საერთოდ, მაგრამ უკანასკნელი, სიკვდილის სცენა შენ და ლადომ ისე ჩაატარეთ, რომ ყველას ტანზე ბუსუსები აგვებურძგნა.

ეს მთლად დადნებოდა ამ შექებაზე, თუმცა ლადო მესხიშვილის სიტყვები რომ წამოაგონებოდა: რაც უნდა იყოს, დადიანების ჯიშისა ხარო, — ამაყად დაიდებდა ხელს ხანჯალზე და

აბუტბუტდებოდა: დიახ, რაც უნდა იყოს, რაც უნდა იყოსო...

სცენაზე რა ადვილად გვარდებოდა ყველაფერი.

აი, ცხოვრების სცენაზე კი... აქ კი, დამცველ რაზმში რომ ჩარიცხავდნენ, იარაღი მართლა უნდა გამოეყენებინა. რაზმში საიდან მოხვედრილიყო? რევოლუციური მოძრაობა გაძლიერდებოდა და ტფილისის ქუჩებში დემონსტრაცია დემონსტრაციაზე გაიმართებოდა. მთავრობა ხელს არ უშლიდა რევოლუციონერებსა და ამღელვარებულ ხალხს, ის კი არა, მეფისნაცვალის ვორონცოვ-დაშკოვი, დიმიტრი ყიფიანის სისხლში რომ გაებანა ხელები, რევოლუციონერებს... თოფებსაც დაურიგებდა. იმავდროულად შეადგენდა ტფილისის დამცველ ერთგვარ არალეგალურ კომიტეტს, დედაქალაქს უბნებად დაჰყოფდა და თვითეულ უბანს მიუჩენდა დამცველ რაზმს.

ერთ ასეთ რაზმში მოხვედრილიყო შალვა დადიანიც, ღამლამობით რომ უწევდა ქუჩა-ქუჩა სიარული თანარაზმელებთან ერთად, ექიმები, ვექილები, ინჟინრები რომ შეყრილიყვნენ მეფისნაცვლის ბრძანებით, და შალვას შემხედვარენი ერთობლივად გადანყვეტდნენ: ჩვენს შორის თუ ვინმე გამოიჩენს გმირობას, უთუოდ ეს კნიაზი კაციო, — და კიდევ აირჩევდნენ მეთაურად.

ბუნებით თითქოს უშიშარი ვიყავიო, — ამ გახსენებაშია ჩართული, რათა დასძინოს: მეომ-

რული გმირობის გამოჩენაზე კი გული ნაკლებ მიმიწევდაო.

ცოტნე დადიანივით კი უყვარდა გავლა-გამოვლა და...

ქუთაისის ბულვარიც თან მიჰქონდა ხოლმე ლაღად მოსიარულეს და... თან თუ ეცინებოდა საკუთარ თავზე, ეს სად მოვხვდიო, თან შეიფერებდა კიდეც მეთაურობას, და გულსაც იმშვიდებდა: მაინცდამაინც ხელჩართულ დაპირისპირებაში ვითომ რატომ უნდა მოვხვდეო.

დადიან, დაყიალობენ, ლაპარაკით იკლავენ ჟინს, ყველაზე კარგ მოსაუბრედ ვეჩილი ბერნშტეინი დაამახსოვრდებოდა, იუმორით შეზავებული ამბებით გულიანად რომ აცინებდათ.

მაგრამ ერთხელ, შუალამეგადაცილებულზე, სასამართლოს ქუჩიდან მოისმოდა თოფის ხმა.

— მეც, როგორც მეთაური, მაშინვე იქით გავიქეცი, თითქო დიდი მეომარი ვყოფილიყავი და ჩემთან ახლო მდგომ ამხანაგებსაც ვანიშნე გამომყოლოდნენ...

იქ რომ მიირბენდა, დაინახავდა, როგორ ხარხარებდნენ იქაური რაზმელები. და ეს რომ იკითხავდა: რა გაცინებთ ან თოფის გასროლა რას ნიშნავდაო? — აუხსნიდნენ: ერთ-ერთმა ჩვენიანმა (ჩემსავით გამოცდილმან, შემთხვევას არ უშვებს ხელიდან, ირონიულად გადაჰკრას საკუთარ თავს!) ჩხიკინი დაუნყო თოფს და უნებლიეთ გაუვარდაო.

ის თანამებრძოლები სადღა არიან, შალვამ რომ ანიშნა, გამომყევითო?

დიდი რამ მიხვედრა არ ესაჭიროება, რომ არავინ მიჰყვებოდა კვალში და სასწრაფოდ მიიმაღლ-მოიმაღლებოდნენ. შალვამ კი როგორც უნდა იცინოს თავის თავზე, სროლის გაგონების-თანავე ხომ გაიჭრა იქით?!. და მიუწევდა თუ არა გული ხელდახელ შეტაკებისაკენ, იქ ორომტრიალი რომ დახვედროდა, ხომ მოექცეოდა მის შუაგულში?!. წინასწარ რა იცის, რომ გასროლა უნებლიეა ანდა, თუ შეტაკებაში მოჰყვება, ბედი დაიფარავს?!.

ისე მის ადგილას ალექსანდრე ყაზბეგი რომ ყოფილიყო (დაე ფანტაზიას მივცეთ გასაქანი და ნუ მოვყვებით ლოგიკურ მტკიცებას, მეფისნაცვლის მიერ შედგენილ დამცველ რაზმში მოჩხუბარიძეს რა უნდოდა!), აუცილებლად გაიწირებოდა — ან ხელჩართული დაპირისპირება აქცევდა ზვარაკად და ან უნებლიე ტყვიას გააციებდა.

და თუმცა შალვა დადიანი მხიარულად ჰყვებოდა თავისი „გმირობის“ ამბებს, მთლად უვნებლადაც ვერ გადაურჩებოდა იმ დღეებს და „ჭემ-მარიტი რუსების“ (არსებობდა ასეთი პარტიაც) დემონსტრაციას კინალამ ემსხვერპლებოდა, დემონსტრაციას — პოლიციის მიერ შემზადებულს.

ეს ერთი ფრაზა, თითქოსდა სასხვათაშორისოდ ჩაგდებული: პოლიციის მიერ შემზადებულიო, — რამდენ რაიმეს გვიმჟღავნებს დაფარული ხლართებისას, მთავრობისა და მეამბოხეთა საიდუმლო შეხმატკბილებისა ჩვენი ეროვნული მისწრაფებების ჩასახშობად.

მოარღვევდნენ ქუჩებს „ჭეშმარიტი რუსები“ და მათი თანამგრძნობნი დიდი რიხითა და სიმღერით და გაჰყვიროდნენ: ქუდეები მოიხადეთო, — მაღლა კი ნიკოლოზის სურათი შეემართათ. ყველას ესმოდა ეს შეძახილი, გარდა... შალვა დადიანისა, ვინც ქუდდახურული იდგებოდა ბეგლარ ახოსპირელთან ერთად და გულმშვიდად გაჰყურებდა აბოხოქრებულ გარემოს, ვიდრე დემონსტრანტთა ბრბო არ დაეტაკებოდა, შუბლში ჩაარტყამდა რაღაც წვეტიანს (კარტეფი აღმოჩნდებოდა) და წააქცევდა. ამასობაში ბრბო კლასიკურ გიმნაზიაში შეიჭრებოდა და მოწაფეებს დაარბევდა. შალვას კი თანამოსაუბრე წამოაყენებდა და თავისისხლიანს მიიყვანდა მისივე ბინაზე (შალვა იქვე ახლოს ცხოვრობდა, გრიბოედოვის ქუჩაზე), პირველ დახმარებას კი აღმოუჩენდნენ მეზობლად მცხოვრები ოპერის ბალერინები, მერე როგორღაც ექიმსაც მიუყვანდნენ და ჭრილობაც თანდათან მოუშუშდებოდა.

თუმც ნიშანი კი სამუდამოდაც დაეჩნეოდა და სარკეში ყოველი ჩახედვისას იმ უჩვეულო ღიმილით იღიმებოდა, ყაჩაღთა მეთაურის პირისპირ მდგარსაც რომ არ მოშორებია ბაგიდან.

* * *

ბეთანიის ფრესკას დააკვირდითო...

დავით კასრაძეს ეამაყებოდა, თვითონ რომ მიეკვლია ამ მსგავსებისათვის და არ ეეჭვებო-

და თანამოაზრეებს უხვად რომ იშოვნოდა, ყველას, ვისაც დაკვირვების უნარი მოეპოვებოდა.

ნეტა თვითონაც თუ ადარებდა სიყმანვილისას თავს შალვა მეფეთა პანთეონის ამ კოლორიტულსა და ტრაგიკულ პიროვნებას?

ცოტნე დადიანის აჩრდილი რომ იქნებოდა მისი ბავშვური სიზმრებისა და ოცნებების თანაზიარი, ამას კი დიდი მიხვედრა არ ესაჭიროება, თუმცა ავტობიოგრაფიულ რომანში არსად ახსენებს ზმანებებსა თუ ოცნებებში შემოცურებულ კოხტისთავის გმირის ლანდს. თანაზიარიც იქნებოდა და ჰეროიკულ საქმეთათვისაც აღანთებდა, და ყმანვილი ეგებ მის წინაშეც დებდა ფიცს, შენს სულიერ შვილად მიგულე და ქართული სახელმწიფოებრივი იდეალის მოთაყვანედო.

ნიმუშად საკუთარი მამაც დაესახა — ნიკო დადიანი, საზოგადო მოღვაწე და მწიგნობარი, ილია ჭავჭავაძე ამ ლაკონიურ და ტევად ფრაზაში რომ მოაქცევდა მის პიროვნებასა და ცხოვრების ყაიდას: ჩვეულებრივი ბილიკით მავალი კაცი არ არისო.

ლიტერატურული ფორმულის ნიმუშია.

და ამ სიტყვებს ჭაბუკს ილია მაშინ ეტყოდა, როდესაც იგი რალაც დღესასწაულზე შინ ესტუმრებოდა თბილისში, მაშინდელ ნიკოლოზის ქუჩაზე (№21), სადაც „ივერიის“ რედაქციაც გახლდათ მოთავსებული.

ნიკო დადიანი უქეიფოდ შექმნილიყო და შვილი თავის მაგივრად გაეშვა ილიასთან, ჭა-

ბუკი კი ორმაგ ოფლში განურულიყო, ცალკე სიცხისა და ცალკე მოკრძალებისაგან. ილია რომ შემობრძანდებოდა ევროპულად, თუმც სადაც მორთულ დარბაზში, სტუმარს ოფლი წკურწკურით წამოუვიდოდა, განითლდებოდა, გაყვითლდებოდა, აიწურებოდა, საქციელი ნახდებოდა, და ოფლსაც კი ველარ მოინმენდდა.

— სად სწავლობ ყმანვილო?

და როდესაც ამ შეკითხვის პასუხად ილიას მოახსენებდა, რომ ნიკო დადიანს შვილები არსად სასწავლებელში არ მიეზარებინა და თვითონვე მიეცა შინაური განათლება, მასპინძელს გუნებაში შესაძლოა ოდნავ, სულ ოდნავ გაკვირვებოდა კიდევ, მაგრამ გაოცებას არ დაიმჩნევდა ჭაბუკთან, ის კი არა, სავსებით გაამართლებდა ამგვარ მოქმედებას:

— მამათქვენი ჩვეულებრივი ბილიკით მავალი კაცი არ არის.

შალვა შალვად და მისი და მარიამიც დიდად გამოიჩენდა თავს აფხაზეთის მხარეში, როგორც თვალსაჩინო საზოგადო მოღვაწე და მოამაგე. იქ პირველად დააარსებდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილებას და ამ განყოფილებასთან შექმნიდა ქართული გიმნაზიის ოთხ კლასს. გაუძღვებოდა სოხუმში ქართული დრამატული წრის მუშაობას, შემდგომ კი დიდად შეუწყობდა ხელს პროფესიული ქართული დასის ჩამოყალიბებას. ამავე დროს უხელმძღვა-

ნელებადა აფხაზეთის კულტურულ წრეს, რომელიც მართავდა სხვადასხვა საღამოებს, მოხსენებს და თვით დრამატულ წარმოდგენებსაც.

და, აბა, რომელი ჩვეულებრივი ბილიკი...

შალვას ეამაყებოდა, მამამისს დიდი ერუდიტის სახელი რომ გავარდნოდა, განსაკუთრებით კი მაინც ქართული ენის მეცნიერული მცოდნისა. დიდი ბიბლიოთეკა რომ დარჩენოდა მემკვიდრეობით ძველი ხელნაწერებისა და წიგნებისა და გულდასმითაც გადაეკითხა და შეესწავლა, ეს თავისთავად, და კიდევ იშვიათი მეხსიერებითაც გამოირჩეოდა, თორემ რა დაასწავლიდა ზეპირად ზოგიერთი ძველი წიგნის შინაარსსა და ცალკეულ ადგილებს. განსაკუთრებით „ნებროთიანიდან“ ჰყვარებოდა ცალკეულ პასაჟთა დეკლამირება, წიგნიდან, რომლის ერთადერთი ცალიც მას მოეპოვებოდა და... მთელ მის ბიბლიოთეკასთან ერთად ცეცხლი იმსხვერპლებდა, როდესაც მამაპაპეული სახლი გადაენგებოდა.

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის ხანძარში დაბუგვის ტრაგიკული ამბავი დადიანთა თავზედაც განმეორდებოდა.

— მქონდა საქონი ყველა, რაც არის, ან დამრჩა მათ წილ მარტო ნაცარიო!.. — ჰოი, რა გულამოსკვნით დაიტირებდა ბიბლიოთეკას, რომელიც გადაბუგულ სახლ-კარზე მეტადაც დაენანებოდა.

შალვას ეამაყებოდა, რომ მამა გარეთ გასვლისთანავე ყოველთვის გარშემორტყმული იყო იმ ადამიანებით, რომელთაც მის მონაფეებად

მოჰქონდათ თავი და გულდასმით ინიშნავდნენ უბის წიგნაკებში ნიკო დადიანის მიერ განმარტებულ სიტყვებს, ხალისითაც ეკამათებოდნენ და... ძალდაუტანებლად ემსგავსებოდნენ ძველ ბერძენთა ამა თუ იმ ფილოსოფიური სკოლის კრებულს, სადაც ან პლატონი მოექცეოდა ხოლმე ყურადღებისა და აღტაცების შუაგულში, ან სოკრატე და ან არისტოტელე.

და ეს კაცი შალვას შინ ჰყავდა!..

ნიკო დადიანისათვის რომ გეკითხათ, წინასწარი შემზადება შუშხს უკარგავდა სათქმელს, და თვითონ ამიტომაც გამოირჩეოდა იმპროვიზებული გამოსვლებით — კრება იქნებოდა, საზოგადო ზეიმი თუ დასაფლავება (თუნდ დიმიტრი ბაქრაძის დაკრძალვაზე ისეთ სიტყვას წარმოთქვამდა, დიდხანს რომ იტრიალებდა ხალხის ცნობიერებაში).

განსაკუთრებით საზოგადო კრებებზე გამოსვლა შეიქნებოდა მისი სტიქია.

თავდაპირველად სიჩუმეს არჩევდა, მაგრამ გამწვავდებოდა თუ არა ვითარება, ან სიმართლე მიიჩქმალებოდა და კერძო ინტერესი, საზოგადოებრივი ფერუმარლით შემობურული, წამოიწევდა, თანაც ხმაური სულ უფრო და უფრო იმატებდა, ნიკო დადიანი მაშინ მოითხოვდა სიტყვას და ნელა, მკაფიოდ, ყველასათვის გასაგონად იწყებდა ლაპარაკს.

და შალვა აღფრთოვანებული ადევნებდა თვალს, თუ როგორ მშვიდდებოდა წამოწითლ-

ბული სახეები, ხანჯალზე გაკრული ხელი თან-
დათან შორდებოდა სატევარს და კიდევ მყარ-
დებოდა კაცთა შორის სათნოება. გააფთრებუ-
ლი მსვლელობა კრებისა მშვიდი მდინარებით
იცვლებოდა და საკითხიც დინჯად გადანყდე-
ბოდა — მიუდგომლად და მიზანშეწონილად,
ნიკო დადიანის მიერ დიდი ხელოვნებით შეკ-
რულ-შენივთებული, რთული, აბურდულ-და-
ბურდული საგანიც რომ მარტივდებოდა და
ყველასთვის ადვილად დასანახი ხდებოდა.

ალექსანდრე ქოჩაკიძეს — პოეტ პარმენ ცა-
ხელის ძმას — ხშირად ჰყვარებია შალვასთან
მამამისის გახსენება სწორედ ამ კუთხით:

— დიდი შემკრებლობითი ნიჭი ჰქონდა, ანა-
ლიზის უნარი და შემდეგ ამ შემოკრებილ აზ-
რებს ერთს თავის სისტემაში ჩამოადულებდა
და ისე გადმოგვცემდა ხოლმე კრებებზე, ნამდ-
ვილი სათავემჯდომარეო კაცი იყო.

ნიკოლოზ კანდელაკის მიერ წარმოსახულ ქარ-
თველ მჭევრმეტყველთა გალერეაში, ფარსმან
პირველიდან და შარაგას პიტიახშიდან რომ მოჰყ-
ვებოდა ეპოქებს, ნიკო დადიანსაც, ქართული
მეტყველების ამ დარბაისელ რაინდსაც, ღირსეუ-
ლი ადგილი მიეჩინებოდა როგორც ინტიმური სჯა-
ბაასისა და საჯარო სიტყვის ბრწყინვალე ოსტატს,
ერთნაირი ძალით რომ ფლობდა ცხარე პაექრობი-
სა და დინჯი მუსაიფის მაღალ ხელოვნებას.

— მისი სიტყვის შეუფერხებელი დენა, მრავ-
ალფერი და საამო მელოდირობა ცხადად შე-

ინიშნება წერილობით მოღწეულ ძეგლებში, რომელთა უსიცოცხლო ფორმებს შეედლოთ ეს მხარეები უკვალოდ დაეკარგათ.

არადა, ეს ორატორული ნიშნები — რელიეფური ბუნების წყალობით — თვით სტატიკური სახითაც მკვეთრად ინარჩუნებდა ცხოველსა და მოძრავ პლასტიკურობას.

მჭევრმეტყველების ისტორიკოსი ყურადღებას მიაქცევინებდა მკითხველს, რომ ნიკო დადიანის სალი აზრი, ნათელი და მწყობრი მეტყველება, მდიდრად გამართული ენა, სუფთად ჩამოქნილი სტილი და უწყვეტლივ აგებული თხრობა მსმენელს ხიბლავდა არა ცალკეული მიმზიდველი თემებით, არამედ აზრის ერთიანი და განუყოფელი მთლიანობით.

განსაკუთრებით გამოარჩევდა მის ორ სამგლოვიარო სიტყვას — დიმიტრი ბაქრაძის დაკრძალვაზე წარმოთქმულს 1890 წლის 13 თებერვალს, ქართველ მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში; და გაბრიელ ეპისკოპოსის დაკრძალვაზე წარმოთქმულს 1896 წლის 10 მარტს, გელათის ტაძარში — და დეტალურად გააანალიზებდა მათ აზრთა დენას, არქიტექტონიკასა და შინაგან პათოსს, რათა ცხადლივი გაეხადა ყველასათვის ამ ორატორული ხელოვნების მაღლი და შთამბეჭდაობა.

შალვას, როგორც ჩანს, მამისაგან გამოჰყოლოდა დიდებული მჭევრმეტყველების ტალანტი, თუმც ამ მხრივაც საკუთარ გზას ეძიებდა და მიჰკვალავდა და ნიკო დადიანის მიბაძვას

გაურბოდა, თორემ მამის ალიკვალი რომ ყოფილიყო საჯარო გამოსვლებისას, აკაკი წერეთელი ნიკოს შეადარებდა, ასე შორს — რომაელი ორატორებისაკენ — კი არ გაექცეოდა ფიქრი... და აღარც გალაკტიონ ტაბიძე დაიწყებდა ძებნას შალვა დადიანის სიტყვის ჩანანერისა, მის სალამოზე რომ წარმოეთქვა და პოეტიც დიდად მოეხიბლა და დარბაზიც. განსაკუთრებით რომ არ მოსწონებოდა, უბის წიგნაკში მაინც არ ჩაინიშნავდა, ეს ტექსტი მოსაპოვებელი მაქვსო.

ნეტა შალვა დადიანსაც თუ გამოუჩნდება თავისი ნიკოლოზ კანდელაკი, მისი მჭევრმეტყველებაც ისევე რომ გაანალიზდეს და შეფასდეს, ქართველ ორატორთა გალერეაში შესაფერისი ადგილი მიეჩინოს და ისიც ნიშანდობლივ გამოირკვეს, უშუალოდ რას გამოენვია მისი საჯარო გამოსვლების მაღლი და შთამბეჭდაობა.

საწერი მაგიდა ხომ გადავსებული ჰქონდა ნიკო დადიანს დაწერილი და დაუწერელი ფურცლებითა და გადაშლილი წიგნებით, იქით, ვოლტერულ სავარძელთან მიდგმული, მისი საყვარელი ჭადრის მაგიდაც ველარ იტევდა გადაშლილ წიგნებსა და ჟურნალებს — ქართულ, რუსულ და ფრანგულ ენებზე.

წიგნების კიდურებზე არსად შეიმჩნეოდა რაიმე შენიშვნა, წარწერა ან ფრჩხილით გახაზვის კვალი.

არც სხვისა მოსწონდა ასეთი ჩვეულება და ბარბაროსობისაგან არც განასხვავებდა.

შალვა საოცარს უწოდებდა მამის მეხსიერებას, ანკი სხვა რა ითქმის, როდესაც დადიანთა შთამომავალს ახსოვდა ყოველივე, სად რა ეწერა, გეკითხა, რაც გენება, გვერდებსაც მიგითითებდა, შეგემონებინა, რამდენჯერაც მოისურვებდი, ყოველთვის შეუმცდარი გახლდათ.

ეტყობა, თვითონ უწყობდა ხოლმე მამას ამგვარ გამოცდას და, გახარებული ნიკო დადიანის უჩვეულო მეხსიერებით, გუნებაში ნატრობდა: ეჰ, ნეტა მეც დამყოლოდა ასეთი უნარიო.

მუხის ქვეშ ჩამოსხდებოდნენ მამა და ქალვაჟი — ნიკო ჩანგურს მოიმარჯვებდა, შალვას და მარიამი, შინაურობაში მაშა — ჩანგს, თვითონ შალვა — გიტარას და... გაისმოდა ძველი ქართული მარში საომრად მიმავალი ჯარისა... ხმები შეიცვლებოდა და მოთქმაში გადავიდოდა — ერის ტანჯვა-კვნესა-ტირილში, წყვდიადის შეგრძნებას რომ იწვევდა, მაგრამ ამ სიბნელეში უნდა გამოენათებინა უცხო ცისკარს, საიმედო კილოვნება ჯერ გაუბედავად რომ აჟღერდებოდა, მაგრამ თანდათან დავაუკაცდებოდა, მონიფულდებოდა და თავისუფალი ლალი ბგერა ახალგაზრდა ფილტვებისა გარემოს სანეტაროდ მოეფინებოდა... და უკვე იწყებოდა ბედნიერება საზეიმო ხმებით და კიდევ მთავრდებოდა კონცერტი სამეფლისო კილოვნებით.

შემდეგ მამის კაბინეტში გადაინაცვლებდნენ — ნიკო გუსტავ ფლობერის „იროდიადას“ თარგმანს ჩაუჯდებოდა და შვილებს კარნახობ-

და, ან თავის ქართულ ოპერეტას თუ სასცენო ფარსს — „კოტოროული“ — აგრძელებდა.

ამ თარგმანს თავის ხელნაწერ ჟურნალში — „მოზარდი“ — მოათავსებდა შალვა, სასცენო ფარსს კი, ბერთემელ სცენისმოყვარეთა დახმარებით, დადგამდა დადიანთა ეზოში.

ხშირად მომხდარა, სტუმართა ერთად ლაპარაკს ნაშუალამევის 3-4 საათამდეც შეჰყოლია ნიკო დადიანი რაკილა კამათის საგანი „მსუქანი“ აღმოჩენილა.

ბედი არ გინდა — მაინცდამაინც ეს კაცი უნდა შერჩენოდა პირისპირ თავისი უნიკალური ბიბლიოთეკიდან დარჩენილ ნაცარსა და ნატისუსალს!..

დიდი ერუდიტის სახელი გავარდნოდაო...

და ნიშანდობლივია, რომ:

— მის სიცოცხლეში არ გამოცემულა ძველი ლიტერატურიდან ქართული წიგნი ისე, რომ მისთვის რჩევა არ ეკითხათ.

ქართული ენის თაობაზე ხშირად რომ უხდებოდა საუბარი ჩვენს მოწინავე მწერლებთან, მისი მსჯელობებიდან ჩანდა, რომ იგი ემხრობოდა ილია ჭავჭავაძის ენობრივ რეფორმას და არც „არქაისტულად“ შერაცხილ სიტყვათა აღდგენას მიესწრაფოდა უმეტეს შემთხვევაში, თუმცა ზოგიერთი, თითქოსდა მოძველებული სიტყვის გამოყენებას მაინც იცავდა: ეს სიტყვები ნამდვილი ქართული წარმოშობისაა და ამა თუ იმ საგანს სწორ-უტყუარად გამოსახავსო.

„ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენ კომისიაშიც რომ მონაწილეობდა, ბევრ ყალბ ადგილს ამოაყრევენებდა, და საერთოდაც:

— დიდი გაკვირვება და მოწონებაც გამოიწვია დამსწრეთა შორის ქართული ენისა და ისტორიის ცოდნით...

და ისიც ნიშანდობლივი და საგულისხმოა, რომ ნიკო დადიანი შემოუძღვებოდა უილიამ შექსპირს ქართულ სცენაზე.

როდესაც დიმიტრი ყიფიანი თარგმნიდა დიდი დრამატურგის პიესას „ვენეციელი ვაჭარი“, მისი პირველი წარმოდგენა გაიმართებოდა არა ტფილისსა ან ქუთაისში, არა ბათუმსა ან გორში, არა თელავსა ან ზუგდიდში, არამედ... სამეგრელოს სოფელ ბანძაში — იქაურ სცენისმოყვარეთა მონაწილეობით და ნიკო დადიანის თავგამოდებით.

სერგო გერსამია ქართული თეატრის წინაშე დიმიტრი ყიფიანის ღვაწლის მიმოხილვისას საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ: შექსპირის დრამატულ თხზულებათაგან პირველად დაიდგა ტრაგედია „ვენეციელი ვაჭარი“ და შექსპირი საერთოდ ქართულ სცენაზე შემოიჭრა პროვინციიდან, სოფელ ბანძიდან.

ეს მოხდებოდა 1873 წლის 16 აპრილს.

წარმოდგენა კარგად ჩაივლიდა და გაზეთ „დროების“ რედაქცია სამი სხვადასხვა პირისაგან მიიღებდა საქებ რეცენზიებს, რომელთაგან მხოლოდ ერთს გამოაქვეყნებდა 27 აპრილის

ნომერში — დ.თ.-ს ინიციალებით ხელმოწერილ სტატიას „შექსპირი ბანძაში“, რომელშიც აღინიშნებოდა, რომ დადგმა განხორციელებულიყო ალექსანდრე იოსელიანის მეთაურობით და, სპექტაკლში, გარდა ფალავებისა, მონაწილეობდნენ აგრეთვე ოლგა დადიანი, კონსტანტინე იოსელიანი და კიდევ სხვანი.

ამ ყოველივეს თამაზ ჯოლოგუა დააზუსტებდა სერგო გერსამიას ნარკვევისათვის დართულ შენიშვნებში, დიმიტრ ყიფიანის ბიოგრაფიისა და ნააზრევის ირგვლივ არსებულ მასალებს რომ მოუყრიდა თავს და ამ გრანდიოზულ ნაგებობაში ძალდაუტანებლად წარმოჩნდებოდა ნიკო დადიანის სახეცა, ისედაც გადაჯაჭვული ამ მოწამისა და წმინდანის ბიოგრაფიას, აგერ შექსპირიც რომ გააბამდა მათ შორის დამატებით ძაფებს.

ისე რეცენზიის სათაური თავისთავადაც ეფექტურია: „შექსპირი ბანძაში“, — და მითუმეტეს, რომ იქიდან დაიწყებოდა ქართული შექსპირიანას სცენური სიცოცხლე.

შალვას მამისაგან გადმოეცემოდა არამართო თეატრის სიყვარული, არამედ ის სცენისმოყვარული გარემოც, ბანძაში ასე ძალუმად რომ ფეთქავდა და საამაყოდ ხომ სულაც ის დარჩენოდათ: ჩვენ გავუხსენით გზა შექსპირს ქართულ თეატრშიო.

თბილისის დრამატული წრე ხუთი წლის შემდგომლა მოჰკიდებდა ხელს ამ ტრაგედიის დადგმას.

ხოლო ნიკო დადიანის მეთაურობით რომ და-
არსდებოდა ქართული მუსიკის, როგორც ჩვენი
კულტურის ერთი თვალსაჩინო დარგის, შეს-
წავლისა და გავრცელების საზოგადოება, თე-
დო სახოკია მთელი ცხოვრება ემადლიერებო-
და, რომ სწორედ მას შეარჩევდა ნიკო ამ საზო-
გადოების მდივნად და მის იდეათა გავრცელე-
ბისათვის ზრუნვასაც მას დააკისრებდა.

თანაშემწედ შალვას რომ მიუმადრებდა, თე-
დოს გააკვირვებდა 18 წლის ჭაბუკის სერიოზუ-
ლობა: ეს უკვე დაასაკებული, მომწიფებული
ადამიანიაო.

ამ ოჯახში სმენას განსაკუთრებით უტკობ-
და წმინდა, დაყურსული ქართული.

— ტონს იძლეოდა მეთაური, ეს ფენომენა-
ლური მცოდნე და მაესტრო ქართული მეტყვე-
ლებისა, თვითმპყრობელი ამ მეტყველების საი-
დუმლო გასაღებისა. გაისმოდა ძველი ამბები,
ზოგი ნახული, ზოგიც გაგონილი და ახლა
ცოცხალი, მდიდარი ფერადებით მოქარგული
ენით, ოსტატურად გადმოცემული და ნორჩ-
სმენის პატრონთაგან — და-ძმისაგან — ხარ-
ბად მოსმენილი და დამახსოვრებული.

ამ ამბებს შეერეოდა ხოლმე მამის ჩონგური
და მისი ასულის წკრიალა ხმით დამღერებული
ხალხური თუ პატრიოტული ლექსები.

ნიკო დადიანს საკუთარი სკოლა რომ ჰქონდა?

— სამწუხარო მხოლოდ ის იყო, რომ ეს სკო-
ლა ორი რჩეულისთვისღა არსებობდა...

და დადიანთა ასული სოხუმში რომ გათხოვ-
დებოდა, მისი იქ მოღვაწეობა თედო სახოკიას
სხვა რისთვის შეედარებინა, თუ არა მფარველი
ანგელოზისათვის, თითქოს ზეცას რომ მოევ-
ლინა ამ განაპირა მხარისათვის.

ხოლო ვაჟს რაღა ეპითეტები ესაჭიროებოდა,
როდესაც მისი სახელი მანამდე მოიხსენიებოდა,
ვიდრე იქნებოდა სახელი ჩვენი თეატრისა.

და, რასაკვირველია — მწერლობისაც.

თედოც იზიარებდა იმ შეხედულებას, რომ
ნიკო დადიანს უცნაური ბედი დაჰყოლოდა.

ეს „უცნაური“ რას გულისხმობს?

— ბევრის თქმას შეეძლო, ბევრი რამ უნდა
დაეტოვებინა ჩვენთვის... ხოლო კნინილა მოგვ-
ცა, თავის სიბრძნის პაწაწა ნაწილსლა დაგვაჯე-
რა...

თუმც იმ გამართლებას მოუძებნიდა „სიბრძ-
ნის პაწაწინა ნაწილს“: ალბათ შვილს უანდერძა
თავისი სათქმელი, უთქმელად საფლავში ჩაბა-
ნილის თქმა მას დააკისრაო.

და შალვა დადიანი ერთდროულად რომ შე-
მოხვევდა ხელს ლიტერატურულსა და თეატრა-
ლურ ასპარეზს — უთუოდ მამის მაგივრადაც,
იმ სიბრძნის ხორცშესასხმელადაც, თორემ თა-
ვისი საქვეყნო ვალი ხომ ისედაც აღსასრულე-
ბელი ჰქონდა.

სოფელი ვინა და... ერთი კაციო!..

და შალვა დადიანი ჯერ მოხსენებათა სახით
რომ გააცნობდა მსმენელთ ნიკო დადიანის სილუ-

ეტს (მოსკოვის სტუდენტთა წრეში — 1903 წელს, და თბილისის ხელოვნებათა სასახლეში, მწერალთა მორიგ სხდომაზე — 1922 წლის 2 ნოემბერს), საბოლოოდ ბიოგრაფიულ ნარკვევად ჩამოასხამდა და მეტად კოლორიტული პიროვნების სახეს შთამბეჭდავად შემოგვინახავდა, კაცისა, რომლის გარეშეც სრულყოფილი ვერასოდეს იქნებოდა ჩვენი ცოდნა XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივი და კულტურული რეალობისა.

როდესაც მამის კუბოსთან იდგა და მოსამძიმრეთა მთელი ლაშქარი ჩაუვლიდა, ერთი მეგრელი ამასაც ეტყოდა:

— სამეგრელოს დღეს მოწყდა წელი.

და ეს დაიჯერებდა ამ სიტყვების გულწრფელობას, რადგანაც ნიკო დადიანისთანა კაცის დაკარგვა მართლაც უდრის კუთხისთვისაც და ქვეყნისთვისაც წელის მოწყვეტას, კაცისა, ვინც ჩვეულებრივი ბილიკით მავალი არასოდეს ყოფილა და თავისი ცხოვრების სტილითაც ინვევდა ალტაცებას — ჯერ მარტო ის შეურიგებელი პროტესტი იმუამინდელი განათლების სისტემის წინააღმდეგ, ისეთნაირი განსწავლა შვილისა, შალვას შინაური განათლება უმაღლესდამთავრებულთაც რომ წააჭარბებდა.

ნიკო დადიანზე უკეთეს ლექტორს ანკი სად იშოვნოდა!..

იმ ადამიანებზე უკეთეს მოძღვართ, მამის გარშემო რომ ტრიალებდნენ — XIX საუკუნის თვალსაჩინო საზოგადოება.

ილიას სახელსაც ფარზე აზიდავდა შალვა
მამის ჩაგონებითაც და პირადი დაკვირვები-
თაც...

აკაკი წერეთლისაც.

ეს კიდევ სერგეი მესხიო.

ეს კიდევ იონა მეუნარგიაო.

ეს კიდევ...

მაგრამ თუ ვინმეს ებაძებოდა და ვინმეს ბი-
ოგრაფიაში აღმოაჩენდა მსგავსებას თავის
ცხოვრებასთან, ეს ალექსანდრე ყაზბეგი გახლ-
დათ, მსგავსი რეალიები და დამთხვევები კი იმ-
დენი აღმოჩნდებოდა მათ შორის, თავიდან კი-
დეც შეშფოთდებოდა ეს უშიშარი კაციც: ბე-
დისწერა ამით ხომ არაფერს მიმანიშნებსო?!

შემაშფოთებელი არ იყო თუ რა!..

თავი III

პარალელური ბიოგრაფიები

ნეტა მართლა რას უმზადებდა ბედი?!. რა ჩაენერა მის დავთარში წერა-მწერალს?!.

ეს ამდენი დამთხვევა ვითომ უნებლიე გახლდათ?!.

ალექსანდრე ყაზბეგი და... შალვა დადიანი.

მოჩხუბარიძე მის უსაყვარლეს მწერლადაც ქცეულიყო და დამაფიქრებელ მსგავსებათა პოვნა კი გამოიწვევდა შალვას არსებაში აღფრთოვანებასაც და სიამაყესაც, მაგრამ სწორედ მისი უჩვეულოდ გატანჯული ყოფა და ტრაგიკული ხვედრი გახლდათ, ასერიგად რომ შეაძრწუნებდა და ღმერთს ახედავდა: ეგებ ამარიდო ეს ბედიო.

ცხრამეტი წლისა იყო იმხანად შალვა.

და მიკირ ტყუილ-კოტრიანცის როლი შეეთავაზებინათ ავქსენტის ცაგარელის „ხანუმას“ ახალ დადგმაში.

1893 წლის 19 დეკემბერია.

„ელგუჯას“ შემოქმედი ის-ისაა განშორებულია წუთისოფელს და შალვა მიკირის როლს რომ შე-

ასრულებდა, ცხადია, ყაზბეგი წარმოუდგებოდა ამ როლში, მის ნათამაშევს შეადარებდა თავის ნამუშევარს და... მაშინაა, რომ ჩაუკვირდებოდა და: მგონი შემთხვევით არ მომხდარაო, — ეს განცდა აეკვიატებოდა და აეკვიატებოდა.

წამოუტივტივდებოდა, რომ იმას — ახალგაზრდა კაცს — მოხუცების თამაში უფრო გამოსდიოდა, ვიდრე ახალგაზრდებისა — შალვასაც ასეთი შთაბეჭდილება დარჩენოდა, სხვათაგანაც ასევე მოესმინა. და თვითონ შალვაც — ახალგაზრდა კაცი — მოხუცების როლებში უკეთესად გრძნობდა თავს, ვიდრე ყმანვილკაცებისა.

გაახსენდებოდა, რომ ისიც არისტოკრატიული წარმოშობისა გახლდათ და თანაც რჩეული წრისა, და ესეც რჩეულ არისტოკრაციას მიეკუთვნებოდა.

იმას ბელეტრისტიკაში იმხელა სახელი რომ მოეპოვებინა, ამის ნაწერები ჯერჯერობით ლიტერატურულ ვარჯიშს არ გასცილებოდა და დებიუტი სამი წლის მერელა უნდა ჰქონოდა, მაგრამ შალვას ხნისა მოჩხუბარიძეც ვერ დაიტრაბახებდა სამწერლო წარმატებებით, მერეა და, მსგავსებისათვის სავსებით კმაროდა ამის კალმის ცოდვილობაც, ბედი თავის მისანიშნებელს მისანიშნებდა და აუცილებელი სულაც არ გახლდათ, მაინცდამაინც „მამის მკვლელისა“ თუ „მოძღვრის“ წარმატება განმეორებულიყო. თუმც ვინ იცის, მომავალი ამ მხრივ რას უქად-

და დადიანთა შთამომავალს, რას შეაქმნევინებდა და რამხელა სახელსა და პოპულარობას მოახვეჭინებდა.

იმას ამრეზოდა ნათესაობა, როგორ თუ ამხელა მამის შვილი მწყემსობას მოეკიდეთ. ამას ამგვარი ნაბიჯი არ გადაედგა, მაგრამ ნათესაობა მასაც განაწყენებოდა, რა შენი საქმეა აქტიურობა, დადიანი და „კომედიან ჩიკიო“?!. სანდროს არტისტობის გამო ვილა დაძრაზავდა, ისეთი „სათაკილო“ ხელობა ეკისრა, მაგრამ მწყემსობა რომ არ მოენდომებინა, ნათესაობა ხომ უეჭველად გაკილავდა არტისტობისათვის?.. და მაშ ამჯერადაც შეიძლებოდა ბიოგრაფიულ დამთხვევაზე სიტყვის ჩამოგდება.

თუკი ოდესმე პლუტარქესავით მოინდომებს ვინმე ჩვენს მწერლებზე პარალელური ბიოგრაფიების შექმნას, ამ ერთ შემთხვევაში საძიებელი სრულიად არაფერი ექნება, რაკილა უკვე აღნიშნულა და დამაჯერებლადაც დასაბუთებულა ალექსანდრე ყაზბეგისა და შალვა დადიანის ბიოგრაფიათა მსგავსება და ამისათვის თვითონ შალვას მიეკვლია. შესაძლოა კიდევ აღმოჩნდნენ ჩვენს მწერლობასა თუ საზოგადოებრივ რეალობაში საპლუტარქე პერსონაჟები, მაგრამ ის მსგავსებანი თუ დამთხვევანი ნაძალადევი უფრო იქნება, ვიდრე აშკარა და დამარწმუნებელი. თვითონ პლუტარქეს დიდებული ციკლი რა — მეტად გარეგნულ და შორეულ მსგავსებათა მიგნებას არ ეყრდნობა სხვა-

დასხვა მოღვაწეთა ცხოვრებაში? მეტად გარეგნულს ანუ — ძალიან ზოგადს, როგორც ყოფითი თუ ფსიქოლოგიური, ისე ისტორიული კანონზომიერების თვალსაზრისით.

აქ კი ისეთი ვითარებაა, თითქოს რეალურ პიროვნებათა ბიოგრაფიები კი არ ემთხვეოდეს ერთმანეთს, არამედ მწერლის მიერ შეთხზულ პერსონაჟთა, და თავის გუნებისადაც ალაგებდეს რეალიებსა და ეპიზოდებს.

თუმცა... ბედისწერაც მწერალი არ არის? წერა-მწერალი განა ტყუილუბრალოდ დარქმევია? და ამჯერად ეგებ მართლაც გადაეწყვიტა შალვა დადიანის ცხოვრებაც იმავე თარგზე გაეშალა, რაც სულ ახლახან უკვე ხორცშესხმულიყო ალექსანდრე ყაზბეგის სახით?!

რატომ მაინც — გული ვერ ეჯერებინა მისი ტანჯვითა და წამებით და ახლა უშუალოდ უნდა გადაეტანა სხვაზე ის ეკლის გვირგვინი დროის დაუკარგავად?

თუ ეგრძნო — დიახ, ბედისწერასაც ეგრძნო — ძალიან გადავამეტე და უღვთოდ გავწირე ის კაცი და ეგებ მისი ორეულის მიმართ გამოვიჩინო მეტი გულმონყალებაო? ოღონდ ჯერ ორეულის მოდელი უნდა შექმნილიყო.

მერე კი...

შალვა დადიანი ამ განმეორებითობას დაინახავდა, მაგრამ ვერ მიუხვდებოდა ბედისწერის განჩინებას — რა ენება, რა განეზრახა, ამას რას უპირებდა?

და შეშფოთებითაც ამიტომ შეშფოთდებოდა:
— ცოტა მეშინია კი...

მოდით და ნუ შეგეშინდება, ასეთ სახიფათო, თავზარდამცემ გზაზე რომ მიექანები, და შენი მიკიჩ ტყუილ-კოტრიანცის შემყურე მაყურებელი გულიანად რომ იცინის და ხალისობს, შენ სულ უფრო და უფრო მოგერიოს ზაფრა: ამ როლის შემოთავაზება მაინც რა იყო, ნეტა რა მომელისო!..

ცოტა მეშინიაო...

მაგრამ ისე როგორ იქნებოდა შიშისა და ძრწოლისას მძაფრად არ ადუღებულყო დადიანური სისხლი, არ გაეღვია ცოტნეს აჩრდილსაც და... შალვაც არ გასაღკლდევენბულიყო: მეც დავიწყე რა ფატალისტობაო!..

და იუმორის გრძნობაც ძალიან წაეშველებოდა, ივან ტურგენევის პერსონაჟს რომ წამოუტივტივებდა, აი, იმას, ივან ანდრეევიჩ ბუბნოვს, საკუთარ ბიოგრაფიას არა ვინმე სხვისას, არამედ მაინცდამაინც ნაპოლეონ ბონაპარტის ცხოვრებას რომ უსადაგებს და... იმდენ საერთოს პოულობს, შეშფოთდება და აღტაცდება კიდევ ერთდროულად, რაკილა იდუმალ მინიშნებად აღიქვამს.

დასახელებით არც დაასახელებდა ტურგენევის ამ თხზულებას, ავტორი რომანს რომ უწოდებდა, არადა, ნოველა გახლდათ, მოთხრობასაც კი ვერ დაარქმევდი. ზედმეტად რატომ გარჯილიყო, როდესაც ყველა წიგნიერი მკითხველი

ისედაც უნდა მიმხვდარიყო, მაგრამ დღესდღეობით ნაკლებმოსალოდნელია მკითხველს ადვილად წამოაგონდეს ეს ნოველა-რომანი „პოდპორუჩიკ ბუბნოვის თავგადასავალი“, რომლის დასაწყისშივე პერსონაჟი — ჯიბეებში ხელებჩანყობილი რომ მიაბიჯებს — თავის ჩვეულ და საყვარელ ფიქრებში ჩაფლულა, თუ რას მოიმოქმედებდა, ნაპოლეონი რომ ყოფილიყო.

მეც იმასავით დამემართაო, — იცინებდა გულიანად და ის შეგრძნებაც გაახარებდა, კიდევ კარგი ალექსანდრე ყაზბეგს შევედარე და არა ნაპოლეონს, თორემ რალა გადამარჩენდაო.

გასალკლდევება გასალკლდევებად, იუმორი იუმორად და... მოსალოდნელ ბედკრულ ყოფასა და ტრაგიკულ აღსასრულს რა ეშველებოდა?

და ფიცივით დასდებდა გუნებაში შალვა დადიანი: ეგებ ყაზბეგისოდენა მეც შევძინო რაიმე ჩემს ქვეყანას და ჩემი სიცოცხლე ზვარაკად მიმირთმევიანო.

გლოვის ჟამი იდგა?

დაე გაგრძელებულიყო გლოვაც და ჭირისუფალთა თანდათანობითი განირვაც, ვიდრე მოანევდა ის უკეთური ხანა, რომელიც ასე ხარბად და უზომოდ მოითხოვდა მსხვერპლთ, და ჯერ-ჯერობით ალექსანდრე ყაზბეგი ასე ეთრია და ეტანჯა, ბევრი ადამიანის სანამებელი სულერთიანად მისთვის მიეთარჯა, და შალვა დადიანი პეროიკულად რომ წამოიმართებოდა ბედისწერის წინაშე, თან თავისთვის იმეორებდა: რა

იყო, ვერ გაძღა ავი ბედისწერა ყაზბეგის სისხლით, ახლა მე რომ მომდგომიარო?!

დღიურის ფურცლებში ჩარჩებოდა ეს პარალელური ბიოგრაფიაც და მოჩხუბარიძესთან შეთანხმანობების ნადილიც, ხოლო ავტობიოგრაფიულ რომანში გაელვებითაც არსად გაიელვებდა არამცთუ ეს ბიოგრაფიული დამთხვევა-მსგავსებანი, არამედ ალექსანდრე ყაზბეგის სახელიც კი.

სახელის ხსენება, მაგიური თვალთახედვით, ბედის გამონვევასაც ნიშნავს და... ვითომ ამას მოერიდა შალვა დადიანი?

კეთილად მილიმის ეს ბედი, ჯერჯერობით ავს არას მიქადის და ძალით რატომ გავალიზიანოო, — ვითომ ეს ფიქრია ან ქვეშეცნეული განცდა ალექსანდრე ყაზბეგის მოუხსენიებლობის მიზეზი?..

ან ეგებ... ეგებ ამ თავმდაბალ, მორიდებულ კაცსაც ჩაეჭრა სულში პირველობის ჟინი და „უბედური რუსი“, როგორც ისტორიული რომანი, უწინამორბედოდ აღიარა თავის გუნებაში?

ასეთ დროს ილუზიის კოშკს იოლად დაგინგრევს ალექსანდრე ყაზბეგისა და მისი კავკასიური ილიადას წამოგონება.

და, ცხადია, ვასილ ბარნოვისაც.

არც ეს სახელი არ გაიელვებს შალვა დადიანის ავტობიოგრაფიული რომანის ფურცლებზე.

ის კი არა, როდესაც სიტყვას ჩამოაგდებს თავისი ისტორიული რომანის შთაგონების პირველბიძგზე და გაიხსენებს თავის ჭაბუკურ აღმ-

ფოთებას, რომ ჩვენი ისტორიული წარსული სა-
თანადოდ არ გაშუქებულიყო, განსაკუთრებით
კი ჩვენს მხატვრულ ლიტერატურაში, გამონაკ-
ლისთა შორის მოიხსენიებს მხოლოდ ილია ჭავ-
ჭავაძესა და აკაკი წერეთელს, რომელნიც თავი-
ანთ შედევრებს პოემების სახითაც წერდნენ,
მაგრამ მათ ეპიკურ თხზულებებში არ აკმაყო-
ფილებდა ის გარემოება, რომ მათ შინაარსად გა-
მოეყენებინათ ისეთი ეპიზოდები, როდესაც სა-
ქართველო გაბმულიყო მოგერიებით ომებში და
დიდ ვაჟკაცობასაც იჩენდა, დიდ სულიერ გმი-
რობას, მაგრამ ქვეყნის წარსულის მაღალი დო-
ნე, მისი სულიერი სიმაღლე აქ არსად ჩანდა...
დიახ, გამონაკლისთა შორის ამ ორ შემოქმედს
რომ მოიხსენიებს, მსჯელობისას არ დაისაჭი-
როებს (არ დაისაჭიროებს?) ალექსანდრე ყაზბე-
გისა და ვასილ ბარნოვის ბელეტრისტულ თხზუ-
ლებათა დასახელებას — „უბედური რუსი“ ხომ
პროზაიკული ქმნილება გახლდათ და არა ეპიკუ-
რი, მაინცდამაინც ილიასა და აკაკის აჩრდილებს
რომ შეენუხებინა!... მაგრამ იმათთან ენადა უშუ-
ალო ხიდის გადება და აღარ დაგიდევდა სხვა
ლიტერატურულ გარემოებებს და, მითუმეტეს,
სადღა გამოჰკიდებოდა თავის ყმანვილურ ფიქ-
რებსა და ზმანებებს და რატომ აეტეხა ძალისძა-
ლათი ის მიყუჩებული ავი ბედისწერა?!

ალექსანდრე ყაზბეგის მოხსენიება თუ მაგი-
ურ სარჩულსა და ქვეტექსტს შესწირვოდა, ვა-
სილ ბარნოვს რატომ ვერ უნდა ეპოვნა ადგილი

თხრობაში, რომელიც ჩვენი ისტორიული წარსულის მხატვრულ წარმოსახვას უტრიალებდა და მუნათითაც გაჟღენთილიყო — როგორ თუ ეს ხანგრძლივი ჟამი უყურადღებოდაა მიტოვებული და ილიასა და აკაკის ორიოდე პოემის ანაბარა დარჩენილიო!..

ვასილ ბარნოვის მხატვრული ქართლის ცხოვრება ვითომ აინუნშიც არ ჩაიგდებოდა?

თუმც დაე ლიტერატურის ისტორიას ალედგინა სრული და მიუკერძოებელი სურათი ჩვენი ტრაგიკული ისტორიის მხატვრულად გააზრებისა თავისი ორი ნაკადით — პოეტურითა და ბელეტრისტულით, და იმ თვალსაჩინო ქმნილებებით, რომელთა შორისაც „უბედური რუსიც“ იგულისხმება, მითუმეტეს დრამატული ბიოგრაფიაც ამშვენებს მის მხატვრულ შთამბეჭდაობას, ჯერ მარტო ავტორის მიერ შერქმეულ სახელწოდებას რომ არ დაანებებდნენ და აიძულებდნენ „გიორგი რუსად“ გადაენათლა.

ეს გამოთქმა „უბედური“ ქართლის ცხოვრებიდან ესესხა, მემატიანეს ასეთი ეპითეტიტ „შეემკო“ ზნედაცემული რუსი უფლისწული, ვისი არსებობაც მძიმე შთაბეჭდილებად, მეტად უსიამოვნო მოგონებად დააჩნდებოდა ჩვენი ქვეყნის ოქროს ხანად შერაცხილ ეპოქას.

მაგრამ რუსი შეიძლება კი უბედური ყოფილიყო?

მემატიანე რას წარმოიდგენდა, რუსეთის სამთავრო ოდესმე ისე თუ მოძლიერდებოდა, ერთი-

მეორის მიყოლებით შთანთქავდა ერებსა და ქვეყნებს და იმპერიად წარმომდგარი ახალ რომობასაც დაიჩემებდა. და მაშ იდეოლოგიაც შესაფერისი დასჭირდებოდა. და მაშ პროპაგანდისტებიც — მწერლები, ფილოსოფოსები, პუბლიცისტები — შესაფერისი უნდა გამოეძებნა. და მაშ მტკიცედ უნდა დაემკვიდრებინა თავისი უძლეველობისა და კაცობრიობის მხსნელის რწმენა. და მაშ ნამცეციც აღარ უნდა გამსხლტარიყო არსად, რაც უძლეველისა და მხსნელის სახელს ლაქად დააჩნდებოდა. ყველა და ყველაფერი იდეალურსა და ამაღლებულში უნდა გახვეულიყო, რუსეთსა და რუსებს რაც უკავშირდებოდა და ახლა შალვა დადიანი, ვითომც არაფერიო, ისე წამოჰკრავდა ხელს მათ უფლისწულს და ისე გადაიყვანდა თავისი რომანის ფურცლებზე, გმირად და ნიმუშად სულაც არ დასახავდა.

ის კი არა, სათაურშივე წარმოაჩენდა მის ხვედრს, თხრობისას სულაც ქონდრისკაცობამდე რომ კნინდებოდა.

მიამიტობით დამართნოდა ეს მწერალს?

ის კი მოიგულუბრყვილობდა თავს მაშინაც, როდესაც რომანის განხილვისას მწერალთა კავშირში მებს დაატეხდნენ თავს, და მაშინაც, როდესაც მოგონებებს ჩაუჯდებოდა და თხრობისას ჩეკისტური კრიტიკის თავდასხმებს, იმ ფსიქოლოგიურ გარემოს აღადგენდა.

მისდგებოდნენ და რას მისდგებოდნენ.

— ობიექტურად რეაქციონური ნაწარმოები.

— მარქსისტული ლიტერატურული კრიტიკის ელემენტარული პრინციპების სრული დამახინჯება.

— მწერალი წარსულის სიმაღლეებიდან გადმოჰყურებს ახალ ქვეყანას და არქეოლოგიის სამყაროდან ებრძვის თანამედროვეობას.

— მავნე იდეების ზეგავლენა.

— აშკარა ხარკი ნაციონალიზმის წინაშე.

— მხოლოდ ზიანის მომტანი ხალხთა მეგობრობის საქმისათვის.

მთავარი ბრალდება რა აღმოჩნდებოდა?

დიდი რამ ჩაფიქრება და ჩაკირკიტება არა სჭირდება, ისედაც ზედაპირზე ძევს:

არ — თუ ვერ — არის აღნიშნული რუსეთის სასიკეთო გავლენა საქართველოზეო.

და ეს მითუფრო იმ ფონზე, რომ:

თვითონ საქართველოს იმჟამინდელი ყოფაც მეტად შელამაზებულადაა აღწერილიო.

თითქოსდა ძლევამოსილი სახელმწიფო არც არასოდეს გვექონოდა და ჩვენი ისტორია მარტოდენ ის გახლდათ, რომ ერთი ბატონიდან მეორე ბატონის ხელში გადავდიოდით და ყველა ჩვენ გვირტყამდა და თავში გვიფაჩუნებდა.

ეროვნული თავმოყვარეობა სხვაგვარად როგორ უნდა შეგილახონ ან სულიერი სიმხნევე როგორ უნდა ჩაგიკლან და გაგინიორწყლონ?!

იქ, მწერალთა სასახლეში ტრიბუნას მოევლებოდა შალვა დადიანი — ძველ რომაელ ორატორთა შესაგვანი — და აქ მემუარებში იმეო-

რებდა: არაფერი შემილამაზებია, ჩემს მიერ გამოყვანილი ყველა მოვლენა და სახე ისტორიულ დოკუმენტებზეა დამყარებული, რადგანაც გარდა ქართული წყაროებისა იმ ეპოქის გარშემო საგანგებოდ გადავიკითხე ბიზანტიური, არაბული, სომხური, რუსული და სხვა დოკუმენტები — რასაკვირველია, ყველა თარგმანში — და აქედან აშენდა ჩემს მიერ დიდი მოკრძალებით ეს ჩემი ბელეტრისტული „კოტეჯი“.

რუსეთის გავლენა XII საუკუნის საქართველოზე?

სრულიად არ იგრძნობოდა და ანკი საიდან, როდესაც რუსეთი არც ყოფილა გაერთიანებული ერთ სახელმწიფოდ და დანაწილებულიყო (იმერლები, „დანიწილაკებულს“ რომ იტყვიან) პატარ-პატარა სამთავროებად: ეს პსკოვისო, ეს ნოვგოროდისო, ეს ბოგოლუბოვოსიო...

— ასე რომ, მაშინ რუსეთს არ შეეძლო გავლენა მოეხდინა სხვა სახემწიფოებზე არც თავის კულტურით და არც თავისი მეომრული ძლიერებით... მაშინდელი მთელი კაცობრიობის ყურადღება მეტწილად ბიზანტიაზე, არაბეთზე და საერთოდ აღმოსავლეთზე იყო მიპყრობილი. ასე რომ, ჩემ რომანში ამ მხრივაც ისტორიული სიმართლისთვისაც არ გადამიხვევია.

თვითონ კმაყოფილი გახლდათ ამ არგუმენტებით — სავსებით ნათელითა და ლოგიკურით, ვერავინ რომ ველარ უნდა გამოდავებოდა, მითუმეტეს, ისეთი მომხსენებელი, რომელიც

შესვენებისას ასეთ რაიმესაც კი ჰკითხავდა: კუზმა რუსი მართლა გყავთ გამოყვანილი რომანშიო? — და მწერალს საპასუხოდ მობოდიშებით უნდა განეცხადებინა მისთვის: ჩემი რომანი წაკითხული არა გქონიათო. და მომხსენებელიც რომ ხმას გაკმინდავდა და აღარც სხვები წამოეშლებოდნენ ბრალდებათა კორიანტელით, შალვა დადიანს სხვა რა უნდა ეფიქრა, თუ არა: დავაჯერე აუდიტორიაო.

როდესაც ლიტერატურული გარემოა და დავა-კამათიც ამ ფარგალს არა სცილდება, მაშინ ამგვარი პასუხი დამაჯერებელიცაა და წყალგაუვალიც, მაგრამ საბჭოურ სინამდვილეში?.. დიახ, იმ სინამდვილეში, სადაც ყველაფერი ბუნებრიობისა და სამართლიანობის წინააღმდეგაა მომართული და საკუთარი მოთხოვნების იქით არაფერს არა სცნობს?.. მაშინ?.. მაშინ?.. მაშინ ხომ ამგვარი პასუხი საკუთარი თავის მიმართ გამოტანილი დაუნდობელი განაჩენია — ერთხელ კიდევ დადასტურება, თანაც გამომწვევად — ამდენი უცხოური წყაროს მოხსენიებით — რუსეთს XII საუკუნის საქართველოზე ვერავითარი გავლენა ვერ ექნებოდაო.

იმ წუთას თუ მოახერხებდი თავდასხმების მოგერიებას, საბოლოოდ მანც არავინ გაპატიებდა იდეოლოგიურ ერესს და მკაცრი პასუხიც მოგეკითხებოდა.

გაცილებით უფრო მძაფრად, გაცილებით მეტი და არანაკლებ დამაჯერებელი არგუმენტების

მოხმობით იბრძოლებდა მიხეილ ჯავახიშვილი — ჩეკისტური კრიტიკის ალყაში მოქცეული, გაცილებით უფრო თავგანწირვით და... ერთხანს კიდევ შეძლებდა თავდამსხმელთა ალაგმვას, მაგრამ ბოლოსდაბოლოს მაინც უკრეფდნენ მიზეზს და გადააყოლებდნენ თავის სატირიკოსობას.

კონსტანტინე გამსახურდია ჰამლეტის ნილბს მოირგებდა.

გალაკტიონ ტაბიძე კომიკოსის ნილბით ივლიდა.

ნიკო ლორთქიფანიძე სრულიად გაერიდებოდა ლიტერატურას, ვითომც ცოცხალია და ვითომც აღარაო.

გერონტი ქიქოძე ჩამოცილდებოდა ორიგინალურ შემოქმედებას და თარგმანზე გადაერთობოდა და შემანუხებელი აღარ გამოჩნდებოდა ხელისუფლებისათვის.

პავლე ინგოროყვას უთანამდებობა უშველიდა, დასახარბებელი არაფერი გააჩნდა და აღარც არავინ შეუჩინდებოდა.

შალვა დადიანი ჩეკისტურ კრიტიკასთან ბრძოლასაც ერთი დარტყმით მოათავებდა.

არც ჰამლეტის ნილბის მორგება დასჭირდებოდა.

არც კომიკოსისა.

არც ლიტერატურას გაერიდებოდა.

არც თარგმანს შეაფარებდა თავს.

არც თანამდებობანი მოჰკლებია.

სხვა მხრივ კი:

არც ხელისუფლების ხოტბა აღუვლენია რა-
ღაც განსაკუთრებით, სამთავრობო მწერლა-
ღაც არ ჩამოყალიბებულა. ლოიალობას იჩენდა
ხელისუფლების მიმართ, ეგაა და ეგ.

არც დამსმენობა და სხვათა განწირვა უკადრია.
დისიდენტს ვერ დაარქმევ, მაგრამ პირადი
ღირსება არასოდეს შეუბღალავს და თუ ვინმე
ინარჩუნებდა სულიერ კავშირს XIX საუკუნის
მწერლობასა და სულთან, მათ შორის უდავოდ
შალვა დადიანიც. ის კი არა, ყველაზე მეტადაც კი.

თანაც, ეს გვარი — ასერიგად ყურისმომჭ-
რელი ბოლშევიზმის ზეობის ჟამს.

გახსოვთ გურამ დოჩანაშვილის მოთხრობის
— „იქამდე“ — ის პასაჟი?

სილოვან ემხვარს ძიძიშვილის ყოფილი მე-
ზობელი ესტუმრებოდა კეთილი განზრახვით.
თვითონ დიდკაცობისათვის გამოეკრა ხელი
და, რაკილა სილოვანთან ერთად გაეტარებინა
ბავშვობა, გადანყვეტდა, მისთვისაც შესაფე-
რისი სამსახური ეშოვნა, ოღონდ...

— გვარი უნდა გამოიცვალო.

ეს გაკერპდებოდა:

— არა, გვარს მე ვერ გამოვიცვლი.

მაგრამ ძიძიშვილის მეზობელს რაკილა უცა-
ბედი სიკეთე შეჰყროდა, შესთავაზებდა:

— და მაშინ... დედის გვარზე რომ გადახვიდე?

ის რომ დადუმდებოდა, ეს არ მოეშვებოდა:

— და დედა რა გვარი გყავდა, სილოვან?

მძიმედ მიუგებდა:

— დედა — დადიანი.

და შეიცხადებდა ძიძიშვილის მეზობელი:

— აჰ, თლათ უარესი...

ამ „თლათ უარესი“ გვარით ივლიდა შალვა და ფსევდონიმს არ შეეფარებოდა — ლალად, გამომწვევადაც კი იქცეოდა, თუმც თვითონ ვერც დააჯერებდი თავისი მოქმედების გამომწვევობაში, ისევე უდრტვინველად შეენირებოდა საკუთარ გვარს, როგორც ფურგონზე მდგარი ილიმებოდა და ყაჩაღის ლოყაზე შემოკრული სილით იცავდა საკუთარ თავმოყვარეობასა და გვარიშვილობას არამცთუ შებლალვის, ოდნავი მნიკელისგანაც კი.

მაგრამ ბოლშევიკებს არ გააჩნდათ ყაჩაღთა იმ მეთაურის ვაჟკაცობა და პიროვნული ღირსება.

და შალვა დადიანსაც სხვა ვერაფერი დაიფარავდა, თუ არა... ბედის წყალობა.

თითქოს მის დრამატულ ცხოვრებასა და ტრაგიკულ აღსასრულზე მიმანიშნებელი, მაგრამ — როგორც აღმოჩნდებოდა — მის სასიკეთოდ მომართული ბედის.

თავიდან ეგებ რეალურიც გახლდათ ის მინიშნება, მაგრამ ისე კი გამოდიოდა, რომ გუნება ეცვალა ბედს, გადასხვაფერებულიყო და შალვას კეთილ ანგელოსს გაიგივებოდა.

უზომო გადამეტება ალექსანდრე ყაზბეგის მიმართ შალვა დადიანისადმი ასევე უზომო მონყალებით გამოკეთებულიყო.

შალვაც თანდათან ასე ატყობდა, რომ ბედი არამცთუ არაფერს არ ემუქრებოდა, არამედ

მონყალედაც კი უღიმოდა, ეს კი მოასწავებდა, რომ ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრებისეულ დრამატიზმს უკვე აცდენოდა, და თუ სიცოცხლის მიწურულს ტრაგიზმი ჩასაფრებოდა, რატომ უნდა ედარდა და ენაღვლა, რატომ უნდა ყოფილიყო შიშსა და ძრწოლაში, და თავის მხრივ დაუმაღლებდა ბედს აქამდელი წყალობისათვის.

რესპუბლიკის თეატრების გამგედ მსახურობდა განათლების კომისარიატში.

და ის-ისაა „უბედური რუსიც“ იხილავდა მზის სინათლეს.

და შალვა შარაშიძე რომ შემოხვდებოდა, იუმორისტი და სატირიკოსი, თავუნას ფსევდონიმით ცნობილი და დიდადაც პოპულარული, თითქოს გულიდან ამოსკდებოდა, ისეთი გზნებით შესძახებდა შალვა დადიანი:

— ბედნიერი კაცი ვარ!

ისე იგრძნობდა, რომ ის... აღმაცერად შემოხედავდა და თითქოს მისი ფიქრიც შემოესმოდა: რა გულუბრყვილო კაცი ყოფილა ეს შალვა, როგორ პრიმიტიულად აზროვნებსო.

პასუხად კი ამას მიუგებდა შალვა შარაშიძე, მისთვის ჩვეული მოსწრებული სიტყვით:

— მართალი ხარ, შალვა, შენც შენი ბედნიერება სხვის „უბედურებაზე“ ააშენე.

სიტყვის თამაშის საშუალება მისცემოდა რომანის სახელწოდების წყალობით და ხელიდან როგორ გაუშვებდა.

ისე ან ალმაცერად შეხედვას რატომ შეჰკადრებდა, ან მის მონათვლას „გულუბრყვილოდ“ და „პრიმიტიულად მოაზროვნედ“ — თუნდაც ფიქრში.

აშკარაა — შალვა დადიანი თვითონვე გრძნობს უხერხულობას, თავს ბედნიერად რომ აცხადებს, და სინდისის დაქეჟვნას შალვა შარაშიძის გამოხედვასა თუ ფიქრშიც „ადასტურებს“. თითქოს ის აირეკლავდეს „უბედური რუსის“ შემოქმედის უხერხულობას. მართლაც და, გარდა გულუბრყვილო და პრიმიტიულად მოაზროვნე კაცისა, ვის ეგონება თავი ბედნიერი დამოუკიდებლობაწარმეულ, ყოვლგნით ხელაღუპრობელ ქვეყანაში, სადაც უსასტიკესი, ჯერარნახული პოლიტიკური რეჟიმი გაბატონებულია? პირად ცხოვრებაში განა რა სიხარული და წარმატება უნდა მოიმკას ამისთანა ადამიანმა, რომ უბედურ ქვეყანაში თავი ბედნიერად წარმოიდგინოს?

და ეს ვის დამართნია, შალვა დადიანს — ასეთი ღრმა აზროვნებისა და შეუბღალავი მორალის პიროვნებას?

ეგებ წამიერად მორევია ეს განცდა, წიგნის გამოცემის სიხარულმა ისე დარია ხელი, რომ ანთებულ-აფორიაქებულმა ველარ დაიოკა თავი და ის ერთბაში განწყობილება ამოაფრქვია და არა მტკიცე რწმენა?

მაგრამ გადაიკეცებოდა ათწლეულები, შალვა დადიანი 80 წელიწადსაც გადააბიჯებდა და... კვლავ დაბეჯითებით გაიმეორებდა: ჩემი თავი ბედნიერ კაცად მიმაჩნიაო.

მაინც როგორ ესმოდა ეს სიტყვა — „ბედნიერება“?

თვითონვე ჩაუკვირდებოდა საგანგებოდ და გააიგივებდა იმ შეგრძნებასთან, რომ: ტყუილად არ გიცხოვრია ამქვეყნად, ბევრი თუ არა, ცოტა მაინც გაგიკეთებია შენი ხალხის სასარგებლოდ და ეს დაგიფასდა. თან... პირადად შენ დიდხანს გაძელი და ფიზიკურად ჯანმრთელი კაცი იყავი. არც იმას დამალავდა, რომ თავისი — საერთოდ მოკრძალებული — ცხოვრებიდანაც კი ბევრი სიამოვნება მიეღო.

— „ბედი“ თითქო მწყალობდა და... გამიიტანა, ტკბილ სიბერეს მიმალწევინა.

პარტიისა და მთავრობისაგან მოალერსებულად გრძნობდა თავს და ხალხი ხომ — დაე ტრაბახადაც ჩამოერთმიათ, მაგრამ რეალობას ვინ სად წაუვიდოდა — სადაც კი გამოჩნდებოდა შეკრებილობაში თუ სიტყვას წარმოთქვამდა, დამსწრეთ ყოველთვის პირზე ღიმილი აუთამაშდებოდათ.

— ეს ჩემი ბედნიერებაა!

* * *

პარტიისა და მთავრობისაგან მოალერსებულად გრძნობდა თავსო...

ლენინის ოდენით რომ დააჯილდოებდნენ, „ზევით“ გადაწყდებოდა, რომ ახალგაზრდა მწერლები სწევოდნენ და მიელოცათ, ეს ყოველივე კი კანოქრონიკაში გადაეღოთ.

ახალგაზრდები მილოცვაზე უარს რატომ იტყოდნენ — ჯერ ისედაც როგორ უყვარდათ ეს პიროვნება, და დაე ყველას ენახა ამ განსაკუთრებული სიყვარულისა და პატივისცემის გამჟღავნება.

ლადო ასათიანის უბის წიგნაკს შემორჩებოდა იმ სტუმრობის მოკლე ქრონიკა, თუ როგორ მოიჭრიდნენ მასთან ერთად თავს: ლადო ავალიანი, რევაზ მარგიანი, გიორგი კალანდაძე, ალექო შენგელია, ალექსანდრე საჯაია, ანდრო თევზაძე და შალვა ამისულაშვილი — და მიაღებოდნენ გამოჩენილ მწერალს ბინაზე, თერთმეტსართულიან შენობაში.

„შე-ვით-ვატყვე, არ ეწყინაო“ — რუსთველურად აღნიშნავდა შეხვედრის წუთს „ასათიანურის“ შემოქმედი, რათა დაემატებინა, რომ თმაშევერცხლილი მწერალი დინჯად უჯდა სანერ მაგიდას და დიდხანსაც ესაუბრებოდათ.

— ჩვენი მწერლობის საიმედო ცვლა ხართ, — ეტყოდათ და უზომოდაც გაახარებდათ.

კინოქრონიკას სრულმეტრაჟიანი ფილმების ბოლოს უჩვენებდნენ ხოლმე და ამათ არა და არ სწყინდებოდათ იმ კადრების ყურება, თუ როგორ შესცივინებდნენ სახელოვან მწერალს ეს პირტიტველა ჭაბუკები.

* * *

საკმაოდ გაუგრძელდებოდა ტირადა საკუთარ ბედნიერებაზე, და თუ მკითხველს გაუქ-

ვირდება შალვა დადიანისაგან ასეთი ხოცბა-
ქება თავისი ბედისა ყოვლად უბედო ქვეყანაში,
აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს მისი
დღიურის ის ჩანაწერი, ალექსანდრე ყაზბეგის
ბედის მოზიარედ რომ წარმოუდგებოდა თავი
და... კიდევ შეშფოთდებოდა: მიკიჩ ტყუილ-
კოტრიანცის სამოსს თან ხომ არ გამოჰყვება
გიჟის ხალათიც და ეკლის გვირგვინიცო.

იდუმალ განცდად ყოველთვისაც თან სდევ-
და ის ხატებანი და როგორ არ აღტაცებულიყო,
სიცოცხლე რომ ამოეთავებინა და... უკვე ისეთი
ალარაფერი გახლდათ მოსალოდნელი, ის მი-
ნიშნება გამართლებულიყო.

სილალე არა ჰკლებია და ახლა უკვე სიკვ-
დილსაც ნათამაშებოდა, როდესაც თავის აღ-
სასრულს წარმოიდგენდა, თუ როგორ დაინწყებ-
და ვედრებას მისი მკვდარი გული: ბერთემში,
ბერთემში დამკრძალეთო, — მაგრამ ყურს არა-
ვინ ათხოვებდა მის ღალადისს და თუ რაიმე შე-
აჩოჩქოლებდათ, მხოლოდ ის: ვინ იტყვის პირ-
ველ გამოსათხოვარ სიტყვასო. და კიდევ იგრძ-
ნობდნენ მისი განშორებით გამოწვეულ დანაკ-
ლისს: რა დასანანია, რომ შალვა აღარა გვყავს,
თორემ ჩვენი (მწერლების) პრეზიდიუმის დაჟი-
ნებით, მუდამ იგი იყო დაკრძალვისას სიტყვის
წარმომთქმელად შერჩეულიო...

იცინებდა და რას იცინებდა ამ სურათის
წარმოდგენისას და წარმოსახვაში ასე მიმარ-
თავდა თანამოკალმეთ: არ გამადლით ჩემს იმ

სამგლოვიარო სიტყვებს, ზოგჯერ ასეთ შემთხვევაში თქვენი დაძალებითაც წარმოთქმულსო.

* * *

თვითონ ამაზე იცინებდა, სხვა — რამ დააყენებდათ ხოლმე გართობის გუნებაზე.

ისე მაინც რა უნდოდათ, რას ერჩოდნენ, შალვა დადიანისა არამარტო ქეიფი და დროსტარება რომ გადაექციათ საანეკდოტედ, არამედ მისი ის სამგლოვიარო გამოსვლებიც, მოუწყინრად ჰყვებოდნენ და ხალისობდნენ?

ვილას ახსოვდა გრიგოლ რობაქიძის ის შეგონება: შალვას დროსტარება სეზონია არტისტული, და თუ საქართველოს ყველა კუთხეში მოგზაურობს, ეს იმიტომ, რომ მთელი თავისი პიროვნებით გვარშია მოცემული, უკანასკნელი სინაზით დარბილებულში, მრავალხაზიანობას რომ იწვევსო.

ანკი სად ედევნათ რობაქიძული წიაღსვლებისათვის, როდესაც გართობის გუნებაზე დადგებოდნენ.

ის კი არა, თვით გალაკტიონ ტაბიძეც ვერ შეიკავებდა თავს, რომ ერთი ასეთი ანეკდოტი თავის უბის წიგნაკში არ შეეტანა.

1946 წლის 25 იანვარს ჩაინიშნავდა დღიურში, რომ წინა დღესდაესაფლავებინათ სერგია ერისთავი, რომელსაც თურმე არაფერი სტკიოდა, საუბრობდა და... უეცრად დაეცემოდა. დასაფლავენას დიდძალი ხალხი დაესწრებოდა:

პროფესორები, ექიმები, სამხედრო პირები (თვით გენერლებიც, თორემ უფრო დაბალჩინოსანი რა მოსატანია!).

გამოსათხოვარ სიტყვას შალვა დადიანს მიანდობდნენ.

ისიც ჩვეული ხელოვნებით დაიწყებდა, მაგრამ... უეცრად შეამჩნევდა, რომ სერგია კუბოში თითქოს... თითქოს... უღვაშებს ააცმაცუნებდა.

შალვა დაიბნეოდა და გაჩერდებოდა.

საშინლად რომ დაბნეულიყო ასეთი მოლანდებით, განა გასაკვირია?!

მოლანდებას ვინ ჩივის, სერგიას სასახლიდან ესეც უნდა გამოედახა მისთვის:

— არ დამეხნე, შალვა, არსად დამეხნე. მე მალე აქ გამოვივლი და „მედვედში“ ერთად წავიდეთ, ღვინო დავლიოთ.

ეს სიტყვები სხვას რომ მოსჩვენებოდა, თავზარი დაეცემოდა და სულაც თავქუდმოგლეჯილი გამოვარდებოდა იქიდან.

შალვა კი, „ღვინო“ მოესმოდა თუ არა, ერთბაშად დამშვიდდებოდა, წელში გასწორდებოდა და საუცხოოდაც გააგრძელებდა სამგლოვიარო სიტყვას.

წერდა ამ სტრიქონებს და გულიანად ხითხითებდა გალაკტიონი.

სხვათა შორის, მაშინაც იხითხითებდა, ოღონდ ამჯერად თავისი სიმარჯვეც მოეწონებოდა, ერთ სიტყვაში ღრმა შინაარსს რომ ჩატევდა და შალვა დადიანს მიაწერდა, თითქოს

იგი წერდა პიესას: „ახალგააკაკინერეთლისე-
ბურთაგანისამებრივ“. პერსპექტივაში თუ გაა-
ყოლებდი თვალს ამ სიტყვას, მაგრამ რამხელა
სიხარული გელოდა პერსპექტივის ბოლოს. თა-
ნაც ნიშანდობლივია, სწორედ აკაკი წერეთლის
სახელმა რომ უნდა გამოანათოს შალვა დადია-
ნის გვერდით.

შალვას დროსტარება ასე უნდა აიხსნას, ისე
უნდა აიხსნასო, — დაე თავისი ემტიციები
გრიგოლ რობაქიძეს, ყველას მაინც ეს ერჩივნა,
ამ ანეკდოტის დაუსრულებელი განმეორება,
ახალგაჭრილი სამარის პირას მდგარი შალვას
სახება, მგზნებარე სიტყვაში ამ განცდასაც
რომ გამოახვევდა: აქედანვე პირდაპირ „მედ-
ვედში“ მე და შენ, აბა როგორო!..

თავი IV

„უბედური რუსი“ და... თავუნას კალამგური

ბერთემში, ბერთემშიო, — უკვე კვნესოდა გული, იქით მიიწევდა, ის სურათები ამოჰქონდა, თუმც დაბადებით იქ არ დაბადებულიყო — არამედ იმერეთში, ზესტაფონში — მაგრამ ბავშვობა და ყრმობა იქ გაეტარებინა და მაშინდელი სულს დაჩნეული ამ სულის ამოხდომამდე განუყრელად თან მოჰყვებოდა. ის თვალწარმტაცი ბუნებაც არა შორდებოდა თვალთაგან, მაგრამ ფურცელზე კი ვერაფრისდიდებით ვერ გადმოეტანა ბერთემისა და მისი შემოგარენის პოეტური აღწერანი და ძალიან განიცდიდა, მხატვრულ თხზულებებში საერთოდაც რომ გაურბოდა ბუნების აღწერას. ბარემ ძნელი ამოსათქმელი გახლდათ, მაგრამ შალვა დადიანი ამის თქმასაც არ დაგიდევდა: ეტყობა, ცუდი პოეტი ვარო.

სად ყაზბეგური აღწერანი, არა, ბუნების სურათთა, პოეტური გზნება ზეცამდე რომ აიტყორცნება?

თუმც... ალექსანდრე ყაზბეგის სახელს ნულა მოვაგონებთ.

შალვა კი თავის მხრივ ირწმუნებოდა: თუმც შე-საფერისად ვერ გადმომიტანია თხრობისას, მაგ-რამ ბუნებას ჩემზე დიდი გავლენა აქვს და მისი სი-ტურფითა თუ ლამაზი უცნაურობით დიდად მოხი-ბლული ვარ ხოლმე, უღრმესი სინაზითაც ვგრძნობ მის სიმშვენიერესაც და გრანდიოზულობასაც, ეგაა... ეგაა გადმოცემის უნარი არ შემწევსო.

და გაახსენდებოდა ალფონს დოდეს მწყემსი: დიდი მომღერალი რომ გახლდათ, მაგრამ არა-ვის არასოდეს არ სმენოდა მისი სიმღერა. თუმც იქვე მოიბოდიშებდა: ფრანგი მწერლის შენუხე-ბა რად გვინდა, როდესაც ქართველებსაც ჩინე-ბული ანდაზა მოგვეძევება: ამირან გულში მღე-როდა, ყრმანო, ბანი მითხარითო.

გულში კი ისე მღეროდა, რაღა „ვეფხისტყა-ოსნის“ ავთანდილი და რაღა ის?!

გაზრდით გლეხის ბიჭებში იზრდებოდა და, ათასგვარ თამაშთან ერთად, მათგან ისმენდა უცნაურ ზღაპრებსა თუ სახელდახელოდ შეთხ-ზულ თავგადასავლებს და თვითონაც უამბობ-და ანდა უკითხავდა „დედა-ენიდან“ თუ „ბუნე-ბის კარიდან“.

იაკობ გოგებაშვილის ეს სახელმძღვანელოე-ბი ისევე განსაზღვრავდა შალვა დადიანის სული-ერ თვითდადგინებასა და ცნობიერების ჩამოყა-ლიბებას, როგორც ილია ჭავჭავაძისა (განსა-კუთრებით „აი ისტორია“ და „ქვათა ლაღადი“) და

აკაკი წერეთლის თხზულებანი, გაზეთი „დროება“ თუ ქართული თეატრი, თუმც საგანგებოდ მაინც გამოარჩევდა „სამშობლოს“ დადგმას.

თავისი ისტორიული რომანის შექმნას აკი ილიასა და აკაკის უმაღლიდა, თუმც უკმარისობაც ეგრძნო მათი პოემების ჰეროიკული სულით ანთებულს, რომ ჩვენი გარდასული ჟამის სულიერი სიმღალე აქ არსად მოჩანდა.

არადა, შესახსენებელი გახლდათ და მხატვრულ საბურველშიც გასახვევი ჩვენი საოცარი, თავისთავადი ხუროთმოძღვრებაც, რომლის გეგმაც და მშენებლობის სიმწყაზრეც ამჟამადაც აკვირვებდა დასავლელ სპეციალისტებს; უაღრესად დიდებული მუსიკაც იმისთანა კონტრაპუნქტით, რაც ძველთაგანვე, საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებიდან, საუკუნეთა განმავლობაში მოგვეპოვებოდა საგანძურში, და ეს მაშინ, როდესაც ამისთანა რამ X-XII საუკუნეთა ევროპასაც კი არ გააჩნდა; ბრწყინვალე საერო და სასულიერო ლიტერატურაც, სადაც ჰყვაროდა პოეზია, ფილოსოფია და სხვა მეცნიერული დარგები; როდესაც გვექონდა საკუთარი აკადემიები გელათში, იყალთოში და სხვაგან, ჩვენი მაშინდელი ახალგაზრდობა უმაღლეს საკაცობრიო ცოდნას რომ ითვისებდა და იქ, საბერძნეთში რომ იგზავნებოდნენ, აქ არაბულსა და სპარსულ ლიტერატურას უშინაურდებოდნენ, საამისო კვალი კი სადღა მოჩანდა XIX საუკუნის მწერალთა ნაწერებში? ან იმჟამინდელი

სამეფო წეს-წყობილების ანარეკლი, თუნდაც თამარ მეფის დროს, განსაკუთრებით „კარავში“ დამუშავებული კონსტიტუციის დებულება მაშინდელ მოწინავე პირთა თუ მცოდნეთაგან. და ეს მაშინ, როდესაც ინგლისს თავისი ქარტია ჯერ არ ჩამოეყალიბებინა და ბევრი სხვა საშინაო ნა-მოწყებაც ჯერაც არსად ილანდებოდა.

ან საიდან გაჩენილიყო რუსთველი? ნიჰილისტები მას არაქართულ მოვლენად მიიჩნევდნენ და იოლად მოაგვარებდნენ ამ საფიქრალს, რაც შალვა დადიანსაც და სხვა პატრიოტებსაც აფორიაქებდათ და, ახსნას რომ ეძიებდნენ, ძალდაუტანებლად აღიარებდნენ ქართული კულტურის უნიკალურობასაც და მისი გადარჩენის აუცილებლობასაც, ოღონდ სხვებს ვერ მიანდობდნენ ამ გადარჩენას და თვითვე უნდა ეთავათ, ვის რა გზითა და საშუალებითაც მოუხერხდებოდა.

შალვას არ ასვენებდა ბელეტრისტული ჟინი და ისტორიულ რომანს რომ მოინიშნავდა თავის სარბიელად, მაინც იმგვარ სტილისტიკას ამჯობინებდა, რომ უწვრილმანეს დეტალებამდე ყოფილიყო ახლო ისტორიულ სინამდვილესთან, რათა მკითხველს საფუძვლიანი ცოდნაც შეეძინა ისტორიის სულის შეგრძნებასთან ერთად.

შესაძლოა ეს ისედაც გახლდათ მისი შემოქმედებითი ბუნება, და თან ახლა ემატებოდა ძალისძალათი დაკნინებული და მიჩქმალული ისტორიული წარსულის საზოგადოებრივ ცნობიერებაში მტკიცედ დამკვიდრების ჟინი, ასეთ

დროს კი დეტალებისაკენ სწრაფვა აუცილებელიც ხდებოდა.

ერთი სიტყვით, ის, რაც ვთქვით, გუსტავ ფლობერისა თუ ლევ ტოლსტოისათვის მარტოდენ შემოქმედებითი ბუნება გახლდათ და ისტორიის მხატვრულად გააზრების ყველაზე მახლობელი მეთოდი, შალვა დადიანისათვის საგანმანათლებლო დანიშნულებაც დამატებოდა და... გაოგნებული აღმოაჩენდა, რომ თურმე აქამდე არც ქართლის ცხოვრება წაეკითხა სათანადოდ და არც ვახუშტი ბატონიშვილის, დიმიტრი ბაქრაძისა თუ მოსე ჯანაშვილის საისტორიო თხზულებანი თუ ნარკვევები, რაკილა ბელეტრისტის მუშტრის თვალთ არ ჩაკვირვებოდა.

ამჯერად კი სწორედ ამ მზერით ჩაულრმავდებოდა, ის კი არა, ცამციევ-ძამაშვილის ძიებებსაც არ გაუშვებდა ხელიდან და ისეთ შრეებს მიაკვლევდა საისტორიო მწერლობაში, საკუთარ თავს შემოსწყრებოდა: აქამდე საერთოდ ვიცოდით თუ არა კითხვაო.

გრძნობდა, რალაც კიდევ აკლდა მის ცოდნასა თუ სრულყოფილ წარმოდგენას ჩვენს ხანგრძლივ ცხოვრებაზე და მშველელად მოევლინებოდა ივანე ჯავახიშვილის საისტორიო ნაშრომები, რომლის წყალობითაც მიაგნებდა იმ უმთავრესს: წარსულის თვისებას.

შესწავლა შესწავლად, გააზრება გააზრებად, მაგრამ... ყველაფერს, ცხადია, ვერ განვდებოდა. ამიტომაც უნდა გამოძებნილიყო ისეთი ეპიზოდი,

ბევრ მოვლენას რომ აისხამდა გარშემო და საქართველოს სახელმწიფოებრივ და კულტურულ დიდებულებას ხელშესახებად წარმოაჩენდა.

და აგერ თამარ მეფე და მისი ხანა — ძლევამოსილი ბიზანტია უკვე რომ დაქვეითებულიყო და არაბეთსაც ძველი გავლენა აღარ შერჩენოდა, საქართველო კი კულტუროსნობითა და სამხედრო ძალ-ღონით შესამჩნევი შექმნილიყო, და ნუთუ ამისთანა ხანას, ასერიგად გამორჩეულსა და თავმოსაწონებელს, ყურადღება არ უნდა მიქცეოდა?!

* * *

თამარ მეფის ეპოქაზე მანამდე უკვე ეცადა პიესის დანერა, და წინასწარვე რომ წაუკითხავდა თავის ბინაში მიწვეულ რამდენიმე მეგობარს, მათ შორის აღმოჩნდებოდა ევროპიდან ახალდაბრუნებული გერონტი ქიქოძეც, ვისაც ეს დრამატურგიული თხზულება არ მოეწონებოდა, როგორც ჩანს, მისი აშკარა ხელოვნურობისა და ტენდენციურობის გამო.

პიესის სიუჟეტზე, ეტყობა, იმჟამინდელი — 1914 წლის — საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განწყობილებანი მოახდენდა გავლენას და ამიტომაც დაემგვანებოდა სოციალისტურ იდეათა ილუსტრაციას. თვითონვე განსაჯეთ — თამარ მეფის დროს მთავრდება არხის გათხრა, ხალხი მოუთმენლად მოელის სათავის გახსნას, მაგრამ წყლის მაგივრად... სისხლი გადმოთქრიალდება. იგულისხმება იმ მშრომელთა სისხლი,

რომელთაც დიდი ტანჯვით გათხარეს არხი. და ველარც გაგირჩევია, ჩვენი წარსულის ერთი ფურცლის გაცოცხლების ცდაა თუ ეგვიპტური პირამიდების აგებისას მონათა ტანჯვა-წამებაა უკიდურესი სიმძაფრით წარმოსახული.

გერონტი ქიქოძეს პიესა არ მოეწონებოდა და შალვა დადიანს დაუფარავად გაუმჟღავნებდა თავის მოსაზრებას: მეტისმეტად პირქუშ წარმოდგენას გვიქმნის ქართველი ერის ისტორიულ წარსულზე.

ავტორი ამ და სხვა შენიშვნებს თავაზიანი ღიმილით მიიღებდა, და გერონტი ქიქოძე შემდგომშიც დარწმუნდებოდა, რომ იგი ყოველთვის აუღელვებლად ლებულობდა თავისი ნაწერების კრიტიკას, თვით გადაჭარბებით მკაცრსა და უმართებულოსაც.

— შეიძლება გულში სწყინდა, მაგრამ გარეგნულად არ იმჩნევდა. არასოდეს სულიერ წონასწორობას არ კარგავდა: ის ჭეშმარიტად სულგრძელი ვაჟკაცი იყო.

საგულისხმოა, რომ ძალიან მალე უნდა მომხდარიყო შალვა დადიანის მხატვრულ აზროვნებაში მკვეთრი შემოტრიალება და თამარის ეპოქა სულ სხვა თვალთ დაენახა — ყოველგვარი ხელოვნური იდეისა თუ დოქტრინის გარეშე და, ამდენად, მიუკერძოებლად და იმ სახით, როგორც სინამდვილეში იყო. და აღარ დასჭირდებოდა გავრცელებულ განწყობილებათა ძალდატანებით მორგება ჩვენს ისტორიულ წარსულზე.

თითქოს ერთბაშად გამოერკვაო.

უფრო სწორად, დაუბრუნდა იმ შალვას, ნიკო დადიანის ოჯახში რომ იზრდებოდა და გარდასულ ეპოქებს — მამის წყალობით — შიგნიდან ჭკრეტდა მის ქერქში მოქცეული და არა მოდურ იდეებს ადევენებული, შიგნიდან განჭვრეტის პროცესში კი, რა გასაკვირია, ყველაზე მეტად თუ თამარის ხანა მიიზიდავდა და მის ქერქში მოინდომებდა შელწევასაც და კარგახნით დაბინადრებასაც.

გერონტი ქიქოძე სათაურს არ იხსენიებდა, თუმცა ეს უნდა იყოს პიესა „ვარამი“, მთავარი გმირის სახელით რომ მონათლავდა და სანდრო შანშიაშვილს 1916 წლის 4 აპრილით დათარიღებულ ბარათში ამცნობდა მისი დაწერის გარემოებებს, მანამდე რომ მოუბოდიშებდა, ტფილისში კი ვიყავი, მაგრამ შენი „ბერდო ზმანიას“ კითხვას იმიტომ ვერ დავესწარი, კუჭი ამტკივდა, რაც მემკვიდრეობით მომდგამს, კახეთისაკენ გამოვწიე ორი დღით და შევრჩი და შევრჩიო.

— ერთი მხრით არა ვნანობ, მგონი გამოვიყენე ეს დღეები. ლაზათიანი პიესა გამოვაცხვე. როგორა გგონია? თვით თამარ მეფის ცხოვრებიდან.

ივანე ჯავახიშვილის წიგნი კი დიდად ვანვალეო, — დასძენდა, — მართალია პიესას „ისტორიული ოცნება“ ვუწოდე, მაგრამ არ მინდოდა ანაქრონიზმი გამპარვოდა და, აი, დავენდე ისეთ ფრთხილსა და მასალებით „ძუნწ“ მკვლევარს, როგორიც ჯავახიშვილიაო.

ერთ დროს განზრახული ჰქონდა თამარის დროიდან პიესის დაწერა, გეგმაც კი მოეხაზა ფურცელზე, მაგრამ თავი ვერ მოება და, მგონი, ხელიც ჩაექნია... და ახლა კუჭის ტკივილისაგან ლოგინად ჩავარდნილს სოფიო კალანდარიშვილიც რომ მოინახულებდა და სთხოვდა: ეგებ თამარის დღესასწაულში მიიღოთ მონაწილეობა ან სურათების დადგმით ან სხვა რაიმეთი, მაგრამ თუკი პიესას დაგვიწერო, კიდევ უკეთესი იქნებაო, — ეს მიხვდებოდა, ნამდვილად ჩემმა მეუღლემ გაუმხილა ჩემი ის ადრინდელი ჩანაფიქრიო.

უარზე დადგებოდა, მაგრამ სოფიოც და ელოც მიეძალებოდნენ და:

— გეცოდინება — ქალების იერიშს ვერ ვუძლებ ხოლმე. წარმოიდგინე ჩემი კადნიერება, დავთანხმდი...

29 მარტს ჩაუჯდებოდა და იმედი ჰქონდა, აღდგომამდე მოვათავებო.

— ბერივითა ვცხოვრობ, ღვინოს არ ვეკარები და სხვა ხელს რა შემიშლის. გამიტაცა კიდევ სიუჟეტმა, თუ დავძლიე.

თუ მოესწრებოდა და 1 მაისისათვის მისი წარმოდგენაც მოხერხდებოდა, ხომ კარგი, თუ არადა სანდრო შანშიაშვილს მაინც დააბეჭდინებდა „საქართველოს“ ფურცლებზე.

17 მაისს კი ამცნობდა: პიესა ერთხელ კიდევ გადავიკითხე მუშტრის თვალით, ზოგი რამ სარეჟისორო შევიმუშავე და მზადა მაქვსო. „შეკეთება“ კიდევ სჭირდებოდა? არ დაიზარებდა

მის დახვეწას, თანაც ამასობაში ახალი მოთხრობაც დაენერა:

— ქარგა კვლავ ისტორიული აქვს და ჰქვია „უბედური რუსი“. სათქვენოთ მინდა აგრეთვე, მაგრამ მაგაზედაც ჩამოსვლისას.

მოთხრობაო...

და მაშინ რას წარმოიდგენდა, მოთხრობა რომანად თუ გადაიზრდებოდა და, რაც უკვე მომთავრებული ეგონა, ათ წელიწადზე გადაიჭიმებოდა.

* * *

ისტორიული მონაკვეთი ზოგადად უკვე მონიშნულიყო, მაგრამ აქაც აუცილებელი ხდებოდა უფრო ნიშანდობლივი ეპიზოდის გამონახვა და საამისოდ კი სარომანედ მეტად ხელსაყრელ მასალად გადაიშლებოდა თამარ მეფის გათხოვების თემა, რასაც გადაეჯაჭვებოდა რუსი უფლისწულის იური დოლგორუკის ტრაგიკული ბედი.

დეტალიზებისათვის არ იკმარებდა გარშემო შემოწყობილი საისტორიო წიგნები და შეანუხებდა ივანე ჯავახიშვილს გაუთავებელი შეკითხვებით: რა ტანსაცმელი ეცვათ XII საუკუნეში ქართველებს — ფეოდალებს, ვაჭრებს, გლეხობას, მეომრებს; რას სვამდნენ, რას ჭამდნენ, როგორ ილხენდნენ, როგორ ცეკვავდნენ, როგორ მღეროდნენ, როგორი საკრავიერები (თვითონ ივანე ჯავახიშვილის ტერმინი გახლდათ) ჰქონდათ, და სხვა ამისთანებით. და ისიც

დაუზარებლად ხან ზეპირ პასუხს აძლევდა და ხანაც მიუთითებდა ამა თუ იმ მანუსკრიპტს: იქ მიიღებ ახსნა-განმარტებასო.

არც მოსე ჯანაშვილს მოეშვებოდა და თითქმის ყველა საომარი იარაღის სახელწოდებას მისგან შეიტყობდა, განსაკუთრებით ისრებისა, და უხვადაც წარმოადგენდა რომანში.

არქივებსაც გულმოდგინედ ჩაუჯდებოდა.

და გარჯასა და მეცადინეობას რომ არ მოაკლებდა, ათი წლის თავზე კიდევ ამოშუქდებოდა „უბედური რუსი“.

სათარიღო მინაწერს:

„1916-1926 წწ. სურამი — აბასთუმანი — ახალციხე — მოსკოვი — თბილისი“.

საგანგებო ყურადღებას მიაქცევდა ვახტანგ ჭელიძე: მრავალმხრივ საგულისხმო და საინტერესოა. აქ კარგად ჩანს, როგორი სერიოზულობით ეკიდებოდა მწერალი ისტორიულ თემას, როგორ ჰქონდა შეგნებული მთელი სირთულე ისტორიულ რომანზე მუშაობისათ.

ათი წლის თავზე კიდევ ამოშუქდებოდაო... თავიდან მხოლოდ სიხარულს რომ მოუტანდა მწერალს იმ აღტაცებული გამოხმაურებით, ასეთი რანგის მხატვრულ ქმნილებას რომ ერგებოდა, უმეტესობა კი თურმე გაკვირვებას ვერა ფარავდა: ნუთუ ამისთანა წარსული გვქონდაო?..

გვქონდა და...

მკითხველის ეს გულთბილი შეხვედრა ნიგნთან ათქეცდებოდა და ასკეცდებოდა იმ შეგნებით,

რომ ახალგაზრდობას კიდევ ერთხელ უჩნდებოდა საშუალება, გაეხედა სასახელო წარსულისაკენ, და სულაც ჩაძირულიყო მის დიდებულებაში.

— ჩემზე უფრო კარგად შეესწავლა და ეამაყა თავისი წარსულით.

რაოდენ განსხვავდება რომანში ასე მთელი არსებით ჩაფლული მწერლის ხატი იმ წარმოდგენისაგან, მის ირგვლივ რომ შექმნილიყო და უფრო პატივისცემით მომზირალნი უდარდელ კაცად მიიჩნევდნენ, უფრო ამრეზილნი კი — სულაც ქარაფშუტად. გაკვირვებით კი ყველას უკვირდა არამარტო ასე საფუძვლიანად და სანდოდ აღდგენილი ისტორიული ფონი „უბედურ რუსში“, არამედ რასაც მთელი სიცოცხლის განმავლობაში მოუყრიდა თავს კალმის ქვეშ, და ეხუმრებოდნენ ხოლმე:

— შალვა, როდის ასწრებ წერას? სულ სარდაფებში ხარ, რესტორნებში ჩაის ჭიქით ხელში ღვინო გიჭირავს და როგორ ახერხებ ამას?

ეს იცინებდა შეხუმრებისა თუ ირონიული გადაკვრის დროსაც და ავტობიოგრაფიული რომანის ფურცლებზეც, სადაც არც იმ გამკილავ სიტყვებს დაფარავდა, დროდადრო რომ წვდებოდა მის ყურთასმენას.

მსახიობები ბუზლუნებდნენ (განსაკუთრებით მაინც შალვას ახალგაზრდობისას, თუმცა დიდად არც შემდგომ მოუკლიათ ყვედრება): რა მსახიობია, რას გვეჯაჯგურება, ეგ უფრო მწერალია და დაჯდეს და წეროსო.

ბუზლუნი თქვენ მწერლებისა გენახათ: რა მწერალია, ხომ მსახიობობს და დარჩეს მსახიობად, მწერლობას რატომ ეძალებათ.

რალა მე და რალა აკაკის იგავ-არაკის გმირიო, — ხითხითებდა შალვა დადიანი, — ერთმა უგნურმა თავუნამ რომ იუკადრისა თავგობათ.

თავუნაზე შალვა შარაშიძის სახე წამოუტივტივდებოდა.

შალვა შარაშიძის სახე იმ ფრთიან ფრაზას წამოაგონებდა: შენი ბედნიერება სხვის უბედურებაზე ააშენეო.

და მკილავთ და მყვედრებელთ კი ირონიული მზერით გახედავდა და ნიშნსაც მოუგებდა: ჩემი სიცოცხლის მანძილზე ჩემმა მოუწყინარმა გარჯილობამ ხომ გაგიბათილათ ეგ მოსაზრებაო.

ბედის წყალობა, ცხადია, ამასაც გულისხმობდა, მისი სილალე და გარეგნული უდარდელობა მართლაც ქარაფშუტობასა და თავქარიანობას არ გაიგივებოდა გარშემომყოფთა თვალში და არ მიეჩნიათ შემთხვევით წარმატებულ, უსამართლოდ აღმატებულ პერსონად, ვისი სახელიც და წიგნებიც მასთან ერთად დასამარდებოდა.

აკი ალექსანდრე ყაზბეგი ვერ მოიცილებდა თავქარიანი კაცის სახელს, მის გაუსაძლის ყოფას კიდევ უფრო რომ ამძიმებდა და აგერ ეს აგდებული, უპატივცემულო დამოკიდებულება იმ ჭორის დაყრით დაგვირგვინდებოდა, მისი „კავკასიური ილიადას“ ავტორად სხვას რომ გამოაცხადებდნენ.

კიდევ კარგი შალვა დადიანი ამგვარ ცილისწამებას აცდენოდა, და თუმცა გაოცებას გამოთქვამდნენ: როდის ასწრებსო, — გაკვირვება აღარ გადაზრდილა „უბედური რუსის“ მითვისების ბრალდებად, თუმცა ყველას არ გაახარებდა ის პოპულარობა, რასაც ერთბაშად მოიხვეჭდა ეს რომანი.

...თამარის ეპოქა თამარის ეპოქად, სავსებით დამაჯერებელია ის მოტივები, თუ რატომ შეეჩერებინა არჩევანი მაინცდამაინც ამ პიროვნებასა და მის თანამედროვეებზე, მაგრამ აშკარად თუ ფარულად უთუოდ უღვიოდა გულში ის სწრაფვა, რომ საფუძვლიანად მომზადებულიყო ცოტნე დადიანის გასაპერსონაჟებლადაც, ზედ რომ ებმოდა მისი იდუმალებაში ჩაძირული ბიოგრაფია საქართველოს ძღვევამოსილების ხანას; და ეს დამატებითი მოტივიც შეაგულიანებდა „უბედური რუსის“ მოსათავეებლად, რათა ახლა XIII საუკუნეში ჩაყურყუმელავებულიყო და უწვრილმანეს დეტალებამდე მიჰყოლოდა იმ ჟამის გაცოცხლებასაც.

ერთი წიგნი ძალდაუტანებლად მოითხოვდა მეორეს.

და სწორედაც იმ კაცს მთავარ გმირად, ვისი აჩრდილის გარემოცვაშიც მიედინებოდა შალვა დადიანის ცხოვრება, ბავშვობის სიზმრების თანაზიარი ახლა სიჭაბუკისა და შუახნის ზმანებათა თანაზიარიც რომ შექმნილიყო.

— როგორ ცოტნე დადიანივით გამოწყობილხარ?

რატომაც არა, თუ მისი სისხლი გიჩქევს ძარღვებში და გულსაც მისებურს ნატრობ?! და კიდევ ჩაგდგომია ის გული, თორემ სხვაგვარად როგორ იდგები ლალი ღიმილით შემართული იარაღის წინაშე და... ლაზათიან სილასაც არ დაიშურებ იმ იარაღის პატრონისადმი.

ეს აჩრდილი კვლავაც იტრიალებდა მის თვალთახედვაში, ისტორიის ძახილიც შემოესმოდა ხოლმე, მაგრამ „უბედურ რუსს“ ველარ ამოუდგებოდა გვერდით მისივე ჟანრის თხზულება და დარჩებოდა განკერძოებულად შალვა დადიანის არცთუ ხელხვავიან ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში.

ჯერ ესეც რომ მოასწრო, გვიკვირს და გაგვკვირვებიაო, — იცინოდნენ მისი ტოლ-ამხანაგნი.

კიდევ კარგი, შალვა დადიანმა კიდევ უფრო გულიანი სიცილი რომ იცოდა და, ბედის ნებიერი, ღრუბლებიდან გადმოჰყურებდა ყოფით წვრილმანებში ჩაფლულ და დრამატიზმითა და ტრაგიზმით დაღდასმულ კაცობრიობას.

„ივერიის“ თანამშრომელთაგან, უშუალოდ ილიას ხელდებულთაგან, რომელთაც ამ პიროვნებისაგან გამოჰყოლოდათ ზოგიერთი თვისება: სიდინჯე აზროვნებაში, სისპეტაკე ლიტერატურულ საქმიანობასა და ქართული ენის სინდისის დაცვაში, — გამოარჩევდა გრიგოლ ყიფშიძეს, არტემ ახნაზაროვს, ივანე ახალშენიშვილსა თუ ილია ალლაძეს, მათგან კი პირადი ურთიერთობა სწორედ დიდი ილიას სეხნიასთან

ექნებოდა, ვინც — ახალგაზრდების ხელშემწყობი — მფარველად მოეწოდებოდა შალვა დადიანსაც, მისი მინიატურების ციკლს (ავტორი „ჩამოკრულებად“ რომ იხსენიებდა) გზას რომ გაუხსნიდა „ცნობის ფურცელში“.

ეს უკვე საბოლოოდ რომ იწამებდა თავის მწერლურ ძალას, თორემ მისი ლიტერატურული დებიუტი წლების წინათ უკვე შემდგარიყო „ივერიის“ ფურცლებზე.

1896 წელია.

და შალვა „ქუჯის“ ფსევდონიმით მოთხრობას უგზავნის ამ გაზეთის რედაქციას.

„წმინდა ცრემლები“ — ასე ჰქვია მოთხრობას.

ფსევდონიმით რატომ?

დიდ სცენაზე უკვე შემდგარიყო და ჯერ იქ გამოეყენებინა ეს ფსევდონიმი, რაკილა მის გავლენიან ბიძებს ერცხვინებოდათ შალვას „კომედიანჩიკობა“. ერთი საჯაროდაც გაკიცხავდა ქუთაისის ბულვარში და ახალგაზრდა კაცი ერიდებოდა მათ წყენას, რადგანაც ისიც მოეხსენებოდა, რომ ისინი არც მისთანების მწერლობას უყურებდნენ „კარგი თვალით“.

გაგზავნის და, ხომ წარმოგიდგენიათ, რა გულისფანცქალითაც ელოდება.

აგერ ის ნანატრი ნომერიც უნდა გამოჩნდეს და... შალვამ ფელეტონში ჩამწკრივებულად იხილოს თავისი მოთხრობა.

ეს ხომ ის დროა, როდესაც „ივერიას“ ჯერ კიდევ თვითონ ილია ხელმძღვანელობს და მამ

ისეთ კაცს მოუწონებია მისი ბელეტრისტული მცდელობა და გზაც დაულოცავს, უკეთესს რომ ვერც იოცნებებ.

ნლები რომ გამოხდებოდა, კრიტიკულად შეხედავდა თავის სამწერლო დებიუტს და მხატვრული თვალსაზრისით არაერთ ხარვეზს აღმოუჩენდა, მაგრამ დასაკარგავად ვერ გაიმეტებდა და თავის რჩეულ თხზულებათა ხუთტომეულის პირველ ტომში მიუჩენდა ადგილს: ბოლოსდაბოლოს ილიას ხელშია გამოვლილიო.

უკვე „ჩამოკრულების“ მხატვრულ განწყობილებებში გადაშვებულისყო და ილიას გამოზრდილი კაცის მფარველობა ხომ ახარებდა და ახარებდა.

— მისმა გამხნეებამ პირადათ მასთან დამაახლოვა და ხშირად მისი ტკბილსასმინარი საუბარი ჩემთვის მეტად სასარგებლო იყო. ასე დავრჩით ნამდვილ მეგობრებად სულ მის გარდაცვალებამდე...

მეგობრობა ხელს ვერ შეუშლიდა ილია აღლაძეს, რომ „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებულ ერთ თეატრალურ რეცენზიაში ასე შეეფასებინა შალვა დადიანის მიერ შესრულებული მთავარი როლი კოლიშკოს პიესაში „მოსაქმენი“: არა უშავდა რა, მაგრამ იგი, როგორც მსახიობი, ვალერიან გუნიას მეორე ეგზემპლარია და, უნდა ითქვას, ძალიან ცუდი ეგზემპლარიცო.

უთუოდ მართალი იყოო, — აღიარებდა შალვა დადიანი, — თუმც ვალიკოს ამ პიესაში არა-

სოდეს ეთამაშა და თითქოს ვერ წავბაძავდი, მაგრამ მისი სტილის როლი გახლდათ და ამიტომაც გამაბიაბრუა რეცენზენტმაო.

ილია აღლაძესთან თუ რედაქცია დაახლოვებდა, სანდრო შანშიაშვილთან იმის გარედაქტორებადმდე უკვე ექნებოდა მეგობრული ურთიერთობა და ერთიმეორის ლიტერატურული შემოქმედების გულითადი დამფასებელნიც შეიქნებოდნენ.

შალვა დადიანი დადგამდა პირველად ქუთაისში სანდრო შანშიაშვილის ისტორიულ პიესას „უგვირგვინო მეფენი“, მაყურებლის მოწონებას რომ მოიხვეჭდა აქაც და შემდგომ უკვე ტფილისშიც. სანდრო შანშიაშვილი კი გაზეთ „საქართველოს“ ფურცლებზე დაიწყებდა გამოქვეყნებას შალვა დადიანის ისტორიული რომანისა „უბედური რუსი“, მაგრამ დასრულებით კი ვერ დაასრულებდა, რადგანაც ცენზურა გაზეთის გამოსვლას აკრძალავდა.

რაკი სიტყვა მოიტანდა, მოგონებებში ისიც აღინიშნებოდა, რომ:

— ამ რომანის დაბეჭდვა განაგრძო პატივცემულმა პავლე ინგოროყვამ თავის ჟურნალ „კავკასიონში“.

დიახ, მხოლოდ განაგრძობდა და ვერც ის დაასრულებდა, რაკილა ცენზურა ამ ჟურნალის გამოცემასაც აღკვეთდა.

თუმც, ცხადია, ეს „დეტალი“ ვერ მოხვდებოდა მემუარების ფურცლებზე, რადგანაც საბჭოურ ეპოქას ეხებოდა, ბოლშევიკური რეჟიმის

დამკვიდრების ხანას, რომელიც ცხადდებოდა პიროვნული და სიტყვის თავისუფლების, სრული ადამიანური კეთილდღეობისა და ბედნიერების სამყაროდ, და მაშ ალარც ცენზურას უნდა ეარსება და მთავრობის ჩარევითაც არც არაფერი აკრძალულიყო და არც არაფერი დახურულიყო.

ეს მხოლოდ საქართველოს გასაბჭოებამდე მოეპოვებინა ცენზურას განუსაზღვრელი უფლებანი და ეროვნული სულისკვეთების გაზეთი უნდა შესწირვოდა სახელისუფლებო დევნას, თორემ 1921 წლის 25 თებერვლის შემდეგ გაზეთი თუ ჟურნალი, მკვეთარი ეროვნული და პროტესტანტული სულისკვეთებისა, მარტოდენ საკუთარი ნებით თუ დაიხურებოდა. და „კავკასიონის“ რედაქტორი თუ ნებაყოფლობით მიაკეტავდა ჟურნალს, ამ ნაადრევ შეწყვეტაში ხელი არ ერია ხელისუფლებას და ბრძანების ფურცელიც — „კავკასიონის“ გამოცემას რომ კრძალავდა — ვითომც არც არსებობდა.

რამხელა დრამატიზმი შემალულა სტრიქონებს შორის, მიამიტი მკითხველის თვალი იოლად რომ გადაირბენდა, რადგანაც ყრუ მინიშნებაში „განაგრძო“ რეალურ ვითარებას ვერ ამოიცნობდა.

გათვითცნობიერებული მკითხველისათვის კი ყველაფერი ხელისგულზეა.

1924 წლის 9 ივნისს წერილს რომ გამოუგზავნიდა მოსკოვიდან პავლე ინგოროყვას, რას წარმოიდგენდა ჟურნალის სავალალო ბედს და „უბედური რუსის“ თაობაზე აცნობებდა და ამშ-

ვიდებდა: დიდად შემაგვიანდა და უთუოდ უკვე გეფიქრებათ რომანის გაგრძელებისა, მაგრამ მთელი მასალა აქა მაქვს წამოღებული და აქვე ვამუშავებ, ასე რომ, ჩამოსვლისთანავე ერთი ნომრის სამყოფს აუცილებლად მოგართმევთ.

სადღა იქნებოდა ის ნომერი, თორემ!..

ვარაუდობდა, თუ რა ნაწილი დასტამბული-ყო უკვე და რა გახლდათ აწყობილი და დასაბეჭდად გამზადებული, და სთხოვდა ცალკეულ შესწორებათა შეტანას, ვთქვათ, ამდაგვარს: ამოიშალოს: „მომავალი შაბათისათვის“, და ჩაინეროს: „სვეტიცხოვლობისათვის“.

ამ დეტალების მოგვარებას ძალიან რომ სთხოვდა, თან ებოდიშებოდა:

— მომიტევეთ თუ, ისედაც ბევრი საქმით დატვირთულს, ესეთი წვრილმანებითაც განუხებთ, მაგრამ მიხვდებით, რომ ნაწარმოებისათვის ამას მნიშვნელობა აქვს.

რა მიხვედრა სჭირდებოდა — პავლე ინგოროყვასთვის, როგორც ერთი საუკეთესო სტილისტისათვის, ასეთ „წვრილმანებს“ ენიჭებოდა სწორედაც მნიშვნელობა, რათა ენობრივი ქსოვილის სიფაქიზე ოდნავადაც არ დარღვეულიყო.

აქ საკმაოდ კარგად მიმიღეს და ზეიმიც გამიმართესო, — ამას ამცნობდა, — მაგრამ სწორედ იმ დღეებში გარდაიცვალა რეჟისორი ვახტანგ მჭედლიშვილი და, მისი სტუდიის საქმე სულ რომ აირია (თვითონ ამ სიტყვას ამჯობინებდა: აიპუნაო) და არავინ ჰყავდა პატრონი, მე შევიქენ

იძულებული მათთვის დროებით სამსახური გა-
მენია. ახლა მათი საქმე ასე თუ ისე გამოკეთდა
და ჩვენი მთავრობის წევრებმა, აქ რომ იმყოფე-
ბოდნენ, სტუდია სამხატვრო თეატრს ჩააბარეს,
ყოველივე ამან კი დიდად შემაგვიანაო.

წუხილით იმასაც დასძენდა: ნაკლებად ვიც-
ნობდი ვახტანგს და ახლა გავიგე, რა დიდი მომ-
ზადებისა და დედნის პატრონი კაცი დაკარგეთ
თეატრალურ სფეროშიო.

ბარათის ბოლოს კვლავ ის თხოვნა უნდა გა-
ემეორებინა:

— ჩემ ჩამოსვლამდე... შეუსწორებლათ არ იქ-
ნეს ხსენებული ადგილები დაბეჭდილი რომანისა.

და პირდებოდა: ჩემი მხრივ არასგზით არ
დაგაბრკოლებთო.

შალვა არა, მაგრამ ხელისუფლება კი დააბრ-
კოლებდა.

* * *

— „კავკასიონი“ გამოვა თუ არა? გამოვგ-
ზავნო თუ არა დანარჩენი?

ამას უკვე ალექსანდრე აბაშელს მოსწერდა 9
ივლისს (წელი არ არის მითითებული, მაგრამ ის
ხანებია!) და გაუმხელდა თავის შიშს: დაკარგ-
ვისა მეშინიაო. მითუმეტეს, რომ „უბედური რუ-
სის“ დასაწყისი, არც დაბეჭდილი და არც ხელ-
ნაწერი, თვითონ აღარ გააჩნდა, და სთხოვდა:
თუ ძმა ხარ, მიშოვნე „კავკასიონის“ სულ პირ-
ველი ნომერი და ფასდადებით გამომიგზავნეო.

გათვითცნობიერებული მკითხველისათვის
კი ყველაფერი ხელისგულზეაო...

ერთი „წვრილმანიც“ ნუ გამოგვრჩება.

პავლე ინგოროყვას მოხსენიებას წინ უძღვის
ეპითეტი „პატივცემული“. თავისთავად რა მოხ-
და ისეთი, რა განსაკუთრებული ეპითეტი
ესაა?!. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ
შალვა დადიანის მოგონებათა წიგნში არსად
არავინაა მოხსენიებული ამ ეპითეტით, უკვე
სხვაგვარად წარმოგვიდგება მისი გამოყენება
ამ ერთადერთ შემთხვევაში, როგორც სწორე-
დაც განსაკუთრებული მოკრძალებისა და მო-
წინების დასტური. ისედაც დაწნეხილი თხრო-
ბისას ავტორს საშუალება არ ეძლეოდა თუნდ
ამჯერად გაეშალა მსჯელობა და „გიორგი მერ-
ჩულეს“ შემოქმედის ხსენებისათვის სილუეტიც
მოედევნებინა, და ამიტომ თავის განწყობილე-
ბას ამ თითქოსდა რიგით ეპითეტში მოაქცევდა,
მაგრამ „რიგითობა“ აშკარად სხვაგვარად
ჩნდებოდა საერთო ფონზე და მკითხველს, მია-
მიტსაც, უთუოდ უნდა ამოეცნო ის განსაკუთ-
რებული რიდი და კრძალვა, პავლე ინგოროყვას
რომ გამოეწვია შალვა დადიანის თვალშიც.

როდესაც ეს ავტობიოგრაფიული რომანი ინე-
რებოდა, პავლე ინგოროყვას სახელი ქუხდა „გი-
ორგი მერჩულეს“ გამოქვეყნების წყალობით და
„კავკასიონისეული“ პუბლიკაცია „უბედური რუ-
სისა“, ისედაც სასიამოვნოდ მოსაგონარი მწერ-

ლისათვის, ახლა გამორჩეულად ძვირფასი შეიქნებოდა — ეს ვის თვალთახედვაში მოქცეულიყო მისი რომანი და, ხელისუფლების ძალმომრეობა რომ არა, ეს ჟურნალი კიდევ ბოლომდე ითავებდა „უბედური რუსის“ გამომზეურებას, წერის პროცესიც რომ უთუოდ აჩქარდებოდა და ერთი-ორი წლით ადრეც დასრულდებოდა, რაკილა პავლე ინგოროყვა დაადგებოდა თავზე, ახალი ნომრისათვის სასწრაფოდ ახალი მონაკვეთი მჭირდებაო.

ჭიქას გამოაცლიდა ხელიდან და კალამს მიაჩეჩებდა, და პავლეც იქნებოდა, მისთვის ეს გაეხედათ: სადღეგრძელო მაინც ჩამამთავრებინეო!..

ცოტა არ იყოს ათვალწუნებით უცქერდა იმ მწერლებს, რომელთაც თითები მეღწივით ესვრებოდათ — პირდაპირი აზრითაც და მეტაფორულადაც: მისი მტკიცე რწმენით, მწერალს საზოგადოებაში ყოფნისას არ უნდა შეტყობოდა თავისი ხელობა თუ ბედისწერა (ვისთვის როგორ!). არც თანამოსაუბრეებთან ურთიერთობისას უნდა შეემჩნიათ, რომ რაღაც მნიშვნელოვან ტილოზე ფიქრობდა, სახის გამომეტყველება სადღაც სხვაგან არ უნდა ჰქონოდა გადაკარგული. ქეიფი იყო, ლხინი, მოლხენა თუ გლოვა და ტირილი, ან სულ უბრალო შეხვედრა, გარეგნულად ერთიანად უნდა ჩაფლულიყო იმ გარემოში და მხოლოდ იდუმალად გაჰყოლოდა თავის ფიქრებსა და წარმოსახვებს.

თვითონ სწორედ ასეთი გახლდათ, მწერლის გარეგნულ პორტრეტს როგორც ქმნიდა თავის

ოცნებაში, და უხაროდა, რომ ვერავინ ვერაფერს ამჩნევდა. ის კი არა, მეტიც მოსდიოდათ და უდარდელ კაცად მიიჩნევდნენ. ეს კი ველარ გაეგო, უფრო მოღუშული სახით რომ დაიარებოდა, ვიდრე გაბადრული, რატომღა ირწმუნებოდნენ მისი ნაცნობებიც და ტოლ-ამხანაგებიც: შალვა მუდამ ილიმისო?..

წერით ძალიან ჩქარა წერდა?

ეს იმიტომ, რომ წლობით ფიქრობდა, სიუჟეტი, ხასიათები კომპოზიციური არქიტექტონიკა უკვე ყოველმხრივ გაეაზრებინა და რამდენიმე თველა ყოფნიდა თხზულების გადატანას ფურცელზე.

როდესაც გუნებაში გადანყვეტდა: უკვე შემოიძლია წერაც დავიწყო, — ამ გარემოსა და პირობებს მისთვის არავითარი მნიშვნელობა აღარ ენიჭებოდა, სადაც უნდა ყოფილიყო, მიუჯდებოდა მაგიდას, ის კი არა — ფანჯარასაც, და დაეგარშემო ეგნიასათ და ვაიუშველებელიც დაეყენებინათ, ხელს ველარაფერი შეუშლიდა.

— ის კი არა, ასეთ წერის დროს რაიმე გარეშე კითხვით თუ მომმართა ვინმემ, მე მზამზარეულ პასუხს ვაძლევ, ამის შემდეგ კვლავ ჩემ სანერს განვაგრძობ.

მისთვის არ არსებობდა ხელნაწერის „შავი“ და „თეთრი“ პირი, უფრო სწორად, რაკილა ჩაუსწორებლად გადასცემდა ხოლმე ტექსტს რედაქციას ან გამომცემლობას, „შავიც“ ის გახლდათ და „თეთრიც“, და გაოცებით გაოცდებოდა, როდესაც შეიტყობდა, რომ ლევ ტოლსტო-

ის საკუთარი ხელით თექვსმეტჯერ გადაეწერა „ომი და მშვიდობა“, ამას გარდა, მისი თხზულებების ანაბეჭდებს რომ მიუტანდნენ კორექტურისათვის, რუსი თანამოკალმე იმდენ რაიმეს ჩაასწორებდა და ჩაუმატებდა, ასოთამწყობები ძალიან ჯავრობდნენ: ეს რამხელა სამუშაოს გვაძლევსო.

სახელდებით სხვას აღარ მოიხსენიებდა, თუმც ზოგადად აღნიშნავდა, რომ სხვა დიდი მწერლებიც ასევე იქცეოდნენ — როგორც უცხოეთში, ასევე ჩვენში.

ჩვენი მხრივ მაინც მოვიგონოთ ონორე დე ბალზაკი — ანაწყობების სწორება ვისაც სჩვეოდა თუ სჩვეოდა, და ლევ ტოლსტოიც ვისაც ებაძებოდა, აბა, მარტო სტენდალსა და გუსტავ ფლობერს კი არა.

— მე კი ამ მხრივ დაჩაგრული კაცი ვარ. ეტყობა, რომ არა ვარ მაღალი დონის მწერალი.

მართლა სინანულსა და გულისტკივილს გამოხატავს ეს სიტყვები თუ... შეფარული ქებაა საკუთარი თავისა?

სხვა მწერლისაგან ეს ფრაზა ეგებ სწორედაც ასე აღგვექვა, მაგრამ შალვა დადიანის პიროვნული ბუნება ისეთი სინრფელით გამოირჩეოდა, რასაც ამბობდა, იმასვე გულისხმობდა, ყოველგვარი ქვეტექსტური გადაკვრებისა და თვითგანდიდების გარეშე, და ამჯერადაც მისი „დაჩაგრულობა“ პირდაპირ უნდა გავიგოთ, ეგაა, მაინც საამაყოდ დაურჩებოდა, რომ დიდე-

ბულ სახელთა შორის მცირე სანთლად თვითონაც ენთო; და როგორც ძალიან ხშირად, ამგვარი ფიქრების დროსაც აკაკის სტრიქონები წამოეშველებოდა ხოლმე: ბულბული ვარდს და ეკალზე თანაბარ მომღერალიაო! — და ჩვეული სილალით დასძენდა: აჰა, ბულბულსაც ხომ შევადარე ჩემი თავიო!..

სულ როდის ვიღიმო? — უკვირდა, მაგრამ ძალიანაც არ განიცდიდა და დიდად არა ძრახავდა გარშემომყოფთ, უდარდელ კაცად რატომ მივაჩნივართო.

ასეთი მატყუარა გარეგნობა მაქვსო, — გუნებაში კიდეც ამართლებდა ასეთი საზოგადოებრივი აზრის შექმნას მის ირგვლივ, — ეს უფრო მაშინ მემჩნევა, როდესაც ჩოხა-ახალუხით ვარ გამოწყობილიო.

თვით აკაკი წერეთელიც კი მოტყუებულიყო მისი გარეგნობის შემხედვარე და გულიც გადაჰქანებოდა: ემანდ ეს კაციც არ დავკარგოთ, როგორი დასაკარგია ასეთი გვარის შთამომავალი და ასეთი მამის შვილიო!..

...გნიასსა და ვაიუშველებელში როგორღა ახერხებდა ისე წერას, რომ არამცთუ სტრიქონის, სიტყვის ჩასწორებაც აღარ სჭირდებოდა?!.

თავი V

გახეხებული დრო

შალვა დადიანს ძალიან ჰყვარებია ამ ამბის მოყოლა.

არა წყინდებოდა, იმეორებდა და იმეორებდა.

არც მოსმენა წყინდებოდა არავის და ისე შესჩერებოდნენ, როგორც ბავშვები უგდებენ ხოლმე ყურს გაუნელელებლი ცნობისნადილით ათასჯერ ნაამბობ ზღაპარს. მოგეხსენებათ — თუ ოდნავ გადაუხვევს მთხრობელი, ერთ-ორ სიტყვას თუ მაინც შეცვლის, მაშინვე ჩაერევიათ ყმანვილები და შეუსწორებენ, მაგრამ ყოველთვის ბოლომდე ჩაამთავრებინებენ და მეორე დღესაც კი — არამცთუ რამდენიმე დღის შემდგომ — კვლავ გაფაციცებით აჰყვებიან თხრობის მდინარებას.

ეტყობა, მგზნებარებაა ხოლმე ახალი, ექსპრესია, მღელვარება გიყოლიებს და ნაცნობი სიუჟეტი და ხასიათები ახლებური იერით ამიტომაც იმოსებიან.

შალვა დადიანსაც ასევე რომ მისჩერებოდნენ, მისი თხრობის ხელოვნებაც თავისთავად

და — ის რამდენიმე სიუჟეტი, მისთვის განსაკუთრებით საყვარელი, ლამის სიტყვა-სიტყვით გაეზეპირებინათ.

ვახტანგ ჭელიძე ასეც იმეორებდა და თუნდაც მე ისევ არა მწყინდებოდა ამ ამბის ყურისგდება, როგორც შალვა დადიანის უშუალო მსმენელებს.

ეს თავის მგზნებარებას, თავის იუმორსაც უზავებდა და ქმნიდა მომხიბლავ ზეპირ ნოველას, თან განმეორებას შალვა დადიანის ზეპირი ნოველისა და თან ახლებურსაც.

„უბედური რუსის“ შემოქმედს არსად გამოეყენებინა ეს ამბავი — არც მხატვრულად გარდასახული და არც რეალურ ეპიზოდად მემუარულ წიგნში.

არც „ქართლის ცხოვრების ქრონიკების“ შემოქმედს ჩაერთო შალვა დადიანისადმი მიძღვნილ ლიტერატურულ პორტრეტში.

სამაგიეროდ, ოთარ ჩხეიძე „ჩემი სოფლის ეტიუდების“ ერთ ნიმუშს — „სამერცხული“ — ამ მონათხრობზე ააგებდა, მხატვრულად გაიზრებდა ამ მზამზარეულ სიუჟეტს, ახალ კომპოზიციურ აგებულებას მოუწახვავდა, ნოველას კი შალვა დადიანს მიუძღვნიდა და შესანდობართა რკალში მოაქცევდა.

ყმანვილკაცს ისტუმრებენ უცხოეთში სასწავლებლად, გამოსამშვიდობებელ სუფრას მისი ნათლია გამართავს და თამადად შალვა დადიანს დააყენებენ — სხვაგვარად ანკი როგორ,

სადაც ის იმყოფებოდა, სხვა ვერც ვერავინ გაბედავდა თამადობას.

— ქართული სუფრა თეატრია, თამადა — რეჟისორი!..

მის ხელში სუფრა მართლაც თეატრად იქცეოდა, რადგანაც ისე ითამადებდა, სახელგანთქმულ რეჟისორებს არ ჩამოუვარდებოდა.

სიტყვას საქმედ აქცევდა უბრალოდ და ძალდაუტანებლად.

სხვა ვერც ვერავინ გაბედავდა თამადობასო...

თუნდაც აგერ:

იმ დღის ლხინი მაინც ისე მძაფრად და განსხვავებულად ჩარჩებოდა ხსოვნაში სანდრო შანშიაშვილს, რომ სულაც ლექსის ქარგაში მოაქცევდა: „პოეტების შეხვედრა ორთაჭალაში“.

თუმც ნადიმის მონანილეთაგან ყველა არა ყოფილა პოეტი, მაგრამ პოეტური სული ერთიანად მსჭვალავდა იქაურობას და... ბოლოსდაბოლოს, გიორგი ლეონიძის თქმისა არ იყოს, პოეტები მხოლოდ ქაღალდზე რითმებით მოლაპარაკენი ხომ არ არიან, პოეტური სულით აღვსებული და გაციკროვნებული რამდენი ადამიანი დადიოდა და ივლის დედამიწაზე.

სტუმრად მოვდივართ, — შემოუთვლიდნენ სანდროს და მასპინძლობას გაუიოლებდნენ, — ყველი და პური შესარგოდ კმარაო!..

ეს მართლაც ყველსა და პურს ხომ არ აკმარებდათ.

ეტლებით შეეგებებოდათ და უცეხაც გაჩნდებოდნენ ორთაჭალაში — გიქოს დუქანში.

და სუფრა გაიშლებოდა?! ზღაპრული, ზღაპრული...

ვინ ეწვეოდნენ და:

სულ ხელოვნების ხალხი ცნობილიო, — თავს მოიწონებდა სანდრო შანშიაშვილი, — ზოგი ასული მაღალ მწვერვალზე და, იმ დროისთვის, ზოგიც გმობილიო!..

ცისფერყანწელთა მთელი კრებული — ეს პაოლო იაშვილიო, ეს ტიცციან ტაბიძეო, ეს ვალერიან გაფრინდაშვილიო, ეს სერგო კლდიაშვილიო, ეს გიორგი ლეონიძეო... არც ვალერიან გუნია უნდა გამოკლებოდათ და იეთიმ გურჯიც უნდა გამოჩენილიყო საზანდრის დასტითა და სიმღერით: რად მწვავ უცეცხლოდ, მგზნებარე ალში რატომ გამხვიეო?..

ნატო ვაჩნაძესა და თამარ ჭავჭავაძეს უნდა გაემშვენიერებინათ და გადაენათებინათ იქაურობა, და თამარ აბაკელიაც მათ გვერდით ყოფილიყო.

და ამისთანა სუფრის სადავეები კი თუ ვინმეს უნდა სჭეროდა ხელთ, უთუოდ და უთუმცაოდ იმ შალვა დადიანს, ვისაც ორ სტრიქონში ასეთი ხოტბა შეესხმოდა:

**მუდამ თამადა და მადლიანი,
წყნარი, ლომივით მხნე დადიანი!**

მუდამ თამადაო...

ესეც მისი ის განუშორებელი ეპითეტი, როგორც თვისებათა ის წყება, ლექსში მათგან რამდენიმე რომ გადმოინაცვლებდა: მაღლიანი, წყნარი და ლომივით მხნე.

ისე რარიგ შვენის, არა, ეს „სინყნარე“ „ლომივით სიმხნეს“?!

შვენის რა —

დარბაისლობა, არისტოკრატიულობა, ჯენტლმენობა, დენდობა სხვა კი არაფერია, თუ არა ამგვარი ღრმა და იდუმალი კანონზომიერების არსებობა-გაცხადება!..

ამიტომაცაა, მისი ხასიათი და სახება ძალდაუტანებლად რომ იწვევდა განზოგადებისა და სიმბოლურობამდე ამაღლების სურვილს.

საგულისხმოა და ნიშანდობლივი, გრიგოლ რობაქიძის რომანში — „გრაალის მცველნი“ — შალვა დადიანი მამია ოდიშელის სახელით რომ გამოგვეცხადებოდა პერსონაჟად, იგი არამართო გრაალის ერთ-ერთ რაინდად წარმოდგებოდა, არამედ სწორუპოვარ თამადადაც, მზის ნადიმად სახელდებულ სუფრას რომ უნდა გაუძღვეს საირმეში, და გაუძღვეს იმ ხელოვნებით, ამ რიტუალურ თავყრილობას რაც შეჰფერის. ამ სუფრაზე შეკრებილ ადამიანთა გადასარჩენია საქართვ ელოს სინმინდენი, გრაალის თასად გასიმბოლოებული, და როგორი მოწინებით უნდა ყოფილიყო განმსჭვალული გრიგოლ რობაქიძე იმ პიროვნების მიმართ, ამ საიდუმლო სერობას ვისაც უსარდლებდა. ცხადია, ყვე-

ლასთვის — თუნდ გამორჩეულთათვის — ვერ გაიმეტებ ასეთ პატივს.

ჯერ სათაური თავისა — „მზის ნადიმი“ — უკვე მიგვანიშნებს ამ სუფრის განსაკუთრებულობას.

მერე კი ეს საგანგებო უწყება: არქაულ ეპოქაში პურისჭამა საკულტო ქმედებას წარმოადგენდა და ასეთადაც დარჩა დღემდე საქართველოში. და თავადის სახლში სხვაგვარად ვერ მოხდებოდა, თუნდაც ბოლშევიკთა მმართველობის ხანაშიო.

აჰა, ჩავლილია პირველი შემზადება და დროა უკვე თამადის დანიშვნისა.

ვინ უნდა გაუძღვეს სუფრას?

— ნამდვილი თამადა ძნელი მოსაძებნია, რადგან მან სუფრა ხელოვნების სრულყოფილ ქმნილებად უნდა აქციოს. რასაც ღირიუორისათვის ორკესტრის ნევრნი წარმოადგენენ, ასევე არიან თამადისათვის თანამეინახენი. თითოეულის გამორჩეულ თვისებასა და უნარს უნდა ცნობდეს... ყოველი ადამიანი, თუნდაც მახინჯი, ანდა ბედისწერისაგან დაღდასმული, საკუთარ თავში მაინც იტევს რაღაც მშვენიერს. სადღეგრძელოს დანიშნულებაა სწორედ, ამ მშვენიერების მიგნება და მზიური მაგიით მისი სააშკარაოზე ისეთნაირად გამოტანა, რომ ამ ადამიანმა თვითონაც შეიგრძნოს, როგორ იშლება და იფურჩქნება მასში თამადის მიერ ხოტბაშესხმული თვისება. თამადამ თანდათა-

ნობით ექსტაზამდე უნდა აიყვანოს თანამეინახეთა განწყობილება. ამასთან, იუმორის გრძნობაც უნდა ჰქონდეს, რათა დასაწყისშივე გააქარწყლოს სუფრასთან შექმნილი რაიმე უსიამოვნო ვითარება. ენამჭევრობაც მართებს და სმაც უნდა შეეძლოს ისეთნაირად, რომ სწრაფად არ შეთვრეს.

უმთავრეს თვისებათა მოხსენიებას იკმარებდა, თორემ გრიგოლ რობაქიძეს კიდევ სხვა ნიშნების ჩამოთვლაც შეეძლო სუფრის ამ შეუზღუდავი მბრძანებლისა, რაც უსასრულოდ ზრდიდა როგორც თამადის მისიას, ისე პასუხისმგებლობასაც.

თამადის იდეალურ ხატს რომ წარმოსახავდა, მწერალს თუ ვინმე ედგა თვალწინ, უპირველესად შალვა დადიანი, ვინც რომანის თხრობის ქარგაშიც უნდა ჩართულიყო და... სუფრის ხელმძღვანელის არჩევის ჟამი რომ მოაწევდა, სტუმრებს შორის ორი უნდა აღმოჩენილიყო ამ მხრივ განსაკუთრებულად გამოცდილ-განაფუთი: ის და ოდილიანი (პაოლო იაშვილი).

თავადმა გიორგიმ სანდომიანი ღიმილით უნდა გადახედოს სტუმრებს და... შალვა დადიანს მიუბრუნდეს:

— მამია, დღეს უნდა დამეხმარო.

ყველა სმენად უნდა გადაიქცეს. ახალდანიშნული თამადა დინჯად წამოდგეს, მარჯვენა ხელით სავსე თასი ასწიოს და ალაპარაკდეს. და პირველივე სიტყვებმა მონუსხოს ყველა, უფრო

სწორად კი, სიტყვათა განსაკუთრებულმა ჟღერადობამ.

— ქართულ ენას უნატიფესი, თითქმის მოუხელთებელი ტონალობა ახასიათებს. ოდიშელს არნახულად ეხერხებოდა ყელისმიერ ბგერათა ყველა ნიუანსის გამოხატვა. თავადის სახლი ისე დალოცა, როგორც უძველესი საგმირო ხანიდან გადმოსული, საღვთო სიბრძნით განმსჭვალული სავანე.

და ეს იმიტომ, რომ თვითონ შალვა დადიანიც იმ უძველესი საგმირო ხანიდან მოვლენია ახალ დროებას და მისთვის ის ხანა „შიგნიდანაცა“ განცდილი, არამცთუ ზედმინევნით ჰქონდეს შესწავლილი და გააზრებული.

სადღეგრძელოები რომ ჩათავდებოდა და თავადის დღეგრძელობის ჟამიც მოაწევდა, ერთი სტუმართაგანი მადლობას რომ უძღვნიდა სუფრის დიდებულად წარმართვისათვის, ჰიდირი (მამედ ბეგ აბაშიძე) გაიხსენებდა კოხტისთავის შეთქმულებასა და ცოტნე დადიანის გმირობას — მოძმეთათვის თავგანწირვას — და დასძენდა:

— ჩვენი თამადა თავისი მშობლიური მხარის სახელს ატარებს. ოდიშელის სიტყვა და იერი მუდამ ასეთ კაცს წარმოაჩენს, რომელმაც უწყის, თუ რას ნიშნავს ქართველისათვის მეგობრობა და ერთგულება. დღეგრძელი იყოს მამია ოდიშელი.

ისეთი შეგრძნება დაუფლებიათ, თითქოს ცოტნე დადიანს შეჰყურებდნენ.

თამადა იდგებოდა ღირსებითა და სათნოებით აღსავსე და მოკლედ გადაიხდიდა მადლობას დღეგრძელობისათვის.

შემდეგ ყველა ნელა უნდა წამოდგეს და ისეთი მოწინებით გაირინდონ, როგორც ღვთისმშობლისადმი აღვლენილი ჩუმი ლოცვისას, და ამით კიდევ დასრულდეს მზის ნადიმი, ოღონდაც — მისი რიტუალური ნაწილი.

ის, რაც გრიგოლ რობაქიძის რომანში დეტალურად აღიწერებოდა, ოთარ ჩხეიძის ნოველა გამჭვირვალედ მიაწიშნებდა მკითხველს და მზიური მაგიაც ჩაიფინებოდა სტრიქონებს შორის.

დიდი იმედებით რომ აცილებენ ყმანვილკაცს, შალვა დადიანს ამიტომაც უნდა დაამშვენებინონ სუფრა, მუდამ თამადასა და მადლიანს, წყნარსა და ლომივით მხნეს.

მისი სადღეგრძელო ყველაზე უკეთესი გზამკვლევი და ნოყიერი საზრდო უნდა შეიქნას დიდ გზაზე შემდგარი მამულიშვილისათვის.

აგერ მომღერალთა გუნდიც შეკრებილა, მოცეკვავე ქალ-ვაჟიც მზადაა ასაფრენად, მაგრამ ჯერ თამადა ილოცება და კიდევ გასუსულა სუფრა მისი ორატორული ხელოვნების შთაბეჭდილების ქვეშ.

გზას ულოცავს ყმანვილკაცს, სწავლის გზას, დიდი ცოდნით დატვირთული რომ უნდა დაუბრუნდეს თავის ბედკრულ ქვეყანას.

— უნდა ვისწავლოთ ყველაფერი, ყველაფერი, ყველაფერი და ყველაზე უკეთესადა, ერი

ჩვენი რო შევინახოთ, ჩვენი ყოფნა რო შევინარჩუნოთ, ეს უნდა გავიგოთ და ყველაფერი ამისათვისაც უნდა ვისწავლოთ, ანთუ სწორედ ის უნდა ვისწავლოთ, ეს რო გავიგოთ, ამას რო ჩვენვდეთ ძირისძირამდისა, ძირისძირამდისა, რო აღარაფრით აღარ გავცურდეთ, რო ველარაფერმა ველარ აგვიხვიოს თვალი. ეს უნდა გავიგოთ, ეს უნდა ვისწავლოთ, ამას უნდა ვეცადნეთ, რაც იყო, იყო, უბედურება იყო, ოლონდ იყო და იყო, რაც არის, ის არის გადასატანი, იმაზე ნაკლები რო არ არის და რაც რო იქნება, ნაკლები რო არც ის იქნება; უბედურება არც იქნება ნაკლები, თქვენ სიკეთე თქვით, სიკეთე, სიკეთე, ასე რო დაგვიძვირა გამჩენმა, რო გაგვაჩინა და მიგვატოვა. გაგვაჩინა და მიგვატოვა. აღარც უნდა გვქონდეს იმისი იმედი, აღარც აღარაფრის იმედი აღარ უნდა გვქონდეს. ჩვენვე უნდა ვუშველოთ ჩვენს თავსა და უნდა ვისწავლოთ, ეს უნდა ვისწავლოთ, ეს უნდა გვახსოვდეს, საითაც არ უნდა წავიდეთ. უნდა გვახსოვდეს და უნდა გვახსოვდეს. არ უნდა ვივაჟკაცოთ ტყუილუბრალოდა, თავის განწირვაც რო სირეგვნეა თუ არას არგია შენს სამშობლოსა. მამლუქობა უბედურებაა, სულთანიც რო გახდე ეგვიპტისა. უბედურებაა, უბედურებაა, ჩვენთვის მაინც უბედურებაა. ისე ჰო არ ვამბობ, განა ცოტა გამოგვიცდია. მამლუქობა თუ იანიჩარობა თუ სხვა რამე, სულერთია, სულერთია, შენი რაა, რომ ამშვენებ შენს დამლუპველს ოსმალეთსაო.

აქოთარ ჩხეიძე გამოეხვეოდა შალვა დადიანის სამოსელში და თავის სადღეგრძელოს მიაწერდა უფროს თანამოკალმეს, თუმც სადღეგრძელო ისე აიგებოდა, რაღაც ამგვარი მას შესაძლოა მართლაც წარმოეთქვა, ყოველ შემთხვევაში ისიც ხომ ილია ჭავჭავაძის ნააზრევზე იდგა, ის გაეხადა გზამკვლევად, და მაშ სავესებით გაიზიარებდა თავგანწირვის ამაოებას, თუკი შენს ქვეყანას არ წაადგებოდა, და მამლუქისა და იანიჩარის ბედსაც ტრაგიკულად მიიჩნევდა, რამხელა წარმატებისთვისაც უნდა მიეღნიათ უცხო სახელმწიფოებში.

ყმანვილი უნდა გაემგზავროს სასწავლებლად და დიდხანს შემორჩეს დასავლეთის უნივერსიტეტებს, და ღრმად განსწავლული რომ უბრუნდება სამშობლოს, იმავე დარბაზში კვლავ სუფრა გაშლილა, თამადად ისევ შალვა დადიანი ბრძანდება, მომღერალთა გუნდიც შემოკრებილა, მოცეკვავენიც ასაფრენად გამზადებულან და... დაიბნეოდა და გარეტდებოდა ან უკვე სწავლული, რომ ეგონა, მთელი ცხოვრება გავლიე უცხოეთშიო და... უეცრად აღმოაჩენდა, რომ აქ არაფერი, სრულიად არაფერი შეცვლილიყო:

— თქვენ ისევ აქა ხართ?!. ისევე!.. ისევე!.. ფეხი არ მოგიცვლიათ მასვე აქედანა?!

მთლად ასეც არ იქნებოდა, ცხადია, რომ იქაურობას მართლა არაფერი დატყობოდა დროის სრბოლისა, და აგერ თამადასაც ჭალარა მორეოდა, თითქოს ხმაც გაბზარვოდა, ღარებიც გასჩენოდა ნიკაპქვეშ, ოდნავ ლოყებსაც რომ მის-

ტანებოდა, მაგრამ ის ამდენს ველარ შეამჩნევდა ასე ერთბაშად, რადგანაც თვალები აუჭრელდებოდა იმავე სურათის მხილველს.

თქვენ ისევ აქა ხართ?!

ეგონა, ის სუფრა ჯერაც არ აულაგებიათ, მე რომ გამისტუმრეს, და ერთხანს კიდევ შემორჩენო.

ამ „ერთხანში“ ჩატეულიყო ამის მრავალწლიანი გარჯა და წვალება ერთი ქვეყნიდან მეორეში, ერთი ქალაქიდან მეორეში, ერთი უნივერსიტეტიდან მეორეში ფეხის მოსაკიდებლად. და კიდევ ათასგვარი მღელვარება, ჯოჯოხეთის შეგრძნებასავით რომ მოსდევდა და ახლა ისეთი განცდა დაუფლებოდა, ცხოვრება შეჩერებულია ჯოჯოხეთს იქით და... ხელახლა უნდა გავუდგე იმ მტანჯველ გზასაო.

დრო შეჩერებულიყო.

სუბიექტური და არა ზოგადი დრო? სწავლულისათვის სუბიექტურიც ის გახლდათ და ზოგადიც, გაშეშებულიყო და უამრავ რაიმესაც იწნებდა თავის წიაღში.

გაჩერებული დრო არ გახლდათ შალვა დადიანის თემა და ამიტომაც მორიდებოდა ამ სიუჟეტის გამოყენებას.

სამაგიეროდ, ოთარ ჩხეიძისათვის იყო მახლობელი და ჯერ კიდევ „მანდილში“ გაიაზრებდა ამ უჩვეულო მოვლენას, გაჩერებული დროის შეგრძნებას რომ იწვევს ადამიანში, და ისე ძალუმად და ხელშესახებად, რომ სუბიექტური

დრო ლამის პირწმინდად დაემთხვეს ობიექტურ დროს, ყოველ შემთხვევაში ადამიანს არც განერჩევა, და სუბიექტური შეგრძნება თავისთავად და ძალდაუტანებლად განზოგადდება.

იმ ნოველაში სხვა კუთხიდან შეხედავდა დროის ამ უცნაურ თვისებას.

„სამერცხულში“ — სხვა კუთხიდან.

და ეს ორივე ნიმუში კიდევ შეავსებდა ერთმანეთს, რათა სიცოცხლის იდუმალებისაკენ გზა გაგვეკვალა. მერე რა, რომ იდუმალების სიღრმეს ველარ ჩავწვდებოდით ბოლომდე, განა გზის გაკვალვა ცოტას ნიშნავს?!

მე იმ სახეს რა დამავიწყებსო, — დაიბუბუნებდა შალვა დადიანი ზეპირი ნოველის თხრობისას და „სამერცხულშიც“ პირდაპირ გადავიდოდა ეს ბუბუნი, — გაოცება გახლდათ, თვით გაოცებაი — გამოცხადებული!.. სრულადა. სრულყოფილად გამოცხადებული. მერეცა მხვდებოდა. ემართებოდა იგივეი. სახე ისევე მოექცეოდა ხოლმე...

შალვას შემხედვარეს სულ ის განცდა უჩნდებოდა, გაშეშებულ დროში ცხოვრება მერგუნა და რასაც ვეწვალეები და ვეტანჯები, სულ მოჩვენებითიაო.

როდის-როდის შეეჩვეოდა და ერთად იცინოდნენ ხოლმე ის და შალვა.

რა ბედი მოსწეოდა?

ოცდაჩვიდმეტისათვის ისიც გადაეყოლებინათ.

არა წყინდებოდა ამ ამბის მოყოლაო...

და კიდევ ერთხელ გაიხსენებდა ოთარ ჩხეიძის მშობლიურ სოფელში, მუხის ქვეშ რომ უსხდნენ ტაბლას ყელქცეულის იმ მთვარიან ღამეში, ვენახს რომ დაჰქათქათებდა, მაგრამ მუხის ფოთლებში კი ვერ ატანდა.

თითქოს ესენიც ლანდებად ისხდნენ და ლანდებს გასცქეროდნენ.

ამათთვის — მასპინძლისა და ერთი-ორი თანამეინახისათვის შორეული გახლდათ ის ლანდები.

შალვა დადიანისათვის — არა, თითქოს იქვე რომ ესხდნენ. და თუ ველარ მიაღვენებდა თვალს, გაუკვირდებოდა: რა იქნენ, სად დამეკარგნენო!..

ოთარ ჩხეიძე ასე იგუმანებდა შალვას განცდებს, ასე დაიბეჯითებდა და ასეც გადაიტანდა „სამერცხულის“ ფინალში.

* * *

გაქრებოდნენ, მიმოიფანტებოდნენ ლანდები, მაგრამ გაჩერებული დროის პერსონაჟი ასე ადვილადაც არ მოეშვებოდა შალვას, არ მოეშვებოდა, რადგან ეგებ მისგან შევიტყო წუთისოფლის გამოცანა, დროის გაშეშება თუ შეუძლია, ვითომ ამ იღუმალების ამოცნობა რატომ უნდა იყოს მისთვის შეუძლებელიო:

— თქვენ ისევ აქა ხართ?!. ისევე!.. ისევე!..
ფეხი არ მოგიცვლიათ მასვე აქედანა?!

მოიცვლიდი თუ არ მოიცვლიდი ფეხს, იმ უცნაურად დატრიალებული დროისათვის განა რა მნიშვნელობა ჰქონდა?!.

თავი VI

უჩინებაჩინის ქუდი

თუ რაიმე ეამაყებოდა, მათ შორის საქართველოს მწერალთა კავშირის წესდების შედგენაც, რომლის გამოც მემუარეებში წაცდება: უნდა დავიტრაბახო. თუმცა იქვე მოერიდება ამ სიტყვის თქმა და თავისებურად შეარბილებს: იმ დროს თბილისში ახალი კაცი ვიყავი და, რაკი გარემოებამ მოიტანა, რომ საზოგადოებრივ საქმიანობაში მონაწილეობა მიმელო, დიდი ყურადღებით ამიტომაც მეპყრობოდნენ და ხშირად მამხნევებდნენ ხოლმეო.

როდესაც წესდებას შეადგენდა, რასაკვირველია, წინასწარ გააცნობდა კავშირის დამაარსებელ საორგანიზაციო კომისიას და განსაკუთრებით დაამახსოვრებოდა ნიკო ნიკოლაძის სიტყვები, ძალიან რომ მოუწონებდა ამ ტექსტს.

— თქვენ წარმოიდგინეთ რა გუნებაზედაც დამაყენებდა ასეთი დიდი კაცის გამხნეება.

ნიკო ნიკოლაძეს დაეთანხმებოდა კოტე მაყაშვილი („ცნობილი მონინავე პოეტი“) და:

— ამის შემდეგ დიდხანს ყელმოღერებული დავდიოდი.

მემუარებში ჩაიხატებოდა კოტე მაყაშვილის სილუეტი, როგორც სპეტაკი პიროვნების, მოუფერავის, დიდი პატრიოტისა და მუდამ სანაღმართო აზროვნების მიმდევარის, ვინც გარშემო ყველას უყვარდა და ამიტომაც არ ყოფილა ისეთი საზოგადოებრივი წამოწყება, რომ იგი არ გაერიათ.

მასთან ერთად თავგადასავალიც გადახდებოდა.

ეს ის დროა, როდესაც იოსებ გრიშაშვილსა და კიდევ რამდენიმე მწერალსაც დაატუსაღებდნენ.

მემუარებში გაბუნდოვანებას ამჯობინებდა: არ ვიცი, რა მიზეზით, — თუმც მასაც კარგად მოეხსენებოდა მათი საპროტესტო გამოსვლები და ღლესდლეობით კი დამატებითი განმარტება არცაა საჭირო.

კოტე მაყაშვილი სასწრაფოდ გაეშურებოდა მთავრობისაკენ და შალვა დადიანსაც თან იახლებდა.

— მე თავიდანვე ძალიან დამიახლოვა და უჩემოდ თითქმის არც ერთ საზოგადო საკითხს არ სწყვეტდა.

ეახლებოდნენ კოტე ცინცაძეს, ვინც იმჟამად შინსახკომს განაგებდა და ვისზეც ეს სახუმარო ჭორი დადიოდა, თუ როგორ შეეთვალა მას იოსებ იმედაშვილისათვის, თვალსაჩინო მწერლისა და ჟურნალის — „თეატრი და ცხოვ-

რება" — რედაქტორისათვის: ნუ იმალები, ხომ იცი, ვერსად წამიხვალ, მაგრამ რაც უნდა ეცადო, მაინც არ დაგატუსალებო.

ამ და ამგვარი ჭორების მიხედვით ეგებ ცოტა კომიკურადაც გამოიყურებოდა კაცი, ვინც დავით ქარცივაძის დღიურებში მოიხსენიებოდა ჩეკას მეფედ და სისხლიანი თვალებით მოდარაჯედ რევოლუციონერ მონათათვის.

როდესაც დემონსტრაციას გამართავდნენ მეტეხის ციხეში პოლიტიკური ტუსალები და მოითხოვდნენ ჩეკას თავმჯდომარეს და წაუყენებდნენ მოთხოვნილებას: რა საბუთი მოგეპოვებათ ჩვენი დაპატიმრებისაო, — უგვირგვინო მეფე-კოტე გესლიანად გაიღიმებდა და მწარე სიმართლეს მიახლიდათ: რა საჭიროა აქ ფაქტი თუ საბუთი, თქვენ არესტანტები კი არა ხართ, არამედ ჩვენი პოლიტიკური მტრები და, როგორც კი შეიცვლება პოლიტიკური ვითარება და ჩვენ გავმადრდებით, მაშინ გაგათავისუფლებთო.

— მანამდე? — წყნარად იკითხავდა მოხუცი ისიდორე რამიშვილი.

— მანამდე კი ნურას უკაცრავად. თქვენ დამნაშავე არა ხართ, მაგრამ ციხეს ვერ მოგაშორებთ.

ბედი მდევარი მასაც მოეწეოდა, გულაგის ჯურღმულში ჭლექი რომ ჩაკლავდა რვა წლის შემდგომ თავისივე პოლიტიკური რეჟიმის მსხვერპლს, ჯერ კი ცა ქუდად არ მიაჩნდა და დედამინა ქალამნად, ეგაა, მწერალთა თავკაცს

ანგარიშს გაუწევდა, ძალზე თავაზიანად მიიღებდა კოტე მაყაშვილსა და შალვა დადიანს და გულდასმით მოუსმენდათ. როდესაც ესენი მტკიცებას მოჰყვებოდნენ: დატუსალებულებს დიდი პოლიტიკური დანაშაული არ მიუძღვითო, — ჩაეკითხებოდათ:

— ვინ უთავმდებებს მათ, რომ თუნდაც ასეთ, არა დიდ, დანაშაულს აღარ ჩაიდენენ?

კოტე მაყაშვილს გაეხარებოდა და დიდი რიხით განუცხადებდა:

— თავმდები მე და შალვა ვართ!

ამაზე ჩეკას მეფე გაიცინებდა, შემოხედავდათ და მოკლედ მოუჭრიდათ:

— თქვენ კი გენდობით?

მწერალთა თავკაცი გაფითრებოდა, შალვა გაიღიმებდა, თუმც ეს ღმეჭას უფრო ჰგავდა, ვიდრე ღიმილს.

მაგრამ ის ძალიან აღარ აწვალებდათ და — მათივე თანდასწრებით — ტელეფონით გაცემდა ბრძანებას ტუსაღთა გათავისუფლები-სა.

ჰოი, რა შვებით ამოისუნთქავდნენ.

და შალვა თავის წვლილს ყოვლად უმნიშვნელოდ მიიჩნევდა თანამოკალმეთა დახსნაში და მოგონებებში კოტე მაყაშვილის მიმართ გამოთქვამდა აღტაცებას კიდევ ერთხელ: ეს ჩვენი ძვირფასი პიროვნება, ვიდრე ცოცხალი იყო, მუდამ ჩვენი მწერლების ლალა და მოსარჩლე გახლდათო.

მოდოდნენ კმაყოფილები, მაგრამ თან მოპყვებოდათ ის ავი გადაკვრა, ხუმრობაში გამოხვეული მუქარა: თქვენ კი გენდობით?

ნეტა ამ ავტობიოგრაფიულ რომანში მიხეილ ჯავახიშვილის დახსნის ეპიზოდსაც გვიყვებოდეს, თუნდ დანურულად, მაინც ძალზე საგულისხმო იქნებოდა ამ აქციის უშუალო მონაწილის — ალექსანდრე აბაშელთან, პავლე ინგოროყვასა და ლევან მეტრეველთან ერთად — ნაამბობი, სერგო ორჯონიკიძეს რომ გამოსტაცეს დასახვრეტადაც კი გამზადებული პროტესტანტი, ვინც თურმე გამორჩეულ მწერლად უნდა წარმომდგარიყო ხელახლადაბადებული და იშვიათი მხატვრული ძალითაც წარმოესახა თანადროული ჟამის ტრაგიზმიც და საქართველოს დრამატული ბედისწერაც.

ეს სახელი ერთადერთხელ და მემუარების იმ პასაჟში გაიელვებს, ლიტერატურული გაერთიანების — „არიფიონი“ — ჩამოყალიბებისა და განადგურების ამბავს რომ გვამცნობს ორიოდ სტრიქონით, თუ რაოდენ დიდ აურზაურს გამოიწვევდა მისი შექმნა და აღმანახისებური კრებულის გამოცემა დანარჩენ მწერლებში, განსაკუთრებით კი პროლეტარულ მწერალთა მხრიდან, პავლე საყვარელიძე რეაქციონერებად (ყველაზე მწვავე პოლიტიკური ბრალდება!) რომ მიიჩნევდა იქ გაერთიანებულ შემოქმედთა აუდიტორიას არიფიონელთა სანინაალმდეგო ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა.

ძალზე მსუბუქად და მოკლედაა გახსენებული ის მძაფრი ვნებათაღელვა, რასაც „არიფიონი“ გამოიწვევდა და ხელისუფლება სულაც აღკვეთდა ამ წამოწყებასაც — ყველა სხვა ლიტერატურული კლუბის უნუგემო ბედისა არ იყოს.

არიფიონის წევრთაგან შალვა დადიანიც მოკლე გახსენებას იკმარებდა და გერონტი ქიქოძეც, განსხვავებით გალაკტიონ ტაბიძისაგან, ვინც ღრმა ფსიქოლოგიურ, საერთოდაც მრავალმხრივ დამაფიქრებელ დოკუმენტს დაგვიტოვებდა „არიფიონის“ ხანმოკლე ბიოგრაფიის ირგვლივ და მის ხვეულებშიც ჩაგვახედებდა, შალვა დადიანსაც რომ უნდა გაეეღვა.

„უბედური რუსის“ შემოქმედი დასაბეჭდად ამზადებდა მოგონებებს და ამიტომაც იფრთხილებდა.

„ეფემერათა“ ციკლის შემოქმედი თავისთვის ინიშნავდა და უფრო ამიტომაც ითამამებდა.

ხოლო მანამდე —

ეპოქათა გზაგასაყარზე —

ქუთაისში მატარებლით ჩაივლიდა მენშევიკური მთავრობა.

მათ საპატივსაცემოდ არავითარი დემონსტრაცია თუ მანიფესტაცია არ გაიმართებოდა.

თბილისის დათმობის შემდეგ ნოე ჟორდანიას ხელისუფლების ბედიც უკვე გადანყვეტილი იყო და საქართველოს სახელმწიფოსიც.

შალვა დადიანის თვალწინ გადნებოდა ჩაილულის წყალივით მენშევიკური მთავრობაც და საქართველოს დამოუკიდებლობაც.

ქუთაისს ეს ჯერ მხოლოდ იმით შეეცყობოდა, რომ — ბოლშევიკების შიშით — დაიკეტებოდა ბაზარი, დუქნები, დაწესებულებები და ქალაქი თითქოს ადამიანებისაგან დაიცლებოდა.

ცხადია, მსახიობებიც შეწყვეტდნენ წარმოდგენებს.

მაგრამ მოსალოდნელი შიმშილი როგორ აერიდებინათ?

ამისათვის შეადგენდნენ მცირე კომისიას ცნობილ არტისტთაგან ალექსანდრე იმედაშვილის მეთაურობით და სურსათ-სანოვაცის ერთკვირიან მარაგს გაიჩენდნენ.

ერთ დღეს შალვას რუსი ჯარისკაცი უნდა მისდგომოდა ბინაზე და, რომ დააზუსტებდა, ეს არის თეატრის რეჟისორიო, შეუვალად განეცხადებინა: უნდა წამომყვეთ, კრებაზე გიბარებენო.

ეს წელმონყვეტილი გაჰყვებოდა იმ შენობისაკენ, სადაც წინათ შავი ქვის მრეწველთა საბჭო მოთავსებულიყო და ერთ დროს გიორგი ზდანევიჩი და კიტა აბაშიძე თითქმის მთელი იმერეთის კულტურულ საქმიანობას მოთავეობდნენ, ახლა კი უამრავ ხალხს მოეყარა თავი და კრების გახსნას ელოდნენ.

უეცრად ვილაც კაზაკი უნდა წამომდგარიყო, კრება გახსნილად გამოეცხადებინა, მის თავმჯდომარედ კი დაესახელებინა... შალვა დადიანი, როგორც ყველასთვის საყვარელი საზოგადო მოღვაწე და თეატრალური რეჟისორი.

ეს შეცბუნდებოდა: ან ეს კაცი საიდან მიცნობს, ან აქ მყოფ, ჩემზე გამოცდილ ქუთათურ მოღვაწეებს რატომ არ უწევენ ანგარიშსო?..

ასეა თუ ისე სათავმჯდომარეო სკამზე რომ დაბრძანდებოდა, ის კაზაკი ჩუმად აცნობებდა: მე აქ შემოსული ჯარის პოლიტხელი ვარ და მონდობილი მაქვს, რომ გავაცნო ხალხს ჩვენი პროგრამა ხელოვნების დარგში და თბილისში გასაგზავნად ხელოვანთა პროფკავშირის ყრილობაზე დელეგატი ავირჩიოთო.

შალვა დადიანი მისი ინსტრუქციის მიხედვით წარუძღვებოდა კრებას... გუნებაში ძალიანაც გაკვირვებული: ან ასეთი სიჩქარე რას უნდა მოასწავებდეს და ან ასეთი მოქმედი მუშაობაო?!

პოლიტხელი დიდხანს რომ შეყვებოდა საჯარო გამოსვლას საერთოდ მუშაობის წარმართვაზე, განსაკუთრებით კი ლიტერატურის და თეატრისა, მისი ნაუბარი კამათს გამოიწვევდა. დამსწრეთა მხრივ, მაგრამ იგი არცერთ შენიშვნას არ გაიზიარებდა და შალვაც შეატყობდა და ყველაც: დიქტატორულად გვიმტკიცებს თავის დებულებებსო.

ახალი წესრიგი მყარდებოდა.

ასეთი წესრიგი!..

და დამსწრენი რომ სიტყვას სიტყვაზე მოითხოვდნენ და მოლაპარაკეთა სია გაიზრდებოდა, ახალი წესი და მოთხოვნა საბოლოოდ გაიშიშვლებდა თავს კაზაკის გამოსვლაში:

— ჩვენ დისკუსია კი არა გვაქვს დღეს ამ საკითხზე, არამედ მე გაგაცანით პარტიის შეხე-

დულება და მისი გადანყვეტილება და ჩვენც ამას უნდა დავემორჩილოთ.

ესეც ახალი დროის დისკუსია!..

ახალი დროის დემოკრატიის ნამდვილი სახე და რაობა!..

ახალ მონესეთა მმართველობის სტილი.

კაზაკი თავის მხრივ კვლავ შალვა დადიანს დაასახელებდა თბილისში წამსვლელ დელეგატად და... ერთხმადაც აირჩევდნენ.

მემწარებში ირწმუნება, მაშინვე მივხვდი, იმიტომ კი არ ამირჩიეს, რომ სხვებს ვჯობდი, არამედ — მაშინ არავინ იცოდა ბოლშევიკების დამოკიდებულება „ამ საქმისადმი“ და... გამწირესო.

და აი, შალვა დადიანი მოემგზავრება თბილისისაკენ მარიამ ორახელაშვილთან, ბუდუ მდივნის ცოლთან (მენშევიკებს რომ დაეპატიმრებინათ და ის-ისაა გათავისუფლებულიყო ბათუმის სატუსალოდან), ალექსანდრე აბაშელთან, სოლომონ ახვლედიანსა და კიდევ რამდენიმე ინტელიგენტთან ერთად, რომელთა სახელებიც აღარ დაამახსოვრდებოდა. მატარებლის კომენდანტობას ითავებდა ის კაზაკი, ვინც ყველას ამცნობდა: თბილისში მიმყავს საქართველოს ახალი მთავრობაო.

და შალვასა და ალექსანდრე აბაშელს როგორ არ ეცინათ, მთავრობის წევრებად რომ აცხადებდნენ ასე იოლად და გაურჯელად.

საგულისხმოა ის ეპიზოდი, ზესტაფონის სადგურში კარგა ხანს რომ შეაჩერებდნენ მატა-

რებელს, მაგრამ მგზავრებს ქვემოთ ჩასვლის ნებას არ დართავდნენ, ესენი, ორი მწერალი, ვაგონის კარს განზე განევდნენ და მიაჩერდებოდნენ სადგურს, ეგებ ვინმეს მოვკრათ თვალიო. და კიდევ გაჩნდებოდა მათ წინ პოეტი ვარდენ ყიფიანი, ღვანკითელის ფსევდონიმით ცნობილი და ამჯერად, როგორც სადგურის უფროსი, რკინიგზელის ფორმაში გამოწყობილი და წითელი ქუდითაც დამშვენებული, და ასტეხდა ყვირილს:

— რა გვიქნეს ამ ოხრებმა, მთელი ქალაქი გაგვიჩანაგეს, ოი, წყეულები, წყეულები.

ეგონა, ამათაც ავიყოლიებ, ჩემი სულისკვეთებისეზრსო.

და მართლაც ასე იქნებოდა, ეს ორნი მთლად ახალი მთავრობის წევრებად რომ არ გამოეცხადებინათ და კაზაკის მიერ თოქაბმულნი ახალ მოწესეთაქენ არ ყოფილიყვნენ გაჩქარებულნი. ეგაა, შალვა დადიანი და ალექსანდრე აბაშელი სხვა თანამგზავრებივით არ მიიმალმოიმალეობდნენ, რაღაც-რაღაცების გამოკითხვას კი დაუნწყებდნენ, იქნებ მის ენაწყლიანობას როგორმე ხელი შეეშალოთო. და აბაშელი რომ ჰკითხავდა: სხვა როგორ ხარ, ვარდენ, ხომ ყოჩაღად ხარო?! — უარესი გამოვიდოდა, რადგანაც ვარდენი მთელ თავის გულისწყრომას ამოაფრქვევდა:

— რაღა ყოჩაღად, ჩემო საშა, გუშინ დილით ძმა დამიხვრიტეს ამ წყეულებმა.

თბილისში ჩასულები პირდაპირ დიდ თავყრილობაზე ამოჰყოფდნენ თავს — იქ უკვე ჩატარებინათ ხელოვანთა კავშირის ორგანიზაცია და მისი ხელმძღვანელობის არჩევნები და თავმჯდომარედ ვალერიან გუნია აერჩიათ.

ახლა გასარკვევი გახლდათ, თუ ვინ უნდა აერჩიათ განათლების კომისარიატთან ახალჩამოყალიბებულ ხელოვნების სამმართველოში რესპუბლიკის თეატრების გამგედ.

მუსიკის განყოფილებას მელიტონ ბალანჩივაძეს ჩააბარებდნენ, ლიტერატურისას — ალექსანდრე აბაშელს, მხატვრობისას — გრინევსკის. ყრილობას ხელმძღვანელობდნენ განათლების კომისარი და მისი დამხმარენი, ცეკას წარმომადგენელნი: ლევან ლოლობერიძე და არჩილ მიქაძე. და სწორედ ისინი წამოაყენებდნენ შალვა დადიანის კანდიდატურას. სხვებიც აღმოჩნდებოდნენ მსურველნი ამ თანამდებობის მოპოვების, მაგრამ:

— ზემდგომმა ორგანოებმა რატომღაც ჩემს კანდიდატურას დაუჭირეს მხარი.

ამ სიტყვას „რატომღაც“ ხშირად იყენებენ ხოლმე ფარისევლური გაოცებით, ვითომდა ეს ყოველივე ჩვენს ჩაურევლად მოხდა, პირდაპირ ზეციდან დაგვებერტყაო. არადა, მის მისაღწევად ვინ აღარ ჰყავთ შეწრიალებული და რა აღარ აქვთ ნაკადრი. ამ შემთხვევაში კი სწორედაც გამოჩნაკლისი ვითარების შემსწრენი უნდა ვიყოთ, რადგანაც შალვა დადიანს — რამდენადაც სწორად ვიცნობთ მის პიროვნებას — არამცთუ ოდ-

ნავ საჩოთიროც არაფერი ჩაუდენია ამ თანამდებობის ხელში ჩასაგდებად, დაპირებითაც არაფერს დაპირდებოდათ ბოლშევიკებს, ის კი არა, ხელსაც არ გაანძრევდა მის მოსაპოვებლად.

ბედი უღიმოდა, და აქ კიდევ რა, ცოტა არ იყოს აბურდულ და ქაოტურ რეალობაში, გაღიმება ის გახლდათ თუ გახლდათ, ლევან ლოღობერიძისგან ასეთი თანადგომა სრულიად უხიფათოდ რომ ჩაუვლიდა 1937 წელს, ის ავბედითი ჟამი რევოლუციისა და ახალი პოლიტიკური სინამდვილის ერთ-ერთ გმირსაც რომ გადაიყოლებდა და მასთან მეგობრობა არ შერჩებოდათ პაოლო იაშვილსა და ტიცვიან ტაბიძეს. შალვა დადიანი იმათსავით არ დაძმობილებოდა, მაგრამ ამხელა თანამდებობაზე უშუალოდ ლევან ლოღობერიძის კანდიდატი რომ გახლდათ, დახვრეტას თუ გადარჩებოდა, დაპატიმრებას მაინც ვერ უნდა აცდენოდა.

მაგრამ... ბედი შებურავდა უჩინმაჩინის ქუდით და უვნებლად გამოატარებდა განსაცდელს.

მაშინ კი, რესპუბლიკის თეატრების გამგედ რომ დაინიშნებოდა და მასაც, სხვა გამგეებისა არ იყოს, მოსკოვიდან ჩამოსულ რუს კომუნისტს მიუჩენდნენ მრჩევლად, კიდევ გაჩნდებოდა იდეა — უკუგდებულყო ქართული სასტამბო შრიფტი და საერთოდ ქართული ანბანის გამოსახულება და, სამაგიეროდ, შემოღებულყო ლათინური. და შალვა — სხვა თანამოაზრეებით — აღშფოთებას რომ გამოთქვამდა ამ

განზრახვის წინააღმდეგ და ზემდგომ ორგანო-
ებსაც მიმართავდა პროტესტით, ისინი... გაი-
ზიარებდნენ ამ აღშფოთებას და ერთხელ და სა-
მუდამოდ აიღებდნენ ხელს ქართული ანბანის
შევიწროება-განდევნაზე.

რაკილა თეატრალური განყოფილება მისთ-
ვის მიეზარებინა, კინემატოგრაფსაც — თანდა-
თან რომ უნდა დამკვიდრებულიყო — მასვე მი-
ანდობდნენ, და მისი უფროსობისას „არსენა
ჯორჯიაშვილსა“ და „სურამის ციხეს“ რომ გა-
დაიღებდნენ, ორივე კინოფილმში შალვა დადი-
ანსაც მიაღებინებდნენ მონაწილეობას — ეპი-
ზოდურ როლებში.

და მელიტონ ბალანჩივაძეს ქუთაისში რომ გა-
დაიყვანდნენ ახალგაზსნილი მუსიკალური სას-
წავლებლის დირექტორად, მუსიკალური სექტო-
რის ხელმძღვანელობასაც შალვას ჩააბარებდნენ,
და კომპოზიტორი კოტე ფოცხვერაშვილი რომ
იცინებდა ამის გაგონებაზე: რა ესმის შალვას მუ-
სიკისა, კონტრაპუნქტიც არ იცის, რას ნიშნავსო,
— შალვა კი არ განაწყენდებოდა ამის გაგონება-
ზე, თვითონაც აჰყვებოდა ამ სიცილს და მემუა-
რებშიც ჩვეული სილალით გადმოღვრიდა.

ეგაა, არც იმ გულისტკივილს დაფარავდა,
შაბათობიდან მომავალს ერთი პატივცემული
მანდილოსანი ჯერ შორიდან რომ დაუძახებდა:
აქ მობრძანდით, შალვა, აქ მობრძანდითო, —
ისეთი კილოთი, უფროსები რომ მიმართავენ
ხოლმე დამნაშავე ბავშვს, და ესეც მორიდებით

რომ მიუახლოვდებოდა, ის არც გამარჯობას ეტყოდა და არც ხელს ჩამოართმევდა, პირდაპირ შემოუტევდა:

— შე უბედურო, შენც მოღალატე შეიქენი!

წუხდა და განიცდიდა შალვა დადიანი იმ საპატივსაცემო ქალბატონისაგან ასეთი სიმკაცრის გამოჩენას (თვითონ ამ სიტყვას ამჯობინებდა: გაპინტრიშებას!): კი მინევს თანამშრომლობა ბოლშევიკებთან, მაგრამ ეს ყველაფერი ჩემს უნებურად მოხდა, თორემ, აბა, სათაკილო რა ჩამიდენიაო?!

მაგრამ როგორ გინდოდა აგეხსნა იმ მანდილოსანისათვის: ბედი მილიმის და მან მიმაგდო ახალი მთავრობის ნევრთა შორისაცო.

გატვრენა უჯობდა და მორჩილად დადგომა, თორემ ასეთი არგუმენტის პასუხად ქალბატონი ხეირს არ დააყრიდა: შენივე გამოჭედილია ეგ ბედი და ნურავის ნურაფერს აბრალებო!..

არადა...

ხომ ხდება ბედის უცნაური წყალობანი?!.

...თუ ხდება და ერთხელ, ერთადერთხელ მაინც რომ გამოანათებინა ჩემს ცხოვრებაშიც, ვითომ რა იქნებოდა, გაუნელებელ ტანჯვასა და ეკლის გვირგვინის ჩხვლეტას წამიერი სულისმოთქმა მაინც რომ დაჩნეოდაო, — ალექსანდრე ყაზბეგის ლანდსაც ველარაფერი გაეგო წუთისოფლის ასეთი ულმობელობისა მის მიმართ.

თავი VII

**სილატაკე —
პატარა ჯვარცმა**

ამას — სამოსისადმი გადამეტებული მზრუნველობისა და თავმომწონეობისათვის გაკილავდნენ.

თვითონ — სამოსისადმი აგდებული დამოკიდებულებისათვის დაძრახავდა ტერენტი გრანელს, და მიანიშნებდა: თავმოყვარეობას გაუფრთხილდი, თორემ ასეც არ შეიძლება მართლა და მართლათ.

— ჩაიცვი, ყმანვილო, ჩაიცვი! — მიაძახებდა და თავის გზას გაუყვებოდა.

აბა, სად ეჩიჩინა და ემტკიცებინა, და დაე ეს ერთი სუსხიანი ფრაზა ყოფილიყო დარდისა და სასაფლაოების პოეტის გამომაფხიზლებელი, გლახაკივით რომ დაიარებოდა და განზრახ თუ უნებლიეთ ამცირებდა მწერლის სახელს.

ის... გარეტდებოდა ამ შემოტევიტ, თითქოსდა იუმორში გამოხვეულიტ, მაგრამ ერთი ის გახლდატ იუმორი: როგორ ცოტნე დადიანივით გამონყობილხარო! — და მეორე ეს: ჩაიცვი, ყმანვილო, ჩაიცვიო!..

მილასლასებდა შინისაკენ ტერენტი გრანელი.

„მააქვს რო?!. შენ მაჩუქე და უარი გითხარი რო?!.“

შალვა დადიანს ვერ წარმოედგინა პოეტის ასეთი დაგლახაკება და ფიქრობდა: ნეტა რისთვის სჭირდება ჯამბაზის თამაში, კომიკოსად რატომ აჩვენებს თავს ხალხს, სრულებით არ უხდება მისი ამგვარი გარეგნობა მისივე პოეზიის უკიდურესად მელანქოლიურ სულისკვეთებასო: ვითომ რა, უფრო შეიბრალებნო?!.

თავმოყვარეობა თუ დაგეკარგა, შემბრალებინლა გამოგიჩნდებოდა, თორემ პატივისცემას სიზმარშიც აღარ უნდა დალოდებოდი.

ისე ნეტა მართლა რისთვის?!.

ტერენტი გრანელის გონებაში კი ნელ-ნელა ლაგდებოდა სტყევები და სტრიქონები, ერთსტრიქონიან ლექსად რომ უნდა შეკრულიყო, უფროსი თანამოკალმის პასუხად, თავისთვის რომ ჩაინიშნავდა და გულსაც ამით მოიოხებდა, იმ წუთას თუ გავუყუჩდი, სამაგიეროდ, პოეტური პასუხი გავუმზადეო.

პასუხი, მისი დრამატული ყოფის დამადასტურებელი, მწარე და გაუსაძლისის, პასუხი — თავაზიანი, შეფარული საყვედურით გაჟღენთილი, არ ვიმსახურებდი ასეთ შემოძახილსო, პასუხი — ეპიგრაფად რომანისტის ის სუსხიანი სიტყვები რომ წაემძღვარებოდა, და თითქოს იქვე მიედევნებინა ზურგში, უკვე თავისი გზით მიმავალისათვის:

ბატონო შალვა, არამთუ კაცმა, —
ბავშვმაც კი იცის ჭამა და ჩაცმა.
შენ სილატაკეს არ იცნობ, ალბათ,
რომელიც არის პატარა ჯვარცმა.

შენ სილატაკეს არ იცნობ, ალბათო...

დიდი ქონებით ვერც ვერასოდეს დაიკვეხნი-
და შალვა დადიანი, გაჭირვებაც ბევრი შეხვედ-
როდა და უფულობასაც ხშირად აეწვა მისთვის
ხელისგულები, მაგრამ სილატაკე?!. ამ მართ-
ლაც პატარა ჯვარცმის შეგრძნება არასოდეს
დაუფლებოდა, სიგლახაკე შორს გახლდათ მის-
გან და... მისი რჩევის პასუხად ტერენტი გრანე-
ლის შეგონება თუ მიახვედრებდა რაღაც ისე-
თის არსებობასაც, რაც მისთვის მანამდე სრუ-
ლიად შეუმჩნეველი რჩებოდა.

ბატონო შალვა, არამთუ კაცმაო...

ვილაც აუცილებლად ამცნობდა ამ ექსპრომ-
ტის არსებობას და... ჩააფიქრებდა.

ეს პანია ლექსი კი ჩარჩებოდა ტერენტი გრა-
ნელის არქივში, ოდესმე მის პოეტურ კრებუ-
ლებშიც დაიდებდა ბინას, მაგრამ ჩაიკარგებო-
და, ვიდრე უეცრად მურმან ლებანიძე არ გამო-
აცხადებდა შედევრად და უკეთეს საცხოვრისს
მოუძებნიდა — ქართული პოეტური შედევრე-
ბის გვერდით. მკაცრად შეარჩევდა ტერენტი
გრანელის ლირიკულ მემკვიდრეობასაც და
არაერთ ისეთ ლექსს განირავდა, მკითხველთა
შორის საკმაო დაფასება და პოპულარობა რომ

მოეპოვებინა, მაგრამ ამ ოთხად ოთხ სტრიქონს ვერ შეეღოდა და თვალსაჩინოდ გამოსდებდა: აჰა, თქვენც იხილეთ და ირწმუნეთ, ჩაუკვირდით და განიცადეთო!..

რომელიც არის პატარა ჯვარცმაო...

...ისე ნეტა ალექსანდრე ყაზბეგსაც თუ გამოსჩენოდნენ მრჩეველნი: ჩაიცვი, ყმანვილო, ჩაიცვიო!..

* * *

აკაკია, აკაკი წერეთელია და ტანსაცმელს რატომ აქცევს ყურადღებასო?! — გული წყდებოდა შალვა დადიანს.

თავი VIII

„გუშინდელი“ ავტორისეულ სამეულს მიღმა

ვახტანგ ჭელიძისათვის რომ გეკითხათ, ძნელად გავიხსენებდით მეორე ქართველ მწერალს, შალვა დადიანივით ნაყოფიერად რომ ემოღვანოს დრამატურგიაში.

ორმოცამდე ორიგინალური პიესა, ამდენივე — თარგმნილი ან გადმოქართულებული.

ამდენი პიესა ერთი რანგისა რომ ვერ იქნებოდა, დიდი რამ მიხვედრა არა სჭირდება, თუმც იმ ნუთას ყველა შეასრულებდა თავთავის დანიშნულებას — რეპერტუარს შეავსებდა, ღარიბსა და ძლივძლიობით მოღინღილეს, მსახიობის საბენეფისოდ გამოადგებოდათ. საჩქაროდ და სახელდახელოდ კი განსაკუთრებული წარმატების მიღწევა მეტად ძნელია, თუმც იშვიათი გამონაკლისები აქაც არსებობს, ეგაა, შალვა დადიანის დრამატურგიული თხზულებების ეს ნყება გამონაკლისთა შორის ვერ მოხვდებოდა. და ისედაც ცოტა დაუგროვდებოდა ისეთი პიესა, რეჟისორები თუ მკვლევარები ადრე თუ გვიან რომ დაისაჭიროებდნენ.

არადა, თეატრით სუნთქავდა, თეატრით ცხოვრობდა. თანდათან მსახიობობასაც ჩამოეხსნებოდა, რეჟისორობაზეც აიღებდა ხელს, მაგრამ დრამატურგობას კი ვერ მოეშვებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ რაღაც განსაკუთრებულად სულაც არ ესახებოდა ამ ჟანრში თავისი წარმატებანი და ასეთი ხელხვავეიანი დრამატურგი ყველაზე მნიშვნელოვნად სამად სამ პიესას გამოარჩევდა, როდესაც მოგონებებში ამ თემაზე ჩამოვარდებოდა სიტყვა:

„თეთნულდი“, „კაკალ გულში“ და „ნაპერწყლიდან“.

დანარჩენი დრამატურგიული თხზულებებისათვის „და სხვაზე“ მეტს არ გაიმეტებდა.

ის კი არა, ერთ თავყრილობაზე რომ ჰკითხავდნენ:

— ვინ მიგაჩნიათ ყველაზე დიდ დრამატურგად დღევანდელ დღეს?

ვიდრე მის პასუხს მოისმენდეთ, წარმოიდგინეთ, რომ ასეთი რამ სხვა მწერლისთვისაც ეკითხათ. — როგორ თუ ვინო? — ზოგი შემწყნარებლურად ჩაილიმებდა და ზოგი სულაც გაგულისდებოდა, — ეს კიდეც საკითხავიაო? — და დარბაზისათვის ცხადლივი იქნებოდა, თუ ვის გულისხმობდა „ყველაზე დიდში“.

ეს კი:

— ყველაზე დიდ დრამატურგად მიმაჩნია სანდრო შანშიაშვილი.

შალვაა, შალვა დადიანია და მისთვის სრულიად იოლია საკუთარი თავი არ დაგისახოს საუკეთესოდ საუკეთესოთა შორის.

ლალი კაცის ეს უშურველი ფრაზა ისე იმოქმედებდა სანდრო შანშიაშვილზე, მოგვიანებით მემუარულ ჩანაწერებში შალვა დადიანის პორტრეტსაც რომ წარმოსახავდა, აღმატებულ სიტყვებსა და ფერებს აღარც თვითონ დაიშურებდა და მოიხსენიებდა საქართველოს გრძნობად, გონებად და გულად. ბუნებისაგან რჩეულად და „ზეგარდმო მადლით ცხებულად“. ილიასა და აკაკის ფესვებიდან ამოზრდილად. ფრიდონის, ტარიელისა და ავთანდილის სიდიადის, სიმტკიცისა და ზრდილობის ერთობლივ განმასახიერებლად.

დანარჩენი დრამატურგიული თხზულებები-სათვის „და სხვაზე“ მეტს არ გაიმეტებდაო...

ჩამონათვალში არსადაა „გუშინდელნი“, პიესა, რომელთანაც ასოცირდება უპირველესად შალვა დადიანის სახელი, და გაიგივდება იმიტომაც, მის მიხედვით თემურ ჩხეიძის მიერ დადგმული სპექტაკლი ჩვენი თეატრალური ხელოვნების უკეთეს ქმნილებათა შორის რომ შეირაცხებოდა.

თუმცა ამ პიესას მემუარების სხვა პასაჟში რომ მოიხსენიებს, და მასთან ერთად კიდევ ორ ნიმუშს: „მღვიმეში“ და „შენი ჭირი მე“?

თუმცა, მოგეხსენებათ, კონტექსტს გააჩნია.

ეს ის პასაჟია, როდესაც შალვა დადიანი ბოდიშობს შემოქმედებით ნაყოფიერებას დრამა-

ტურგიაში მხატვრულ ღირსებათა ხარჯზე და თავს იმართლებს ჩვენი თეატრალური რეპერტუარის სიღარიბით: ქართული პიესების სიმცირემ დამაძალა, ბედი აქაც მეცადაო.

იმხანად დაწერილიყო ეს სამი პიესა, როგორც მისი სადებიუტო ქმნილებანი, და ამიტომაც შელავათით უნდა შეგვეხედა და დიდი რამ მხატვრული ღირსებანი არც მოგვეთხოვა.

თავისი დრამატურგიული ნაღვანის უკეთეს ნიმუშთა შორის როგორ გამოურევდა!..

იმ სამს სავსებით იმყოფინებდა.

ვახტანგ ჭელიძეც სამ პიესას გამოარჩევდა განსაკუთრებით, „კაკალ გულში“ და „თეთნულდი“ მის სიაშიც განმეორდებოდა, მაგრამ „ნაპერწკლიდან“ შეიცვლებოდა სწორედაც „გუშინდელნით“, თანაც ამ პიესას ერთგვარი შარავანდითაც შემოსავდა: თუ რამდენად აქტუალური შეიძლება იყოს დადიანის პიესები თანამედროვეობისათვის, ანუ როგორ შეიძლება მათი სადღეისოდ აჟღერება, ამის მაგალითად „გუშინდელნის“ ბოლო დადგმაც გამოდგებოდა, თემურ ჩხეიძის მიერ განხორციელებულიო.

„ნაპერწკლიდან“, ცხადია, ვერ მოხვდებოდა და ვერც უნდა მოხვდეს შალვა დადიანის პიესათა რიგიან სიაში, როგორც კონიუნქტურული ნიმუში, რევოლუციური სულისკვეთებით განმსჭვალული და მორგებული საბჭოურ-სოციალისტურ ფსევდომხატვრულ პრინციპებს, და მისი პოპულარობაც და დაფასებაც ამას გამოენვია

— თარგმნა რამდენიმე ენაზე და დადგმა: მოსკოვში, ლენინგრადში და რუსეთის პერიფერიის სხვა თვალსაჩინო ქალაქებში, აგრეთვე სომხეთში, აზერბაიჯანში, ყაზახეთში, დაღესტანში, ბელორუსიასა და უკრაინაში. არ დადგმულა, მაგრამ ითარგმნა კი ჩინურადაც და ჩეხურადაც.

საბჭოთა იმპერატორს კიდევ რომ ეცოცხლა, პიესა მეტი და მეტი ტრიუმფითაც შემოივლიდა ქვეყნიერებას და... საბოლოოდ კი მაინც ისე დასამარდებოდა, მხატვრული თვალსაზრისით აღარავის მოაგონდებოდა. კონიუნქტურული თვალსაზრისითაც გაინირებოდა და შალვა დადიანის რჩეულ თხზულებათა ხუთტომეულის IV ტომში სხვა პიესების („გუშინდელნი“, „კაკალ გულში“, „თეთნულდი“, „შავი ქვა“, „არაფერიც არ იქნება“, „უნაუნა“ და „ცოცხი და ლოკოკინა“) გვერდით მისი ადგილი აღარ აღმოჩნდებოდა.

ნეტა „გუშინდელნი“ ავტორს თავის პიესათა ოთხეულში ან ხუთეულში თუ მაინც წარმოედგინა?

რა გახდა მისი ხსენებაც იმ ჩამონათვალში, რომელიც სულაც არა ზღუდავდა, რომ მაინცდამაინც სამი პიესა გამოერჩია, დაესახელებინა მეოთხეც, მეხუთეც, მეექვსეც... კაცს რომ ორმოცამდე ჯერ მარტო ორიგინალური პიესა მოეპოვება, ოთხიც ველარ უნდა მოიხმოს სანიმუშოდ?

ან ეგებ სრულიად არ აფასებდა და თავის წარუმატებლობადაც მიაჩნდა, და მისი ამ შეხედულებასა თუ განწყობილებაზე ოდნავადაც

ვერ ემოქმედა აღფრთოვანებულ წერილს, თანაც ვისგან მოწერილს?

1922 წელს ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი საგასტროლოდ რომ ჩამოვიდოდა ბათუმში და თავის მხრივ დაესწრებოდა „გუშინდელნის“ დადგმას, ისე აღტაცდებოდა, რომ თავს ვერ შეიკავებდა შალვა დადიანისათვის არ მიეწერა ბარათი „ნამდვილი მხატვრული განცდებისა“ და „საუცხოო ტალანტით დაწერილი კომედიისათვის“:

— იშვიათია საღამო, რომლიდანაც ესოდენ ნეტარება მიმეღოს. ყოველი მოქმედი პირი ცხოველი განსახიერებაა. უდავო ჭეშმარიტებაა საუცხოო იუმორი, კვანძი, დიალოგი და სიუჟეტი, საკვირველი მხატვრული შეგრძნება, სიუხვე ტიპებისა პირდაპირ საკვირველია, მეც ვხარხარებდი შეშლილივით, ყველანი თამაშობდნენ ნიჭიერად და ცხოვლად, განსაკუთრებით გელოვანი, არასდროს არ დამავეიწყდება საკვირველი თქმა „სიძე“.

ანდა... ისიც ხომ შეიძლება, თემისა და პრობლემატიკის სიმწვავეს ეკარნახა, რომ სჯობდა მორიდებოდა მის ხსენებას უკეთესი ჟამის მოლოდინში?

თუმცა... „გუშინდელნს“ არც გადახდენოდა რაიმე ისეთი თავგადასავალი, რაც შეხვედროდა იმ ორს: „კაკალ გულში“ და „თეთნულდი“, — რამდენჯერმე რომ მოხსნიდნენ და აღადგენდნენ.

„თეთნულდში“ საბჭოური აზროვნების პრინციპების დარღვევად ჩამოართმევდნენ

ტრაგიკულ ფინალს — მთავარი გმირის აღსასრულს. მართალია მის მიერ წამოწყებული საქმე იმარჯვებდა, რაც გულისხმობდა სვანეთში გზის გაყვანასა და ამ პატრიარქალური სამყაროს გარდუეალ რღვევას, სწორედ იმას, რასაც მოითხოვდნენ ახალი წესრიგის დამამკვიდრებელნი, მაგრამ პერსონაჟის ეს დაღუპვა სჭრიდათ ყურს: მაყურებელი ამ აქტში გმირის საქმის მოსალოდნელ დამარცხებას დაინახავს, გამარჯვების იმედოვნება ძალზე სათუო გამოჩნდება, მყიფე და ყინულზე აგებული, და პატრიარქალიზმისა და კონსერვატიზმის გმობის მაგივრად ვაითუ მისი აპოლოგია გამოვიდესო.

თან ენანებოდათ სვანეთში ახალი ცხოვრების შეჭრის სურათები, თეთნულდზე აღმართული ახალ მოწესეთა დროშა, და თან ვერ ეგუებოდნენ ტრაგიკულ ფინალს — ვერც შალვა დადიანის პიესაში და ვერც სხვათა დრამატურგიულ თხზულებებში. არა, არც ფინალის დამახინჯებას მოერიდებოდნენ, ერთხელ ჩაუდენიათ თუ ორჯერ, ფინალი რომ შეუცვლევინებიათ ავტორებისათვის და თხზულების მხატვრული კონცეფცია პირნმინდად ამოუყირავებიათ, მაგრამ ამასობაში უკონფლიქტობა რომ დამკვიდრდებოდა და დრამატიზმი ლამის სრულიად განიდევნებოდა ხელოვნებიდან, მკითხველსა თუ მაყურებელზე ზემოქმედებაც უკიდურესად შესუსტდებოდა და საბჭოთა იდეოლოგიები ძალიან შეფიქრიანდებოდნენ, რა ახალი გზა გამოეძებნათ.

მერე გაჩნდებოდა კრიტიკაში ტერმინი „ოპტიმისტური ტრაგედია“ — სრული გაუგებრობა ჟანრობრივი თვალსაზრისით, მაგრამ იდეოლოგიურადაც ხელსაყრელი და დრამატურგებსაც ძალიან წაადგებოდათ. ამ ტერმინის ფონზე ისე ამოვარდნილად აღარ მოჩანდა მთავარი გმირის დაღუპვა, რაკილა ოპტიმიზმი — საბჭოური ყოფისა და აზროვნების ეს ერთ-ერთი ფუნდამენტური ცნება და მოთხოვნა — აღარ ნელდებოდა. ეს ოდიოზური ტერმინი შესაძლოა დრამატურგებმაც უკარნახეს ნაფიც კრიტიკოსებს და თავიანთ მეკავშირეებად აქციეს. და შალვა დადიანის „თეთნულდიც“ ოპტიმისტურ ტრაგედიად რომ გამოცხადდებოდა, თავდასხმებიც შენელდებოდა მის მიმართ.

„კაკალ გულში“ კი იმ მხრივ გახდებოდა კრიტიკის შემოტევის სამიზნე: მრუდე სარკეშია დანახული ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებაო.

არადა, ვახტანგ ჭელიძის მოწმობისა არ იყოს:

— ეს პიესა იყო ერთ-ერთი პირველი მამხილებელი მხატვრული ქმნილება ცხოვრებაში ფეხმოკიდებულ ბიუროკრატიზმზე.

„კაკალ გულში“ „გუშინდელნის“ სატირულ სტილისტიკას რომ გააგრძელებდა, ავთანდილ ნიკოლეიშვილიც ამ კომედიის უმთავრეს ღირსებად იმას მიიჩნევდა, რომ: ჩვენი მწერლობის ისტორიაში ერთ-ერთ პირველს ემხილებინა საბჭოთა ხელისუფლების წყალობით საოცრად

აღზევებული ბიუროკრატიზმი, უსაქმურობა, მომხვეჭელობა, მექრთამეობა... და რომ ახალი პოლიტიკური რეჟიმისათვის ნიშანდობლივ ამ მანკიერებებს შალვა დადიანი დაუნდობლად ამხელდა ერთი დაწესებულების ყოველდღიური ყოფის მაგალითზე.

ფინალში დრამატურგი კომპრომისულ უკანდახევას მიმართავდა და ერთგვარად გაანეიტრალებდა სატირულ სიმძაფრეს?

მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ ეს ტაქტიკური მხატვრული სვლა ვერ აფერმკრთალებდა პიესის მამხილებლური პათოსის სიმწვავეს.

და მკითხველს ყურადღებას მიაქცევინებდა, რომ ეს კომედია იმავე სოციალური რღვევისა და განწირულების მძაფრი სატირული გამოხატულება გახლდათ, რაც მოგვიანებით განუმეორებელი მხატვრული ძალმოსილებით გამოვლინდებოდა ელდარ შენგელაიასა და რეზო ჭეიშვილის კინოფილმში „ცისფერი მთები ანუ დაუჯერებელი ამბავი“.

— ამ ორ ქმნილებას შორის შინაგანად უთუოდ არის ბევრი რამ მსგავსიცა და საერთოც. ამ გენეტიკურ სიახლოვესა და მსგავსებას საბჭოთა სინამდვილის მანკიერებათა განზოგადებული, სიღრმისეული, მახვილგონივრული მხილება წარმოადგენს. ეს მხილება, ერთგანაც და მეორეგანაც, თითქოსდა უმნიშვნელო, მეორეხარისხოვანი, წვრილმანი დეტალების ჩვენებით ხდება, მაგრამ მოვლენათა აღქმისა და წარმო-

სახვის ამ დეტალიზაციაში დიდი, განზოგადებული მასშტაბები ძევს.

ვახტანგ ჭელიძის მოწმობისა არ იყოსო...

სხვათა შორის, ამ პიესის დადგმა აღმოჩნდებოდა „ივანე მაჩაბლის ცხოვრების“ შემოქმედისათვის პირველი დაუსწრებელი გაცნობა შალვა დადიანისა, რომელსაც შორიდან დაანახვებდნენ, ლოჟაში მჯდომს — ავტორი ეს არისო. დიდებული დადგმა გამოვიდოდა — საუკეთესო მსახიობების მონაწილეობით, მათ შორის უშანგი ჩხეიძეც რომ გახლდათ. დარბაზში სინათლე რომ აინთებოდა, შალვა დადიანი წამოდგებოდა და ხალხს თავს დაუკრავდა, პირთან მიიტანდა ხელებს და მერე გაშლიდა, მაყურებელს კოცნას უძღვნიდა:

— ეს მისი საყვარელი ჟესტი იყო.

უკვე დადგმული სპექტაკლები ხდებოდა გადაკეთება-გადმოკეთების მსხვერპლი — უხეშად, ანტილიტერატურულად და ანტითეატრალურად. და ვახტანგ ჭელიძეც თეატრის სხვა მოყვარულებივით გაფაციცებით ადევნებდა თვალყურს ამ ორი პიესის ბედსაც — თუ როგორ გამოვიდოდა ხმა, სპექტაკლი გაუშვესო, და მაშინვე მოედებოდა მთელ ქალაქს ეს ცნობა — რაკილა მაშინდელი თბილისი წამდვილი თეატრალური ცხოვრებით ცხოვრობდა — და აფიშაც გამოჩნდებოდა თეატრის წინ, მაგრამ... რამდენიმე ხნის შემდეგ როგორ ჩამოხსნიდნენ ისევ აფიშას და ახლა ეს დამალონებული ამბავი გავრცელდებოდა ელვის სისწრაფით.

ამ ორი პიესის თავგადასავალს, ისევე, როგორც „უბედურ რუსზე“ ჩეკისტური კრიტიკის თავდასხმის ამბავს, ვახტანგ ჭელიძე იმის თვალსაჩინოებისათვის მოიხმობდა: არ გახლდათ შალვა დადიანი უდარდელი კაცი, მასაც შემთხვევია არაერთი უსიამოვნებაო.

ჯერ კიდევ როდიდან.

1905 წლის მღელვარების ჟამს ლადო მესხიშვილი სცენიდან რომ მოჰყვებოდა მთავრობის სანინააღმდეგო აზრების ქადაგებას და ამას კი თეატრის მიხურვა და რამდენიმე მსახიობის დატუსაღებაც მოჰყვებოდა, შალვა დადიანი გაქცევით უშველიდა თავს და დედუღეთს შეეფარებოდა. სხვათა შორის, იმხენად დაწერდა პიესას „მღვიმეში“.

1912 წელს, როდესაც ბათუმის თეატრის სცენაზე დაიდგმოდა მისი პიესის — „როს ნადიმობდნენ“ — მიხედვით შექმნილი სპექტაკლი, ხელისუფლებას მიიჩნევდა, რომ ეს დადგმა არსებული წყობილების მოსპობას ქადაგებდა, და კიდევ აღძრავდა პოლიცია სისხლის სამართლის საქმეს შალვას წინააღმდეგ, დრამატურგი შემთხვევით რომ გადაურჩებოდა დაპატიმრებას.

მოგვიანებით კი, 1931 წელს, „ცოცხი და ლოკოკინაც“ აწვნივინებდა მწვავე შემოტევებს, ეს სატირული კომედია ერთი მხრივ უშუალოდ რომ აგრძელებდა იმ სატირულ ტილოს „კაკალ გულში“, მეორე მხრივ კი ეხმიანებოდა მიხეილ ჯავახიშვილის „დამპატიჟესაც“ და მასავით გა-

მოჰქონდა განაჩენი საკოლმეურნეო მოძრაობისათვის — არნახულ აღმავლობად რაც გამოცხადებულიყო, შალვა დადიანიც მის გარდუვალ კრახს წინასწარმეტყველებდა; და კიდევ — სოციალისტური შეჯიბრების მოჩვენებითობასა და შინაგან სიცარიელესაც საცინლად აიგდებდა მისი ნამდვილი არსის გაშიშვლებით.

საპატიო და ღირსსახსოვარ გარდამავალ ჯილდოდ რა დაენესებინათ იმ შეჯიბრში გამარჯვებულისათვის, სპექტაკლს მიღმა სახელმწიფოებრივ მოძრაობად რომ გამოცხადებულიყო და მთელ იმედებს მასზე ამყარებდნენ ახალმოწესენი?

რა და... ცოცხი.

ჯერ ცოცხი რა არის ასეთ საპატიო ჯილდოდ და... თურმე ისიც მიგდებული და გაცვეთილიც უნდა ყოფილიყო.

გამართლებასაც რომ უძებნიდნენ სოციალიზმის მეხოტბენი ასეთ გადანყვეტილება-არჩევანს?

თურმე თვითონ ნივთს კი არა ჰქონდა მნიშვნელობა, არამედ... მის დანიშნულებას.

ამ სიმბოლოს გამოყენებით კი გამჭვირვალედ იგრძნობოდა კომედიის ქვეტექსტი — ადრე თუ გვიან ცოცხით გადაიხვეტება თქვენს მიერ ნაშენები ქვეყანა — ცრუ, ყალბი და მოჩვენებითიო.

მთლად უღრუბლო და სწორხაზოებრივი ვისი ცხოვრება ყოფილა, შალვა დადიანისა რომ ყოფილიყო, არამცთუ გადარჩენა-არგადარჩენის ზღვარზე მდგარ ქვეყანაში, არამედ დალხინე-

ბულ სახელმწიფოებშიც კი, მაგრამ იმ ფონზე, რაც მის გარშემო ხდებოდა, ეს უსიამოვნებანი ისევე დაჩნევია მის ბედის ნებიერობას, როგორც მზეს ლაქები.

ალექსანდრე ყაზბეგის ტანჯვისა და ტრაგიზმის ფონზეც ხომ!..

შალვა დადიანის უდარდელობას ხანდახან თუ შეერეოდა ხინჯი თუ ღრუბლის ფთილა, ბედნიერებას არაფერი მოკლებოდა, რადგანაც ამ შეგრძნებით უმკლავდებოდა ბედის ავად შემოტრიალების მოლოდინს, გულის სიღრმეში გადასროლილს, მაგრამ მაინც მოფაჩუნეს.

მიყრუვდებოდა „უბედური რუსის“ შერისხვის ამბავი, ამ ორი პიესის თავგადასავალი ხომ მიყრუვდებოდა და მიყრუვდებოდა, და ამასობაში „გუშინდელნი“ მოიხვეჭდა დიდ სახელს და შეიქნებოდა ჩვენი თეატრალური ხელოვნებისა და კულტურული რანგის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი და სავიზიტო ბარათი მომავალ საქართველოში, თუმცა თემურ ჩხეიძეს ყოველთვის აწუხებდა, ნახევრად ცარიელ დარბაზში რომ თამაშდებოდა ხოლმე წარმოდგენა და ბევრი ადამიანისათვის სამუდამოდ დაფარული რჩებოდა ის ეროვნული ტკივილები და მძაფრი პროტესტი, რითაც განმსჭვალულიყო სპექტაკლი.

* * *

ისე მოხდებოდა, რომ „გუშინდელნი“ ბაქოში დაინერგებოდა, შალვა დადიანის საბენეფისოდ.

თავისებურად განმეორდებოდა ისტორია კომედიის შექმნისა „შენი ჭირიმე“, თვითონ „კალმის ნაეშმაკარად“ რომ მოიხსენიებდა.

ეს გარემოებანი იმ კრებულიათვის დართულ შენიშვნებში ამოტივტივდებოდა, 1923 წლის 3 თებერვალს ზეიმით აღნიშნულ შალვა დადიანის სასცენო მოღვაწეობის 30 წლისთავს კვალდაკვალ რომ მოჰყვებოდა. წიგნი ყველაზე უკეთესი დაგვირგვინება აღმოჩნდებოდა საიუბილეო თარიღისა, 30-წლიან ხანაზე თვალის გადავლება ერთბაშად რომ წარმოაჩენდა მის სასცენო ღვაწლს:

მის მიერ შესრულებულ 284 როლს;

მის მიერ დადგმული 105 სპექტაკლს.

და საქართველოს რესპუბლიკის სახალხო არტისტის წოდებაც მიენიჭებოდა.

სახელმწიფო გამომცემლობა ნიკო კურდღელაშვილს — ნარკანის ფსევდონიმით ცნობილს — დაავალებდა საიუბილეო კრებულის მომზადებას, და ისიც არამარტო გამოქვეყნებული და გამოუქვეყნებელი პიესების ერთ ნაწილს მოუყრიდა თავს, არამედ ვრცელ ბიოგრაფიულ ნარკვევსაც დაურთავდა თავის მეგობარზე, შალვა დადიანის წინასიტყვასაც, შენიშვნებსაც და მცირე სიტყვარსაც.

მოგვიანებით ლალი მარტაშვილი ივარაუდებდა, რომ სწორედ ამ შენიშვნებისათვის შეადგენდა ბატონი შალვა პიესების შემოქმედებით ისტორიასაც, რომელსაც გამომცემლობა შეამოკლებდა, მაგრამ კიდევ კარგი, ავტოგრა-

ფი შემონახული რომ აღმოჩნდებოდა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში და „ლიტერატურის მატრიანის“ ფურცლებზეც (1982, №7-8) გამომზეურდებოდა, პუბლიკაციის შესავალ ნაწილში კი საგანგებოდ აღინიშნებოდა, რომ: ნიკო კურდღელაშვილის, მწერლის პირველი ბიოგრაფიის, ნარკვევში ყველა სტრიქონი ზუსტი და დამაჯერებელი გახლდათ, რადგანაც შალვა დადიანი უეჭველად მიადევნებდა თვალს მასზე დაწერილ ყოველ სტრიქონს რაიმე ხარვეზის ასაცილებლად.

მითუმეტეს, რომ მწერალი ამ გამოცემას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მიანიჭებდა და ამ სიხარულს დაუფარავად გაამჟღავნებდა წინასიტყვაობაში („ღია კარი“):

— ჯერ აქამომდე ესე დიდტანიან წიგნად არ გამოვმზეურებულვარ...

ამ პიესების შექმნა კი უშუალოდ გამოეწვია თანადროულ ქართულ თეატრს, მის დღევანდელ შესაძლებლობას და შესაძლოა ოდნავ მის პერსპექტივასაც.

და არც სიამაყის დამალვას ეცდებოდა:

— და ყველა ეს ოთხმოცდასამი კაცი, რომელიც იბრძვის ამ პიესის სანახებში და თვით ლიანგში მონაწილე ნიკო ჩემთვის ხორცშესხმულნი და ცოცხლებნი არიან. მათ აქვთ საბუთი და უფლება სცენაზე ცხოვრებისა.

შემოქმედებითი ლაბორატორიის გამომზეურებისას კი აღინიშნებოდა, რომ „შენი ჭირიმე“

ბათუმში დაწერილიყო 1912 წელს, მსახიობ ბარველის თხოვნით, რადგან იმას ბენეფისისათვის სჭირდებოდა პიესა, რაიმე ახალი ამბავი ჩვენი ცხოვრებიდან. შალვა დაპირებით კი დაპირდებოდა, მაგრამ... დაწერა თანდათან მირჩებოდა, ამასობაში კი ბენეფისის ვადაც მოაწევდა. შალვა თავში შემოიკრავდა ხელს და... სამ დღეში შექმნიდა ამ კომედიას, ბენეფისისათვის რომ მოესწრებოდა.

ხოლო „გუშინდელნი“-ს შექმნის მსგავსი ამბავი კი ის იქნებოდა, რომ ახლა თავის საბენეფისოდ დაისაჭიროებდა პიესას: არადა... შესაფერისს რომ ვერაფერს მოიფიქრებდა?! და მასთან ერთად თანარეჟისორად ალექსანდრე წუნუნავა რომ მსახურობდა, მას სთხოვდა რჩევას. ის კი პიესის მოძებნის ნაცვლად ასე შეაგულღიანებდა:

— აილე და თვითონ შენ დაწერე რაიმე.

ეს შეცბუნდებოდა.

„რანაირად — ბენეფისამდე 12 დღელაა დარჩენილი... კიდეც დაწერო და კიდეც გათამაშდეს?!“

ასე სახელდახელოდ კი, როდესაც სიუჟეტიც არ გაგაჩნია, რა გინდა იღონო?!

მაგრამ წახალისებასაც რომ იგრძნობდა?!

„რაკილა საშას სჯერა, რომ მოვასწრებ, იმედი რატომ უნდა გავუცროო?..“

მაგრამ... სიუჟეტი?

და გაახსენდებოდა, რომ იმხანად ერთი ფელეტონი მოეთავსებინა გაზეთში, სახელწოდე-

ბით „სოფელი გარმშეენიერი“, და ამ თემაზე აგებული — მაზრის უფროსი სტუმრობს სოფელს და რა გამოდის აქედან.

მთელი არსებით ჩაეფლობოდა ტრაგიკომიკურ სცენებში და... მეოთხე დღეს კომედია მზად იქნებოდა და საბენეფისოდაც გათამაშდებოდა 1917 წლის 20 თებერვალს, ოღონდ ამ სათაურით: „საზოგადო საქმე“, რაკილა ცენზორისა ეშინოდა და... ნებადართული პესის სახელით შეაპარებდა პოლიციას. დაბეჭდვით კი იოსებ იმედაშვილს უნდა დაებეჭდა იმავე წლის „თეატრსა და ცხოვრებაში“.

ასე შეემატებოდა ეს დადგმა ბაქოს ქართულ სასცენო ხელოვნებას, რომლის ათი წლის ისტორიის წერასაც შალვა დადიანი რომ შეუდგებოდა დავით თედეიშვილის თხოვნით, აქაური სცენის-მოყვარეთა წრის მოამაგეს კიდევაც აცნობებდა 1915 წლის 15 მაისს მიწერილი ბარათით: მასალები ხომ უკვე ამოვკრიფე, ახლა ვალაგებ და, ვიმედოვნებ, ერთ-ორ კვირაში ესეც მოგისწროო. აქ მაკლია წერილი პეტრე მაჭავარიანისა, რომელიც უნდა გთხოვო, რომ გადამიწერო და გამომიგზავნო, თანაც თარიღი დაურთო — რომელ წელს დაიბეჭდა და რომელ გაზეთში. ეგ აუცილებელი მასალააო.

იოსებ იმედაშვილისა ეიმედებოდა — ამ ათწლიან მიმოხილვას ის გამოაქვეყნებსო.

თავისი იმჟამინდელი ადგილმდებარეობა კი ასე აღენიშნა ბარათზე: კარდანახ-ბაკურციხეს — შუა ჯამბარაული.

ბუნებით ტკობასაც ახსენებდა.

ღვინითაც ხომ არა?

ამ სიტყვას მოიხმობდა თუ არა, ღიმილით დასძენდა: არა, აქ აღარ მაქვს „თავი გადადებუ-
ლი სამშობლოსათვისო...“

მართლა სურდა წამუშავება, თუ დარიც და-
უდგებოდა.

მითუმეტეს, ყველაფერი ხელს უწყობდა სე-
რიოზულ მუშაობას: სიჩუმე, სიმყუდროვე, მდი-
დარი და ლამაზი ბუნება.

10 ივნისს კი აცნობებდა, რომ ათი წლის მა-
ტიანე ჯერჯერობით შეეჩერებინა. დავითს რომ
მოეწერა 2 ივნისს: აქ ერთად დავამთავროთ, და
თუ ეგ არ მოხერხდა, მასალას შემდეგ მოგანწ-
დიო, — ამას ჭკუაში დაჯდომოდა და... კიდევ
შეყოვნებულიყო.

მითუფრო, რომ...

მითუფრო ის, რომ სურდა იმჟამინდელი
ზაფხული განსაკუთრებით ერთი დიდი ნაწარ-
მოებისათვის შეენირა და ეს მუშაობა კი ბევრ
დროს თხოულობდა.

ამიტომამა, ძალიან რომ არ უნდოდა რაიმე
სხვა საქმეშიც რომ გარეულიყო, დიდ უარზეც
დადგებოდა, მაგრამ... მაინც ჩაითრევდნენ
წარმოდგენებში. ვერც იმათთვის გაეტეხა ხათ-
რი და... წუხილს ბარათს ანდობდა:

— და ესეც, მოგეხსენება, დრო და ჟამს ყლა-
პავს. ასე რომ, ისე მოსვენებით ვერა ვარ, რო-
გორც მინდოდა.

იოსებ იმედაშვილისათვის მიეწერა: როგორ-
მე სურათებიანად მოათავსე და, თუ ძალიან
ბევრი გიჯდება, ვეცდები ბაქოელები ცოტაოდ-
ნავ ხარჯში შემოგვიდგენო.

ეს სავსებით შესაძლებელი ეგონა, რადგანაც
დიდი-დიდი 10-15 მანეთი დასჭირებოდა სურა-
თებიან პუბლიკაციას და ეს თანხა კი უნდა შეკ-
რებილიყო სცენისმოყვარეთა შორის.

ტარიელ იაშვილი გამოამზეურებდა ამ ბარა-
თებს წინათქმის დართვით „ლიტერატურის მა-
ტიანის“ იმავე ნომერში.

ხოლო „ერთი დიდი ნაწარმოები“ რომ მხო-
ლოდ „გიორგი რუსს“ შეიძლება გულისხმობ-
დეს, რა ჩემი შეხსენება გჭირდებათ.

* * *

ნახევრად ცარიელ დარბაზში რომ თამაშდე-
ბოდა წარმოდგენაო...

ბევრი ადამიანისათვის სამუდამოდ დაფა-
რული რჩებოდა ის ეროვნული ტკივილები და
მძაფრი პროტესტიო...

თუმც კიდევ კარგი რჩეულ ქმნილებებს მოს-
დგამთ იდუმალი ზეგავლენანი საზოგადოებრივ
ცნობიერებაზე და „გუშინდელნიც“ უთუოდ მი-
აღწევდა თავის მიზანს სასიკეთო ცვლილების
პროცესში ხალხის სულიერი ამაღლებისათვის.

რაკილა მემუარებში არც მოიხსენიებდა ამ
პიესას, რა გასაკვირია, კრინტიც რომ არ დაეძ-
რა მისი შთაგონების გარემოებებზე, თუმც

ამოცნობა მაინცდამაინც საძნელო არ უნდა იყოს, თუკი „გუშინდელნის“ შინაარსსა და პრობლემატიკას აღვიდგენთ გონების თვალით, შალვა დადიანის მემუარებში კი იმ პასაჟს მივაქცევთ ყურადღებას, აკაკი წერეთელი ძალზე რომ ნალვლობს: ქართველებს თხოვნის შნოც არა გვაქვსო, — და სათვალსაჩინოდ იხსენებს რუსეთის იმპერატორის ნიკოლოზ პირველის სტუმრობას საქართველოში.

ყველგან დიდი ამბით მიეგებებოდნენ ნანატრ სტუმარს, განსაკუთრებით ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობა, ერთ სადილზე ისე გაამხიარულებდნენ, გამოათრობდნენ კიდეც, და მთვრალი იმპერატორი დარდიმანდულად განუცხადებდა მასპინძლებს:

— ისე ვარ კმაყოფილი თქვენი დახვედრით, რასაც კი მთხოვს ჩემი სასიქადულო ქართველი თავადაზნაურობა, მზად ვარ შევასრულო.

დიდ მადლობას მოახსენებდნენ და თვითმპყრობელის ყოვლად შემძლე სიტყვას გულში ჩაიდებდნენ, და მეორე დღესვე წარუდგებოდა ნიკოლოზ პირველს დეპუტაცია და აუწყებდნენ:

— ჩვენ ვერ გავბედავდით ამ თხოვნით მოგვემართა, მაგრამ თქვენმა მეფურმა სიტყვამ და დაპირებამ გაგვაბედინა.

და გაოგნდებოდნენ, ამ სიტყვებზე იმპერატორი რომ აცახცახდებოდა.

ნაამბობის მიხედვით, თითქოს თვითონვე გაუმჟღავნებია შემდგომ თავისი უღრმესი შემ-

ფოთების მიზეზი, მაგრამ ეს რომ აკაკის ვარაუდიც იყოს, მაინც დოკუმენტის ძალა ენიჭება, რადგანაც ფსიქოლოგიურად ზუსტადაა გახსნილი ნიკოლოზ პირველის სულის მოძრაობა, გარეგნულად ცახცახში გამოხატული.

დეპუტაციის შემხედვარეს სხვა რაიმე ანკი რატომ უნდა ეფიქრა, თუ არა: ესენი საკუთარ მეფეს მოითხოვენ, ავტონომიურ დამოუკიდებლობას მოინადინებენ და რალა მეშველებათ. მეფურ სიტყვას გადასულიყო? ძალიან გაიტყებდა სახელს იმპერიაშიც და მის საზღვრებს მიღმაც. არადა, ამ ერთი წამოცდენილი დაპირების გამო იმპერიულ მისწრაფებებს ხომ არ დალუპავდა, ძლივს შემოშტკიცებულ სამხრეთ საზღვარს აქეთ ხომ არ გადმოსწევდა კავკასიის მთების მისადგომებთან?..

და იწყევლიდა თავბედს, ასე რამ გამომაცალა ჭკუაო!..

მაგრამ...

თურმე თავადაზნაურობას დიდი ბოდშითა და მოიარებით ეს უნდა ეთხოვა:

— მარილზე დიდი ბაჟია დადებული და ეგებ შეგვიმსუბუქოთ!..

და როგორ არ გამწარებულიყო აკაკი წერეთელი და, განრისხებულს, არამარტო თავადაზნაურთა ერთი გუნდი დაედანაშაულებინა, არამედ ყველა ერთობლივ და ეროვნული ხასიათიცი გაემეტებინა, თითქოსდა ეს თვისება იმთავითვე მოგვდგამდა და სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის შემდგომ არ შეგვეძინა.

ქართველებს თხოვნის შნოც არა გვაქვსო...

აკაკი წერეთლის ეს გულისტკივილი აღმოჩნდებოდა შალვა დადიანის პიესის მხატვრული კონცეფციაც და აზრობრივი ქვაკუთხედიც, და სიუჟეტი მთლიანად მის გარშემო მოიქსოვებოდა. მართალია ნიკოლოზ პირველი ჩანაცვლდებოდა მაზრის უფროსით, თბილისი კი ერთი მივარდნილი სოფლით, მაგრამ ხულისგულზე მოჩანდა „სოფლის“ სიმბოლური ქვეტექსტი და დანიშნულება — მისი გუმბათმორღვეული ეკლესია, დასანგრევად განწირული სასწავლებელი, მოშლილ-მონგრეული გზები და გადამხმარი სანერგე საქართველოს ბედკრული ყოფის სახე და ხატია, რღვევის შესაჩერებლად კი არავინ ზრუნავს და წამითაც არ აფიქრდებათ, რომ გარედან შემწეობის გარეშეც შეიძლება ჯერ რაღაც-რაღაცების და შემდგომ უკვე სოფლის ანუ ქვეყნის ერთიანი შველა, მაგრამ დაკნინებული საზოგადოებრივი ცნობიერების პირობებში საამისოდ ვინ გამოიღებს ხელს, ის კი არა, სრულებით არ ენანებათ ერთ ნადიმში გადაყარონ იმხელა თანხა, ყველაფრის ერთიანად მოვლა-გადარჩენას რომ განვდებოდა, არამცთუ ჯერ ეკლესია აღდგეს, სასწავლებელი შენარჩუნდეს, გზა გაიყვანონ, სანერგე გახმობისაგან იხსნან.

ამ ყველაფერს მაზრის უფროსის დახვედრა ურჩევნიათ და ისეთი საარაკო ლხინის გადახდა, თვითონ რომ აღარ დაავიწყდებათ, თორემ

მაზრის უფროსს ძალიან არ ენაღვლება, რა სახსრებით გაუმართავენ ნადიმს?.. ან მეტი საქმე არა აქვს, ესენი ახსოვდეს, გასაწყლებულ-გასაცოდავებული ადამიანები, კოკობზიკობას რომ მაინც არ იშლიან და თავიანთი ჩამომავლობით ამაყობენ, თუმც უკიდურესად დაშორებიან თავიანთ წინაპრებს, არსებითად მეორე პოლუსზე აღმოჩენილან და... მიექანებიან დალუპვისაკენ, იმის მიუხედავად, იხტიბარს გაიტეხენ თუ არა.

— ახლა კაცი არ გამოჩნდება, რომ ჩვენი სოფლის გაჭირვება, ყველაფერი კარგად აუხსნას, — აგრაფინა რომ დაიჩივლებს, მამასახლისის ასული, ეს იმიტომ, რომ მამასაც ჩინებულად იცნობს და თანასოფლებებსაც, ყველა უკანდახევასა და მიმალვას რომ ამჯობინებს სოფლის სატკივარის გამჟღავნებას, და კიდევ უნდა ახდეს ეს მწარე წინასწარმეტყველება, მოიარებითა და მინიშნებითაც რომ ვერ გაბედავენ თხოვნას. საზოგადოებრივ თხოვნას, ცხადია, თორემ პირადი სანუხარის გაცხადებით აიკლებენ კიდევ მაზრის უფროსს. მანამდე თუ ათასგვარი მიზეზის მოდებაში არიან, რათა მაზრის უფროსის ყურთასმენისათვის უსიამოვნო სიტყვაც არ დასცდეთ, ამჯერად ყველა მიზეზი ერთბაშად ქრება, რადგანაც საქვეყნო ჭირ-ვარამის ნაცვლად პირადი სადარდეელია გასამხელი, მათი სულიერი დაკნინების გამომხატველი, მაგრამ თვითონ სამყაროს შუაგულად ეს და მხოლოდ ეს სადარდეელი წარმოუდგენიათ.

არადა, სადღაც გულის სიღრმეში განა სრულიად არ ანუხებთ სოფლის ბედი!.. და თვითონ თუ ვერ გაუბედავთ, მომხრენი არიან თუ სხვა დაძრავს ამაზე სიტყვას, განსაკუთრებული იმედით კი ახსენებენ გენერალ ბერდოსანს, ვინც — მათი ფიქრით — ქვეყნის გასაჭირი უნდა აცნობოს მაზრის უფროსს. ერთადერთი თავადი კონია უყურებს ეჭვის თვალით გენერლის თავგამოდებას, მაგრამ რაკილა ყველა დანარჩენი ხსნასავით ელის მის გამოჩენას, მაყურებელიც მოლოდინით ივსება.

მაყურებლის ამ მოლოდინს საგანგებოდ აღნიშნავდა თავის თეატრალურ რეცენზიაში აკაკი ბაქრაძე: რატომღაც მოელი ომებში გათეთრებულ ვაჟკაცს, რომელიც მართალია დამბლას დაუჩაგრავს, მაგრამ წარსული დიდება მაინც ახლავსო.

და უეცრად სცენაზე ურიკით უნდა შემოიყვანონ ჩია, ჩვრებში ჩაფლული, დაღეული ბერიკაცი, რომელიც მხოლოდ მეტყველების უნარით, უფრო ზუსტად — ლულულუთით განსხვავდება თოჯინისაგან.

ვუყურებთ ამ ბერიკაცსა და აკაკი ბაქრაძესავით ვფიქრობთ: როგორ დაკნინებულა და დაცემულა ეს სოფელი, თუ ერთადერთ მშველელად ეს ლანდი მიუჩნევია? გენერლის პორტრეტი ხომ წინასწარვე მიგვანიშნებს გრენგოლმისა და ქართველი მეომრის შეხვედრის დასასრულსო.

აგერ ხმას იღებს მხსნელად შერაცხილი გენერალი.

სათხოვარს არ ერიდება.

ბოლოსდაბოლოს სხვებს თუ მაზრის უფროსის მოსალოდნელი განრისხება აფრთხობთ, სიკვდილის კარის წინ მდგომ ბერიკაცს რაღა აქვს დასაკარგი?

მაგრამ სულით რომ დაცემულხარ და ისედაც არა გაქვს თხოვნის შნო?!

ამიტომაც მაზრის უფროსისაგან თუ რაიმეს გამოელი ძვირფასსა და სანუკვარს, მხოლოდ... დამატებით პენსიას.

მაზრის უფროსის ირგვლივ შემოქსოვილი თხოვნისა თუ ვერთხოვნის ატმოსფერო სწორედ გენერალი ბერდოსანის გამოჩენით უნდა დაგვირგვინებულყო, დაკნინება-დამცრობის ხელშესახები დასტურით, ტრაგიკომიზმის მწვავე გამჟღავნებით, უშუალო ხიდი რომ უნდა გადებულიყო აკაკი წერეთლის ვარამთან და „გუშინდელნის“ შთამაგონებელი საწყისიც ძალდაუტანებლად გაცხადებულიყო.

ხოლო აკაკი ბაქრაძის სტატია თეატრალური რეცენზია გარეგნული იერით იყო, თორემ შინაგანი მუხტითა და სულისკვეთებით პოლიტიკურ პამფლეტად უფრო წარმოგვიდგება, თავისებურ პროტესტად — 1972 წელს რომ გამოითქმოდა; და შალვა დადიანის პიესის შინაგან ინტონაციას — ტრაგიზმით გაჟღენთილს — თვალსაჩინოდ რომ ამოზიდავდა, სპექტაკ-

ლის უპირველეს ღირსებად მიიჩნევდა აქტიურ რეჟისორულ გააზრებას — აზრის გასაღრმავებლად და მხატვრული ინტერესის გასაღვივებლად.

იგი გულდასმით შეუდარებდა ერთმანეთს პიესის ტექსტსა და დადგმას, რათა რეჟისორული ჩარევები თვალნათლივ გამოერჩია და პოლიტიკური აქცენტებიც — ასეთი ხელოვნებით გამოკვეთილი თემურ ჩხეიძის მიერ — უკლებლივ ჩამოეთვალა.

შალვა დადიანი წარმოსახავდა ჯოგს, რომელსაც საზოგადოების არცერთი ნიშანი არ გააჩნდა?

დრამატურგის სატირულ ინტონაციას თემურ ჩხეიძე მკვეთრი გროტესკით წარმოადგენდა სცენაზე — თავგზაამბნევი ორომტრიალით თუ სად დაიდგას სანადიმო სუფრა, ამისთვის კი უნდა ირბინონ, იყვირონ, იდავონ და... ძალდაუტანებლად გაამჟღავნონ საკუთარი არსი, როგორც საზოგადოებისა („იგი პასიურია, როცა საქმე ეხება საზოგადოებრივ საზრუნავს; აქტიურია, როცა ერთგული, მუნჯი ქვეშევრდომის ბუნებას ამჟღავნებს“).

დრამატურგი ზოგიერთ პერსონაჟს მხოლოდ სქემატურად მოხაზავდა, საერთო ატმოსფეროს შესაქმნელად, ვთქვათ, სოციალისტ კარლო კაკუტაძეს? სპექტაკლში იგი სისხლითა და ხორციით სავსე სახედ გარდაიქმნებოდა და ეს ეფექტი მიღწეული იქნებოდა მარტოდენ პო-

ზით — ერთხელ აჩემებული არასოდეს რომ არ იცვლებოდა — იდგებოდა, იჯდებოდა, ივლიდა, ილაპარაკებდა თუ ფიქრში ჩაეფლობოდა, ყოველთვის ერთნაირი იქნებოდა და ასე გამოავლენდა საკუთარ ბუნებას — გამოფიტული, ნიგნის ჭია, იოტისოდენა სასარგებლო საქმესაც რომ ვერ მოაბამს თავს.

ჯიბო კვანტრიშვილი, ვინც მამასახლისობას უმიზნებს და „დანოსით“ ხელში შეიპარება მაზრის უფროსთან, ოთხზე დაჩოქილი ხოხვით შედის და გამოდის, რადგანაც მისთვის ცხოველური ბუნება უფროა ნიშანდობლივი, ვიდრე ადამიანური.

ის, რომ ჯიბო სულიერად არარაობაა, სულაც არ ნიშნავს, რომ მამასახლისობას ვერ მიაღწევს, სწორედაც პირიქით — ასე უფრო გაიკვალავს გზას, ეშმაკობითა და ზნედაცემულობით. და აკაკი ბაქრაძე მკითხველს მოურიდებლად შეახსენებს: რა ეშველება ქვეყანას, რომლის პატრონიც შეიძლება გახდეს სულით მონაო?

— აქ გროტესკი ტრაგიკულ ინტონაციას იძენს და სიცილი ხალისიანი აღარ არის. სიცილში ტკივილი ილვიძებს, დარდი და შიში. ასე იქცევა მიზანსცენა და პერსონაჟის საქციელი აზრად.

დრამატურგს ადიკო პიტრიშაძე ურიგო ახალგაზრდის სახედ არ გამოეკვეთა, თითქოს თავისუფლების მოყვარულიცაა, ამაყიც და თავმოყვარეც, ამიტომაც არა სთხოვს არაფერს მაზრის უფროსს და ღრეობაში გადაზრდილი ნადიმით აღშ-

ფოთებული წამოიძახებს კიდეც: აი, ჩვენ აქ ვზივართ, ვქეიფობთ... და ვინ იცის, რა სისაძაგლეს არ ჩავდივართო, — და ლამობს სიბნელეში ამოზრდილი ციხე-ბურჯისაკენ გაახედოს ყველა — მზერითაც და გონების თვალითაც, რათა დაქცეული ქვეყნის ფონზე გააცხადოს ის იდეალი, რომელიც წარსულში დარჩენილა, მაგრამ თუ ცნობიერებიდან არ ამოიშლება, მაინც იჭიატებს იმედი საზოგადოების სულიერი ფერისცვალებისა და სახელმწიფოებრივი შეგნების დაბრუნებისა:

— გავცქერო... ციხე-ბურჯს და ვფიქრობ: ერთ დროს აქ იყო სიცოცხლე, იყო თავისებური სიხარული, სიყვარული, ტანჯვა, მწუხარებაც და დღეს კი ყოველივე ჩამქრალა. აღარავინ არ ეკარება, რომელიმე ჩიტი თუ გადაფრინდება მის თავზე, ხოლო ღამით კი ღამურები და ჭოტები ბუდობენ... და, ვინ იცის, აქაც, აი, სადაც ახლა ჩვენა ვსხედვართ, ვლრიალებთ და ვხრიალებთ, ერთ დროს სულ სხვა ადამიანები იყვნენ... და სულ სხვაგვარ ზრახვიდნენ, ფიქრობდნენ. იყვნენ გოლიათები სულით, სხეულით, ჯანსაღი გონებით და მოქმედებით... ჩვენ კი?

მძაფრი სიტყვაა, შიგ შალვა დადიანის პროტესტიც რომ გამოხვეულა, მაგრამ რაკილა ადიკოც შეთვისებია ამ საზოგადოებას, მისი სიტყვის ეს სიმძაფრე მოჩვენებითობაა, და თუმცა დრამატურგი ბოლომდე ვერ იმეტებდა ამ პერსონაჟს, რეჟისორი უფრო მკაცრი აღმოჩნდებოდა და — სპექტაკლის საერთო სულისკვეთე-

ბის კვალობაზე — სრულიად მოსპობდა, უფრო სწორად — მაყურებლის თვალწინ გადახსნიდა ადიკოს ნამდვილ ბუნებას, ეგებ კიდევ რომ ენატრება გარდასული ჟამის შემობრუნება და იმ მორალით ცხოვრება, მაგრამ ძალა არ შესწევს თვითონაც რალაციით გაისარჯოს დიდი და სასიკეთო ფერისცვალების მოსაახლოებლად.

პიესაში პერსონაჟი ამ მღელვარე სიტყვის შემდეგ დაჯდებოდა და გაჩუმდებოდა, სპექტაკლში კი მაზრის უფროსს მისთვის ღვინო უნდა შეესხა სახეში. ამ საქციელს თითქოს მწარე სამაგიერო უნდა მოჰყვეს და ადიკო კიდევ ნამოავლებს ხელს დოქს, რათა თავში დაჰკრას შეურაცხმყოფელს, მაგრამ უეცრად უნდა გაისმას გრენგოლმის ცინიკური სიტყვები: გაუმარჯოს საკარტველოს! — და ადიკო იმ ჭიქას, რომლითაც ღვინო შეასხეს, ხელახლა უვსებს მაზრის უფროსს.

რეცენზენტი ყურადღებას მიაქცევდა იმ გარემოებასაც, რომ ადიკოს ისედაც სუსტი ნებისყოფა სულ უნდა გამოაცალოს ჯერ მამის მუდარამ: შვილო, არ დამღუპო! — და მერე თავად კონიას ხვენწამ: არ ქნა, ბიჭო, ადიკო! — რათა ნათელყოს, რომ ადიკოს უნებისყოფობა მარტო ინდივიდუალური თვისება კი არ არის, არამედ, იმავდროულად, საზოგადოების უძლურების დადასტურებაც.

— აქ სილაჩრე კეთილგონიერებად სალდება. ამიტომ დუმს ყველა. თუმცა პერსონაჟთა სახე-

ები მეტყველებს შინაგან მღელვარებაზე, დაძაბულობაზე, თქვენ წარმოიდგინეთ, აღშფოთებაზეც, მაგრამ რა — ამ ხალხს პროტესტის გამოხატვა არ შეუძლია.

* * *

ეს განზოგადებაც და თვითონ ის შემძვრელი სურათიც — დოქის დარტყმის ნაცვლად... ღვინო რომ უნდა ჩამოუსხას შეურაცხყოფილმა შეურაცხმყოფელს — სპექტაკლში შალვა დადიანის პიესიდან არ გადასულიყო, მაგრამ არც ახალი შეთხზული გახლდათ და ლიტერატურული პირველწყაროც მოეპოვებოდა.

გახსოვთ არსენა ოძელაშვილისა და ლოპიანას, გრიგოლ ორბელიანის ნაყმევისა და ახლა უკვე მედუქნის, დიალოგი მიხეილ ჯავახიშვილის რომანიდან „არსენა მარაბდელი“?

ლოპიანა რომ უყვება, თუ როგორ აკითხავს ხშირად, შულავრიდან ქალაქში ყოველი ჩამოსვლისას მაიორი, თრიალეთ-ბორჩალოს „ნაჩალნიკობა“ რომ უშოვნია და, გაღალღებული დუქანში რომ ქეიფობს, ძველ ნისიას ახალსა და ახალს უმატებს, უკვე ათ თუმანზე მეტი დანახარჯი აქვს, ლოპიანას კი ჯერ მისი ბისტიც არ უნახავს. ამის მიუხედავად, კიდევ ერთხელ რომ მოჰკრავდა თვალს, დაჰატიუებდა:

— ქართული ადათი შევასრულე, რალა! ცხენიდან ჩამოხტა და სუფრა დამიცალიერა. მგელია ის ოხერი თუ კაცი? მეც ვზივარ, ვემსახუ-

რები. „პაჟალუსტას“ ვეუბნები და ღვინოსაც ვუსხამ. ის კი ხმას არ იღებს. ორი ჩარევი რომ დალია, ისე შემომხედა, თითქოს მაშინლა დამინახა, შემომხედა, დამიბლვირა და უნმანური სიტყვით მომახალა: ახტი გრუზო გოლოპიატიო, ფეხშიშველო ქართველოო, რაღა!

— მერმე, შენ რაღა უყავი? — უნდა ჰკითხოს ბრაზმორეულმა არსენამ.

და ლოპიანა:

— სისხლი ყელში მომანვა და თვალთ დამიბნელდა, სავსე ჩარევა ავიტაცე, დასარტყმელად გავაქან-გამოვაქანე და... ისევ დავუსხი, პაჟალუსტა, მიირთვი-მეთქი.

არსენას ისეთი ხარხარი უნდა აუტყდეს, მტკვრის გაღმა გავარდეს.

ბრაზი არ განელებია მაიორის სიტყვების გამო და მედუქნის ის მოქმედება, მონური მორჩილების დამადასტურებელი, მთლად ცეცხლს უკიდებს, მაგრამ ტრაგიკულ ვითარებაში შეუძლებელია კომიკური განწყობილებაც მთელი თავისი შთამბეჭდაობით არ შეიგრძნოს და ხარხარს ამიტომაც ვერ იკავებს.

მედუქნემ კი ჭკუაც უნდა დაარიგოს: ვა, რა გაცინებს, ბიჭო? ჭკუა ვქენი, რაღა! რომ დამერტყა, იქვე ხეზე ჩამომკიდებდნენ. რომ მეთქვა რამე, ნარიყალაში დამალპობდნენ. არა, ძმაო, ისევ მესამე ჩარევის დაცლა სჯობდა მეთქი. ისიც მოვიმადლიერე და მეც გადავრჩიო.

მაგრამ არსენას სიცილის გუნება-განწყობილება ერთბაშად კვლავ მწუხარებით უნდა შეეცვალოს და სიცხით შელანძული თავი რამდენჯერმე ჩაიქნიოს:

— ეჰ, ლოპიანავ, აბა რა გითხრა! მე და შენ სხვადასხვა ჯურის ხალხი ვართ და ერთიმეორისას ვერას გავიგებთრა.

არსენა და ლოპიანა ორ საპირისპირო პოლუსზე დგანან — რაც მედუქნისათვის კეთილგონიერება, ის არსენასათვის პიროვნული და ეროვნული თავმოყვარეობის დამცირება და შეურაცხყოფაა და ვერ გაუგია, რა არის მედუქნის საქციელში თავმოსაწონებელი: ჭკუა ვეენი, რაღაო!

საგულისხმოა, რომ ეს სურათი მიხეილ ჯავახიშვილის წარმოსახვაში კი არა შობილა, არამედ ყოფითი რეალობიდან გადაუტანია, ეგაა, პერსონაჟები შეუცვლია.

თორემ აგერ მისი უბის წიგნაკის ეს ჩანაწერი, 1935 წელს ჩანიშნული:

— სომხის ნაამბობი: ფასანაურიდან ქალაქში მივდიოდი ეტლით. რუსი აფიცერი მეჯდა. წილკანთან დავისვენეთ. გადმოვიღე საჭმელი, ღვინო და დავპატიჟე. დალია. მეოთხე ბოთლი რომ გავხსენი, მეუბნება: ах ты армяшка соленый! გავშრი. ბოთლი ავიღე, გავაქნიე, გამოვაქნიე და... ისევ დავუსხი. მაშ რა მექნა, იმის ხელში ვიყავი, რაღა!

და... რაღა ეს ყოფითი სინამდვილის სომეხი და რაღა „არსენა მარაბდელის“ პერსონაჟი ლოპიანა!..

აგერ კიდევ ერთი ჩამომავალი გამოსჩენოდათ თემურ ჩხეიძის სპექტაკლის ადიკოს სახით.

ეგაა, პიესის სიუჟეტში ვერავინ იარსებებდა, რათა მწუხარედ მიემართა ადიკოსთვისაც და მთელი იმ საზოგადოებისთვისაც: მე და თქვენ სხვადასხვა ჯურის ხალხი ვართ და ერთიმეორისას ვერას გავიგებთო.

ძველი დოსტები, არიფიონელი თანამოაზრენი — მიხეილ ჯავახიშვილი და შალვა დადიანი — რა მოულოდნელად შეხვედროდნენ ერთმანეთს „გუშინდელნის“ დადგმაში.

ერთხელ მაშინ „შეხვედროდნენ“, „უბედური რუსის“ შემოქმედზე ძალიან რომ იმოქმედებდა „ჯაყოს ხიზნების“ სიუჟეტური ქარგა და, სხვანი თუ აუტყდებოდნენ მიხეილ ჯავახიშვილს და წაესეოდნენ, ეს როგორ წარმოსახე ჩვენი რეალობა და ჩვენც როგორ დაგვაკნინეო, ის ინსცენირებისათვის მოჰკიდებდა ხელს ამ რომანს.

1925 წლის „უბის წიგნაკში“ ასეთი ჩანაწერი გაჩნდებოდა:

— „ჯაყოს ხიზნები“ შალვა დადიანს პიესად გადაუკეთებია.

და ახლა მეორედ და უნებურად გადაკვეთილიყო მათი გზები — რას წარმოიდგენდა მიხეილ ჯავახიშვილი, „არსენა მარაბდელის“ ერთი სურათი შალვა დადიანის პიესის დადგმაში თუ ამოჰყოფდა თავს.

ძალიან კი მოუხდებოდა და...

თითქოს იმთავითვე ყოფილიყოს ნაგულისხმევი და რაღაც გაუგებრობით ამოვარდნილიყოს, და რეჟისორს კი ეს გაუგებრობა გამოესწორებინოს და შემთხვევით ამოგდებული პასაჟი თავის ადგილას დაებრუნებინოს.

ალალი იყოსო, იტყოდა მიხეილ ჯავახიშვილი, ამ დადგმას რომ მოსწრებოდა.

* * *

ადიკოს უნებისყოფობა მარტო ინდივიდუალური თვისება კი არ არის, არამედ, იმავდროულად, საზოგადოების უძღურების დადასტურებაცო...

ამ ხალხს პროტესტის გამოხატვა არ შეუძლიაო...

სამაგიეროდ, მაყურებელს აღანთებს საპროტესტოდ, შეახსენებს სიამაყისა და თავმოყვარეობის, ღირსების შენარჩუნების აუცილებლობას, ბოქაულის საქციელისა არ იყოს, ბოქაულის, ვინც არ ანებებს გადატაკებულ თავად კონიას, გაყიდოს მამული — გარეგნულად თითქოს მაზრის უფროსს იცავს აბეზარი მთხოვნელისაგან, შინაგანად კი — ქვეყანას გაყიდვისაგან.

— ბოქაულის სახის ასეთი გადაწყვეტა აძლიერებს კომედიით გამოთქმულ ტრაგიკულ ქვეტექსტს.

სისრულისათვის თითქოსდა სრულიად კმაროდა რეჟისორული ჩარევები, მაგრამ თემურ ჩხეიძე მაინც ვერ დაკმაყოფილდებოდა და ახალ პერსონაჟსაც შემოიყვada — ერთ საცოდავ, გა-

ლეულ გოგოს, ვინც ვერაფრით ვერ გამოჰყავთ მაგიდის ქვეშიდან, მაგრამ ბოლოს მაზრის უფროსი ჩვეულ ხერხს მიმართავს, გოგოს კონფეტიტ დაახარბებს და ასე გამოიტიყუებს.

— ეს უსახელო გოგო უპატრონო ქვეყნის სახეა, ნასუფრალითღა რომ ახერხებს არსებობის შენარჩუნებას.

ისედაც გალალეებული და გათამამებული მაზრის უფროსი ამ დაბეჩავეებული, გასაცოდავებული, ღირსებააყრილი საზოგადოების შემყურე კიდევ უფრო უნდა გათავხედდეს და მთელ ქართველ ერს გამოუტანოს სიკვდილის განაჩენი:

— აბა, რას წარმოადგენთ ახლა?.. დაჩიავებული, დაგლახაკებული... ეს რატომ მოხდა? იმიტომ რომ მუდამ მონები იყავით ქართველები და ერთხელაც არა ცდილხართ ამ მონობისაგან რიგიანათ თავი დაგეხნიათ... თქვენა გგონიათ, მე არ ვიცი თქვენი ისტორია? ერთი ბატონიდან მეორე ბატონის ხელში გადადიოდით, ყველა თქვენ გირტყამდათ: ერთი მხრით სპარსეთი, მეორე მხრით ოსმალეთი, ძველი ბიზანტია, მთიელები, ჩეჩნები, ლეკები, ოსები. ყველა თავში გიფაჩუნებდათ, ვისაც კი არ ეზარებოდა. თქვენ კი ამბობთ — კულტურული ხალხი ვიყავითო. რის კულტურა? რა კულტურა? რა გაგაჩნდათ, რა გქონდათ?.. ჩვენ, რუსებმა მოგანიჭეთ ყოველივე, ახლა, ახლა მაინც უნდა მოეგოთ გონს... ახლა ჩვენ უნდა შეგვიერთდეთ სულით, სისხლით, სხეულით...

ახლა მაინც უნდა მოეგოთ გონსო...

და გონზე მოსვლა კი რა ყოფილა — შერწყმა რუსეთთან, შედუღაბება და სრული მოკვეთა წარსულისა და ეროვნულობის.

რალა თეიმურაზ ხევისთავის ნიჰილისტური განცხადებანი და ქართული სულისა და კულტურის აბუჩად აგდება მიხეილ ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნებში“ და რალა გრენგოლმის ეს დაუნდობელი ტირადა შალვა დადიანის „გუშინდელნში“, სცენიდან განსაკუთრებით თავზარდამცემად რომ მოისმოდა და... შეუპოვარი ნინალმდეგობისათვის გინვევდა.

ქართველი ხალხის სასიკვდილო განაჩენი გიორგი მუხრან-ბატონსაც გამოეტანა თავის დროზე და მაზრის უფროსის ეს ტირადა იმ წიგნაკის სულისკვეთებითაცაა ნასაზრდოები, ავბედითი ყორანის ყრანტალივით რომ არ ეშვებოდა შალვა დადიანის ყურთასმენას და რომანში „გვირგვილიანების ოჯახი“ მწარედ გადაჰკრავდა სენატორს იმ მტკიცებისათვის: არცერთ პატარა ერს მომავალი არ გააჩნია, ის ვერასოდეს ვერ გავა ისტორიის დიდ შარაგზაზე, ამიტომ სჯობს თავისივე ნებით გაითქვიფოს რომელიმე დიდ ეროვნებაში, მაგალითად, საქართველო — რუსეთშიო, — და მკითხველს შეახსენებდა, რომ მას სასტიკად შეუტია ქართულმა მწერლობამ, თვით ილიამაც ხმა ამოიღო და გაბრიელ ეპისკოპოსმაც, მას შემდეგ ორ ათეულ წელიწადშივე ქართულმა კულტურამ უფრო ფეხი მოიდგა, განვითარება დაეტყო ლიტე-

რატურასაც, თეატრსაც, ხალხშიც გაცხოველდა შეგნება, მართლაც დიდი საქმე აღსრულდა.

სპექტაკლი დამთავრდებდა, მაგრამ მეტად ეფექტური და შემძვრელი სურათი რეჟისორს თურმე კიდევ შემოენახა. დახურული ფარდა ისევ რომ აიხდებოდა, მსახიობები თავის დასაკრავად კი არ წარმოდგებოდნენ სცენაზე, არამედ... გაშეშებულ სურათად, თითქოს ფოტოგრაფს უთხოვია ასე შეყოვნებაო — ისინიც ერთმანეთს მიჰკვრიან და ჩახუტებიან, მხოლოდ კარლო კაკუტაძე დამდგარა განზე, ჩვეულის პოზით. ესლა მოუხერხებია, რომ არ მიტმასნებულა ამ შეხმატკბილებულ საზოგადოებას, თუმც მეთი არაფრის შემძლე არ არის.

მაგრამ სხვები რაღას შეეკავშირებინა ასე — ან გრენგოლმი და ადიკო, ან მალხაზ პიტრიშაძე და ჯიბო კვანტრიშვილი?..

მაყურებელს ისედაც აჰყვებოდა ეს გაოცება, თავისითაც იგუმანებდა თუ განჭვრეტდა შეხმატკბილების ფსიქოლოგიურ და მორალურ სანყისს, და რეცენზენტი თავის მხრივ დაუბეჯითებდათ, რომ:

— თურმე ფარისევლობა, მლიქვნელობა, უძლურება, თავმოყვარეობის დაკარგვა, შეურაცხყოფა, დამცირება, სულიერი დაკნინება, ფიზიკური უღონობა, უუნარობა ერთმანეთის მტრები კი არა, მოყვრები ყოფილან. ისინი თურმე ერთმანეთს აპირობებენ, ერთმანეთის მხარდაჭერით არსებობენ.

პიესის რემარკაში აღნიშნულიყო, სპექტაკლის პროგრამაშიც განმეორებულიყო და პოლიტიკური პამფლეტიც ამ ფრაზით ბოლოვდებოდა:

— მოქმედება წარმოებს ჩვენში, 1905 წლის შემდეგ 1910 წლამდე.

ფანდი გახლდათ, რასაკვირველია, ეს სტრიქონი, პიესისა და სპექტაკლის დედააზრის შესანიშნავად, და პოლიტიკური პამფლეტისაც, ისედაც რეცენზიის საბურველში რომ გახვეულიყო, თავდასაცავად გამოძებნილი — ისეთ ეპოქას ეხება დადგმა, ისედაც რომ დაგმობილია ჩვენს ისტორიოგრაფიასა და პუბლიცისტიკაში, როგორც იმპერიული ხელისუფლების რეაქციული თარეშისა და განუკითხაობის ხანა და, რა გასაკვირია, ამ დროს ქვეყანა ასე წამხდარიყო და დაბეჩავებულიყო და უპატრონო ეკლესიას დამსგავსებოდა რევოლუციური გარდაქმნა-განახლების მოლოდინშიო.

ცენზურა მოტყუებით კი ვერ მოტყუვდებოდა, მაგრამ ხელჩასაჭიდი ეცლებოდა, შარს ადვილად ველარ მოსდებდათ.

თუმც ამგვარი დაკონკრეტება კიდევ უარესი გახლდათ საბჭოური იდეოლოგიისა და რეჟიმისათვის — ამ აღნიშვნის გარეშე მაყურებელსაც და მკითხველსაც შესაძლოა ეფიქრა, რომ ესა თუ ის ეპოქა გახლდათ გაშიშვლებული, ყალბი დაზუსტება კი ძალდაუტანებლად განაზოგადებინებდათ სცენაზე დატრიალებულ ამბებს და ხელშესახებს ხდიდა თუ როგორ შეიძლებოდა

გადაგვარებულიყო ეროვნული ცნობიერება, ხასიათი და საზოგადოებრივი მორალი დაკარგული სახელმწიფოებრიობის პირობებში, და თუ დამოუკიდებლობა დროზე არ აღდგებოდა, მაზრის უფროსის ის უმკაცრესი განაჩენი მართოდენ მუქარად და საფრთხედ კი აღარ დარჩებოდა, არამედ იმ გარდუვალობად გამოგვეცხადებოდა, თავქვეზე ყოვლად შეუძლებელი რომ ხდება თავის შეკავება, ვიდრე... ვიდრე...

ახლა ჩვენ უნდა შეგვიერთდეთ სულით, სისხლით, სხეულითო...

რალა გვიჭირდა!..

* * *

— ჩვენ ვერ გავბედავდით ამ თხოვნით მოგვემართა, მაგრამ თქვენმა მეფურმა სიტყვამ და დაპირებამ გაგვაბედვინა.

და თავბედს დაინყევლიდა ნიკოლოზ პირველი, ვიდრე მის ყურს მიწვდებოდა გულთმაამი სიტყვები:

— მარილზე დიდი ბაჟია დადებული და გთხოვთ შეგვიმსუბუქოთ.

შეუმსუბუქებდათ, სულაც გააუქმებდა ამ ბაჟს, აბა, მას ხომ არ გადააყოლებდა ამხელა ჯაფითა და ბრძოლით მოპოვებულ ტერიტორიას, დასახლებულს უცნაური ადამიანებით.

თავი IX

ენანკადები — რომანის აღნაგობად

ენანებოდა დასაკარგავად ის გზა, რაც გამო-
ევლო, ენანებოდა ბერთემი, ქუთაისი ენანებო-
და, ის პიროვნებანი ენანებოდა, მთელ გალერე-
ას რომ წარმოსახავდნენ თავიანთი კოლორი-
ტული თვისებებით — კირილე ლორთქიფანიძე
(ქუთაისის არისტიდად წოდებული) იქნებოდა,
დათა მიქელაძე (მისი და კირილეს კამათის
მოსმენა ქუთათურებისათვის ჩინებულ ლექცი-
ას რომ უტოლდებოდა), გიორგი შერვაშიძე, კა-
ლისტრატე ჩიკვაიძე, ლადო მესხიშვილი, კოტე
მესხი თუ სხვანი და სხვანი. მემუარების დაწე-
რას მაშინ არა ფიქრობდა და თავისით არც არა-
სოდეს მივიდოდა ავტობიოგრაფიული რომანის
შექმნის იდეამდე, არადა, გულზე რომ უჭერდა
წარუშლელი განცდები და შთაბეჭდილებანი?!.
და გადაწყვეტდა, უშუალოდ შეეტანა მემუარუ-
ლი ჩანაწერები თანამედროვე თემაზე შექმნილ
რომანში, დოკუმენტურ ფონად გაეშალა. მარ-
ტოდენ ფონად ისე მარჯვედ ვერ გამოიყენებ-

და? რომანის კომპოზიციური აგებულება ხომ მის ხელთ გახლდათ და... გაბმულ თხრობაში ამიტომაც ჩაერთვოდა ლირიკული გადახვევა-ნი, შენაკადად სახელდებული, მონოლოგები თუ სულაც დიალოგები მკითხველთან, და ფრთებს ლაღად გაშლიდა. რომანის მხატვრულ თავისებურებას კი ავტორი ასე განსაზღვრავდა: „ბელეტრისტული მდინარე თავისი შენაკადებით“.

ასეთი ლირიკული გადახვევა ერთი-ორი რომ ჩაერთო კონსტანტინე გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენაში“, აქ შესაძლებელი ხდებოდა მთელს რომანს გამოჰყოლოდა, რომანს — „გვირგვინიანების ოჯახად“ მონათლულს.

დოკუმენტური ფონისაკენ სულ უფრო მეტ სწრაფვას რომ იგრძნობდა, ამ განცდას ღრმად ჩაუკვირდებოდა, შესაფერის შეხედულებებსაც მოიძიებდა და ანალიტიკურ ჩაღრმავებას ძალდაუტანებლად განაზოგადებდა: ხანდაზმულ, გამოცდილ მწერალს საერთოდ უკვე მობეზრებული აქვს მხატვრული მოთხრობა ამბებისა. ავტორს დროს უკარგავს ასეთი შემოქმედება, ასე ვთქვათ, ტექნიკა ბელეტრისტული — სიუჟეტის განვითარება, ხლართის გაყოლა, არაკის განვითარება, ტიპების ნილაბთა გამოსახვა-ჩამოძერწვაო:

— და ურჩევნია პირდაპირ, პუბლიცისტურად გადასცეს მკითხველს, რაც ანუხებს, რისი თქმაც მოზღვავებული აქვს.

ეს მაშინ, როდესაც საყოველთაო საკითხავ ნაწარმოებს ჩაუჯდებოდა, თორემ ბავშვებისა და მოზარდთათვის მწერალს კი უნდა შეერჩია მხატვრული კალამი, სიუჟეტიანობა და არც სიტყვაკაზმულობა უგულებელყო.

პუბლიცისტურ მიდრეკილებაში დოკუმენტალიზმისაკენ სწრაფვას იგულისხმებდა.

და გაიხსენებდა, რომ ამგვარ განხრას მხატვრულ ნაწარმოებში უძრახავდნენ ხოლმე მწერალს, თუნდაც ჩვენში ნიკო ნიკოლაძეს სწორედ პუბლიცისტობა ესაყვედურა გიორგი წერეთლისათვის „კიკოლიკსა და ჩიკოლიკში“.

თვით ლევ ტოლსტოისაც რომ უწუნებდნენ ერთ დროს „ომსა და მშვიდობაში“ ასეთ „მსჯელობით“ ადგილებს?

— მერმე ხომ თვით მანვე ერთ ხანს თითქოს სულ უკუაგდო მხატვრული წერა და გადავიდა წმინდა წყლის საგაზეთო წერილებზე.

და საგანგებოდ ჩაუკვირდებოდა შალვა დადიანი, რომ ბოლოს მაინც ტოლსტოის არსებაში ვერ მოითმენდა მხატვარი და კიდევ გადმოიღვრებოდა რომანში „აღდგომა“ და მოთხრობაში „ჰაჯი-მურატი“ — მხატვრული ფერებითა და ნაძერწით რომ შემოსავდა ერთსაც და მეორესაც.

— ძნელია თურმე დაჩვეულის მოშლა...

ამიტომაც შეინარჩუნებდა „გვირგვინიანების ოჯახში“ მხატვრულ ქარგასაც და ტიპების ნიღბებსაც, თუმცა... აგერ არ დაერიდებოდა

მკითხველს და დროდადრო ციტატებსაც მოიშველიებდა და მხატვრულ განხრასაც.

კიდევ კარგი ეს მიდრეკილება რომ აუფაჩუნდებოდა სულში და კიდევც მონდომებით მიჰყვებოდა ამ კარნახს.

ამ რომანის მთავარი ძარღვიც და ღირსებაც სწორედ ეს დოკუმენტური ფონი აღმოჩნდებოდა — გაბმულ თხრობაშიც თავჩენილი და შენაკადები ხომ პირდაპირ დაეყრდნობოდა მოგონებებს.

როდესაც სანდრო შანშიაშვილი „გვირგვლიანების ოჯახის“ მიმართ ქების სიტყვებს არ დაიშურებდა:

— ისეთი ნაწარმოებია, რომლის მეოხებით წარუშლელი დარჩება საქართველოს ყოფა და არსი შთამომავლობისათვის.

სწორედაც დოკუმენტურ ფონს იგულისხმებდა, მასზეც ასეთი ძლიერი შთაბეჭდილება რომ მოეხდინა.

„გვირგვლიანების ოჯახის“ განსხვავებას ტრადიციული ფორმის რომანთაგან გერონტი ქიქოძე იმით ახსნიდა, რომ ქართველი პროზაიკოსი არ მიჰყვებოდა კვალში თავის საყვარელ ბელეტრისტებს — გუსტავ ფლობერს, ივან ტურგენევსა თუ ემილ ზოლას და მისი ეს რომანი ამიტომაც იდგა დოკუმენტური პროზის მიჯნაზე; და თუ მის პერსონაჟთაგან ზოგი თავისი გვარ-სახელით ჩართულიყო მოქმედებაში, ზოგისთვისაც მწერალს ფსევდონიმი შეერჩია,

თუმცა გამჭვირვალეების წყალობით ადვილი ამოსაცნობი გახლდათ მათი ვინაობა მათთვის, ვინც ამ ეპოქის შუაგულში ტრიალებდა.

უპირველესად ეს ითქმოდა ვამეხზე, რომანის მთავარ გმირზე, ვისაც დიდი კეთილშობილებაც შეენარჩუნებინა, გონებრივი სიფხიზლეც და სულიერი წონასწორობაც, მიუხედავად კატორლაში ხანგრძლივი ყოფნისა.

და გერონტი ქიქოძე გაიხსენებდა მის პროტოტიპს — უბედურ დავით ჩხოტუას, რომლის ბრწყინვალედ დანყებული საზოგადოებრივი და ლიტერატურული სარბიელიც ნაადრევად შეეწყვიტა ტრაგიკულ შემთხვევას ანუ: იგი მსხვერპლი შექმნილიყო ძველი სასამართლოს საბედისწერო შეცდომისა.

დავით ჩხოტუას ბრალად დასდებდნენ, თითქოს მას ანგარების კარნახით მოეკლა თავისი ძმობილის, გიორგი შერვაშიძის ცოლისდა, ანდრეესკაიას ქალი, და კატორლას მიუსჯიდნენ.

და, აი, ოცი წლის შემდეგ გამოირკვოდა, რომ... ეს ახალგაზრდა ქალი სულ სხვას შემოკვდომოდა მოტაცებისას.

რალა დროს!..

დავით ჩხოტუას უკვე მოხდილი ჰქონდა სასჯელი.

ესეც რალა მისი ბედი იყო, რომ უბედური შემთხვევის გამო დაიკარგებოდა ხელნაწერიც მისი მონოგრაფიისა „ქალის კულტი საქართველოში“.

ნეტა ის ლირიკული ჩანართები, რომელიც თავიდან ბოლომდე გამოსდევს „გვირგვილიანების ოჯახს“ და ქალის სახეებით შთაგონებულა და თავისებური დითირამბიადაა ქალისა, ციბედულის სახელში გასიმბოლოებული, იმ დაკარგული მონოგრაფიისადმი პატივის მიგება ხომ არ არის, მეცნიერული კვლევის გაცოცხლება მწერლური წარმოსახვით — იმ მთავარი ძარღვის, რის ირგვლივაც შენივთებულიყო უთუოდ იმ ტრაგიკული პიროვნების ძიებანი და დაკვირვებანი?!

ამასობაში კი თანაგრძნობა კომპოზიციურ სტრუქტურადაც გარდაისახა „გვირგვილიანების ოჯახში“.

ამ რომანის მთავარი ძარღვიც და ღირსებაც სწორედ ეს დოკუმენტური ფონი აღმოჩნდებოდა...

„გვირგვილიანების ოჯახის“ განსხვავებას ტრადიციული ფორმის რომანთაგან გერონტი ქიქოძე იმით ახსნიდა, რომ ქართველი პროზაიკოსი არ მიჰყვებოდა კვალში თავის საყვარელ ბელეტრისტებს — გუსტავ ფლობერს, ივან ტურგენევისა თუ ემილ ზოლას და მისი ეს რომანი ამიტომაც იდგა დოკუმენტური პროზის მიჯნაზე; და თუ მის პერსონაჟთაგან ზოგი თავისი გვარ-სახელით ჩართულიყო მოქმედებაში, ზოგისთვისაც მწერალს ფსევდონიმი შეერჩია, თუმც გამჭვირვალეების წყალობით ადვილი ამოსაცნობი გახლდათ მათი ვინაობა მათთვის, ვინც ამ ეპოქის შუაგულში ტრიალებდა.

უპირველესად ეს ითქმოდა ვამეხზე, რომანის მთავარ გმირზე, ვისაც დიდი კეთილშობილებაც შეენარჩუნებინა, გონებრივი სიფხიზლეს და სულიერი წონასწორობაც, მიუხედავად კატორღაში ხანგრძლივი ყოფნისა.

და გერონტი ქიქოძე გაიხსენებდა მის პროტოტიპს — უბედურ დავით ჩხოტუას, რომლის ბრწყინვალედ დანყებული საზოგადოებრივი და ლიტერატურული სარბიელიც ნაადრევად შეენწყვიტა ტრაგიკულ შემთხვევას ანუ: იგი მსხვერპლი შექმნილიყო ძველი სასამართლოს საბედისწერო შეცდომისა.

დავით ჩხოტუას ბრალად დასდებდნენ, თითქოს მას ანგარების კარნახით მოეკლა თავისი ძმობილის, გიორგი შერვაშიძის ცოლისდა, ანდრეევსკაიას ქალი, და კატორღას მიუსჯიდნენ.

და, აი, ოცი წლის შემდეგ გამოირკვოდა, რომ... ეს ახალგაზრდა ქალი სულ სხვას შემოკვდომოდა მოტაცებისას.

რალა დროს!..

დავით ჩხოტუას უკვე მოხდილი ჰქონდა სასჯელი.

ესეც რალა მისი ბედი იყო, რომ უბედური შემთხვევის გამო დაიკარგებოდა ხელნაწერიც მისი მონოგრაფიისა „ქალის კულტი საქართველოში“.

ნეტა ის ლირიკული ჩანართები, რომელიც თავიდან ბოლომდე გამოსდევს „გვირგვინიანების ოჯახს“ და ქალის სახებით შთაგონებულა

და თავისებური დითირამბიადაა ქალისა, ციბედულის სახელში გასიმბოლოებული, იმ დაკარგული მონოგრაფიისადმი პატივის მიგება ხომ არ არის, მეცნიერული კვლევის გაცოცხლება მწერლური წარმოსახვით — იმ მთავარი ძარღვის, რის ირგვლივაც შენივთებულიყო უთუოდ იმ ტრაგიკული პიროვნების ძიებანი და დაკვირვებანი?!

* * *

თავისებური დითირამბიადაა ქალისაო...

ციბედულის სახელში გასიმბოლოებულიო...

ცხოვრების გარდაქმნა და განახლება ხელოვნების შემწეობით უნდა მოხდესო, — ხშირად იმეორებდა სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში და გერონტი ქიქოძე ამ ფრაზის ყოველი მოსმენისას რომ გაივლებდა გულში: ჯენტლმენი რომ იყო, თავიდანვე ეტყობოდა, და თურმე დიდი ესთეტიც ყოფილაო, — შალვას ამ მხატვრულ-იდეურ მრწამსს თავის ფიქრებსაც მიადევნებდა: ხელოვნებაში არასოდეს არაფერი შექმნილა მშვენიერი ქალის შთაგონების გარეშე, ანკი როგორ შეიქმნებოდა ვენერა მილოსელი, რაფაელისა და ბოტიჩელის მადონები, ველასკესის სარკიანი ვენერა, ატენისა და ყინწვისის ანგელოსები, ვეფხისტყაოსანი, პეტრარკას სონეტები, თუ მათ ავტორებს თვალწინ მშვენიერ ქალთა სახეები არ ეყოლებოდათო?..

ასე სწამდა ერთს.

მეორესაც ასევე სწამდა.

და ორივე — შალვა დადიანიც და გერონტი ქიქოძეც — ერთნაირად იზიარებდა „ვისრამიანის“ სიტყვებს: ვინც მიჯნური არაა, იგი არც მამაკაციაო.

* * *

ამასობაში კი თანაგრძნობა კომპოზიციურ სტრუქტურადაც გარდაისახა „გვირგვლიანების ოჯახში“.

ამ რომანის მთავარი ძარღვიც და ღირსებაც სწორედ ეს დოკუმენტური ფონი აღმოჩნდებოდა...

მხატვრულ წარმოსახვებში მკვეთრად შემოჭრილი ისტორიულ-დოკუმენტური ფონი მანამდე ალექსანდრე ქუთათელსაც მოემარჯვებინა, და ისე მოხდებოდა, რომ „პირისპირის“ ბელეტრისტული ნაკადი ვერ აღმოჩნდებოდა იმ რანგისა, დოკუმენტურ ფონს შეტოლებოდა.

მთავარი ღირსება ამ რომანისა სწორედ დოკუმენტური ფონი და ისტორიულ პერსონაჟთა ლიტერატურული პორტრეტებია, შთამბეჭდავ გალერეად გარდასახული, უხვი მასალითა და ცნობებით რომ გვამარაგებს იმჟამინდელი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური რეალობის აღსადგენადაც და იმ პიროვნებების ბიოგრაფიების დასადგენ-დასაზუსტებლადაც.

აგერ თუნდ ჩემს ბიოგრაფიულ რომანში „ბედი პავლე ინგოროყვასი“ ერთ-ერთ ისტორიულ წყაროდ ალექსანდრე ქუთათელის „პირისპირ“

გამოდგებოდა, სწორედაც ისტორიულ წყაროდ და არა ისტორიულ პიროვნებათა მხატვრულად გააზრების ნიმუშად.

ვერც „გვირგვილიანების ოჯახის“ ბელეტრისტული ნაკადი შეედრება მისივე ისტორიულ-დოკუმენტურ ფონს, რომელშიც მოგვიანებით ელგუჯა თავბერიძე ერთიანად ჩაეფლობოდა და ამოზიდავდა უამრავ ძვირფას რეალიას საუკუნის გასაყარის ქუთაისის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული სინამდვილის აღსადგენად (თუნდაც აგერ „ჩრდილი, მზესავით მანათობელი“, „არ უჩანდა აღჩუს დასასრული“, „ზარბაზნის კვამლი“, „გულწრფელი გრიგოლი“).

სანდო და ზუსტი ცნობა სანდო და ზუსტ ცნობად და, რაც მთავარია, ეპოქის სულში ჩანვდებოდა მისი შემწეობით.

ხშირად მომხდარა — უშუალოდ ვერ მოიხმობ ამა თუ იმ თხზულებიდან ციტატასა თუ დეტალს, მაგრამ თავისებურ გზამკვლევად კი გვევლინება და იმ რეალობის სიღრმეში ისე გახედებს, დანაშრევებს ისე მიგადევნებინებს მზერას, სხვა წყაროებსა და ცნობებს უკვე შესაფერისად მოიმარჯვებ და სრულ სურათებსაც ძალდაუტანებლად წარმოსახავ.

ეს მაღლიც დაჰყოლია შალვა დადიანის „გვირგვილიანების ოჯახს“ და ელგუჯა თავბერიძეს დოკუმენტური ნოველებისა და ლიტერატურული პორტრეტების მთელს სერიას რომ

შეაქმნევენებდა, კვლავაც ამოუნურავ მადნად დარჩებოდა — მიჰყოლოდი და გეძია, გეძია და მიგეკვლია, მიგეკვლია და შენი „შენაკადებისათვის“ მოგეყარა თავი, შარავანდად შალვა დადიანის მონუმენტური ფიგურა რომ დაადგებოდა.

სხვა განეზრახა მწერალს — ოჯახური საგის შექმნა ეზმანებოდა დასავლურ რომანთა კვალობაზე.

სხვა უფრო გამოუვიდოდა — საუკუნის გასაყარის ქუთაისის ისტორიული რეალობა თავისი კოლორიტული პერსონაჟებით.

და ეს „სხვა“ წააჭარბებდა უძვირფასესი მასალის დატოვებით, თორემ ბელეტრისტული ხელოვნებით ვერ გაუთანასწორდებოდა დასავლელ მწერლებს, ოჯახური დრამების მხატვრული გააზრებითაც მწვერვალებს რომ მიმოივლიდნენ.

თვითონ შალვა დადიანს, ცხადია, ერჩივნა ერთი რანგისა ყოფილიყო ბელეტრისტული და დოკუმენტური ნაკადები.

ბარემ ალექსანდრე ქუთათელსაც სრულფასოვანი რომანის შექმნა ერჩივნა.

* * *

იპოლიტე ვართაგავა ვიდრე ვრცელ მონოგრაფიას შექმნიდა — „შალვა დადიანის ცხოვრება და შემოქმედება“, მანამდე მის ლიტერატურულ სილუეტს ჩახატავდა და ადრესატს გაუგ-

ზავნიდა გასაცნობდა. იქ კი ასეთი სტრიქონებიც შეგხვდებოდა იმ პასაჟში, სადაც აღნიშნულიყო შალვა დადიანის მოღვაწეობის მრავალფეროვნება:

— მაგრამ სიღრმე, სიძლიერე და დიაპაზონი ამ მოღვაწეობისა საშუალო დონეს არ ასცილებია. მაგრამ, როგორც ცნობილია, ასეთი საშუალო დონის მოღვაწენი ქმნიან და ქმნიდნენ ხალხის, ერის საამაყო კულტურას. ქართველი ხალხი აფასებდა და დღესაც აფასებს შ. დადიანს ნაყოფიერი მუშაობისათვის. მისი სახელი საკმაოდ პოპულარულია საქართველოს ყველა კუთხეში.

საშუალო დონეს არ ასცილებიაო...

ამ შეფასებას რა ეპითეტებიც უნდა შემოუქსოვო ირგვლივ სიმწვავის გასანელებლად, მოსაზრება მოსაზრებად რჩება, „საშუალოს“ ამით არა ეშველება რა, არადა, ეს ის შეფასებაა, სხვა მწერლები დამცირებად და შეურაცხყოფადაც რომ ჩამოართმევდნენ და გაგულისებულნი სამაგიეროსაც აუცილებლად გადაუხდიდნენ, როგორც კი დაბეჭდილს იხილავდნენ, ხოლო თუკი კრიტიკოსი მათაც წინასწარვე გააცნობდა ამ მოსაზრებას, საგულდაგულოდ გადახაზგადმოხაზავდნენ და გააფრთხილებდნენ: ალდგენა არც იფიქროო.

შალვა დადიანი კი სილუეტს რომ დაუბრუნებდა და ვრცელ, ხუთფურცლიან წერილსაც აახლებდა... გულწრფელ მადლობას მოახსენებდა, როგორც სამართლიან, მიუდგომელ კრიტი-

კოსს, რომელსაც მისი შეფასებისასაც ეს თვისებები გამოეჩინა და მეტად ზუსტად მიეჩინა ადგილი ქართულ ლიტერატურაში.

„საშუალო დონეს ვერ ასცდაო“ უაღრესად ზუსტ შეფასებად ელიარებინა.

და გაოცებული დარჩებოდა ამ სტრიქონების ნაკითხვით იპოლიტე ვართაგავა: შალვამ ამით გამოამჟღავნა თავისი დიდბუნებოვნება, სიბრძნე და სხვისი აზრის პატივისცემაო.

და დაეუხერხულებოდა, ეს რამ მათქმევინაო, და „გვირგვილიანების ოჯახი“ რომ გამოქვეყნდებოდა, იდროვებდა და მონოგრაფიაში გადახედავდა თავის იმ შეფასებას: ამ რომანმა სრულიად გააბათილა ჩემი ის მტკიცება და შალვა დადიანი პირველხარისხოვან მწერალთა შორის ჩააყენაო.

საბაბად მოიდებდა ამ ახალ რომანს, თორემ მხატვრული თვალსაზრისით „გვირგვილიანების ოჯახი“ ვერ შეედგება „უბედურ რუსს“ და თუ ის საშუალო დონეს ვერა სცილდება, მაშ ეს საშუალოსაც არ უნდა იყოს მიახლოებული.

მაგრამ როდესაც უხერხულობას გრძნობ!..

* * *

...ისე „რაც გამახსენდა“ რომ დაინერებოდა, ეგებ მწერალს გულიც დათანაღრებოდა: რომ მცოდნოდა მემუარების შექმნა მომინევდა, „გვირგვილიანების ოჯახს“ აღარ გადავავსებდი მოგონებებითო.

არ გადაავსებდა და... კიდევ იზარალებდა ეს რომანი, აღარავის რომ აღარ გაახსენდებოდა, და გვეგონებოდა, რომ შალვა დადიანს „უბედური რუსის“ გარდა რომანი არც დაენერა.

უცნაურია გზანი ლიტერატურისანი!..

და უმეტესნილად ნაკლებ სანდო მწერალთა თვითშეფასებანი...

ხან შესაძლოა კიდევ მიუხვდე, რატომ იწუნებენ — სრულიად უსაფუძვლოდ და უსამართლოდ — ერთს და იწონებენ მეორეს, ხან გუმანი შორეულადაც ვერ მიატანო.

და თუნდაც აგერ:

რა სჭირს „რაც გამახსენდას“ ავტორის დასაწუნებელი!..

არადა:

ძალიან „ალუნ ჩარეკათ“ და შესაძლოა ცოტა არეულადაც გიამბობთ ჩემი ბავშვობისა და სიჭაბუკის ამბებს, ჩემს მსახიობობას, მწერლობასა და სამსახურს, რისგანაც შედგება მთლიანად ჩემი ცხოვრებაო, — გულს აკლდა შალვა დადიანს, რომ ცნობიერება გაცილებით და გაცილებით მეტს იტევდა, ვიდრე ფურცელზე გადადიოდა, და წუხდა: ნუთუ ასეთი უინტერესო კაცი ვარ?!. შესამჩნევი თუ არა, განსხვავებული პიროვნება მაინც რატომ ვერ გამოვდექი?!. ნეტა მოყოლა მაინც შემძლებოდა რიგიანიო.

ეპილოგი

საკუთარი ხელითაც წერდა ავტობიოგრაფიულ რომანს.

მეუღლესაც შემოიშველებდა ხოლმე: ნინა გეორგიენაო, — გასძახებდა და იმან უკვე იცოდა, რომ შალვას ნაკარნახევი უნდა ჩაენერა.

ძალიან განვალებ და სულგრძელად მომიტევეო, — ებოდიშებოდა.

ის უქარვებდა: მისატყევებელი რა გჭირსო.

მკითხველს ცალკე უბოდიშებდა: რა ვქნა, რაცა ვარ, ესა ვარო!..

ვახტანგ ჭელიძე აღტაცებული ეგებებოდა მის ყოველ გამოჩენას „ცისკრის“ რედაქციაში და მადლობას უძღვნიდა თავისი სახელითაც და ჟურნალის მკითხველთა სახელითაც, მოუთმენლად რომ მოელოდნენ ახალი ნომრის გამოსვლას, რათა პირველ ყოვლისა შალვა დადიანის მემუარებისათვის მიედევნებინათ თვალი.

— მხოლოდ ერთი რამ მაკლია, — განუცხადებდა ერთ დღესაც ეს სასურველი სტუმარი რედაქტორს.

ის შენუხდებოდა, რაიმე ხომ არ დავაკელით და ვაითუ იმაზე მიმანიშნებსო.

— ბრძანეთ და გამოვასწორობთ, ბატონო შალვა.

— გამოსასწორებელი აქ არაფერია, ისეთი რამ მაკლია.

— რა მაინც?..

— პანაშვიდი, — და ისე შემოსცინებდა შალვა დადიანი, თითქოს უფრო მხიარული მოგზაურობა არც არსებულებოდა, ვიდრე გადანაცვლება იმ იმიერ სამყაროში, სადით არცერთი მგზავრი უკან აღარ ბრუნდება, ჰამლეტისა არ იყოს.

და რედაქტორის შეცბუნებაზე გულიან სიცილს გააგრძელებდა:

— ნეტა მევე შემეძლოს ჩემს დაკრძალვაზე სიტყვის თქმა, სხვა რომ არავინ შემენუხებინა.

გამოემშვიდობებოდა და შინისაკენ გამოსწევდა მხნე ნაბიჯით, ასაკს ოდნავადაც რომ არ დაიტყუებდა.

„ძვირფასი მასალა მოვიპოვეთ“, ფიქრს მიაღვევებდა რედაქტორი.

„წინდანი რომ მცოდნოდა, ასეთი უღიმღამო ბიოგრაფია მქონდა, ხელს რა მომაკიდებინებდა“, თავისი საწუხარი არ ეშვებოდა შალვა დადიანს... და ერთბაშად შეყოვნდებოდა და გატვრინდებოდა, ჟრუანტელისმომგვ-

რელად რომ შეიგრძნობდა, როგორ ჩაუყოფ-
და ხელს საყელოში ილიას ლანდი და მოუღი-
ტინებდა, თითქოს იმთავითვე ანიშნებდა, თუ
ვინმე, შენცა ხარ ჩვენი მოკავშირე მეოცე სა-
უკუნესთან, ჩვენი დვრიტის გადამტანი, ჩვე-
ნი სულის შემანარჩუნებელიო.

2013

14 იანვარი-1 თებერვალი

შინაარსი

წინათქმის მაგიერ	3
თავი I	
„მხოლოდ შენ ერის“ — ეროვნულ ჰიმნად	11
თავი II	
გრძნეული ღიმილი	34
თავი III	
პარალელური გიოგრაფიები	82
თავი IV	
„უბედური რუსი“ და... თავუნას კალამბური ...	106
თავი V	
გახეხებული დრო	132
თავი VI	
უჩინებარის ქუდი	146
თავი VII	
სიღატაკე — პატარა ჯვარცმა	160
თავი VIII	
„გუშინდელი“ ავტორისეულ სამეულს მიღმა ..	164
თავი VIII	
შენაკადები — რომანის აღნაგობად	203
ვაილთები	217